

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ / ŘECKO A MY V DĚJINÁCH

V naší vědě byla v široké míře zpracována recepce antické řecké kultury v českém myšlení, literatuře a umění, naposledy v rozsáhlé syntetické monografii Antika a česká kultura (1970). Pokud se týče kontaktů naší země s Byzancí, středověkým státním útvarem, který byl v tomto období nositelem řecké civilizace, byla samozřejmě největší pozornost věnována cyrilometodějské misi, a to jak v souvislosti s archeologickými výzkumy v Mikulčicích, Pohansku a Sadech u Uherského Hradiště, tak v souvislosti s výzkumem počátků našeho písemnictví. Zbývá tu ovšem mnoho nevyřešených otázek a ukončeny nejsou ani diskuse o poloze a centru velkomoravské říše. Primární řecké historické prameny přispívají k jejich řešení jen málo, i když sám název Velká Morava je poprvé doložen právě v díle byzantského císaře Porfyrogennéta (905–959) O správě říše, kdežto prameny moravského původu používají jen název Morava. Vyslovila jsem před časem hypotézu (Byzantinoslavica 27, 1966), že byzantský autor navázal na antický topografický úzus, v němž toponyma s přívlastkem „veliký“ zpravidla rozlišovala název území, vzdálenějšího od centra říše, od stejnojmenného území bližšího, tedy v našem případě od území, ležícího při srbské řece Moravě.

Konstantin Porfyrogennétos uvádí ve svém díle i známou pověst o Svatoplukových prutech, kterou později A. Jirásek zahrnul do Starých pověstí českých, a F. Palacký ji pojal do svých Dějin jako věrohodnou zprávu. Ve skutečnosti se však jedná o starý orientální literární motiv, který se jako rétorický topos, locus communis, pocházející z orientální fabulistiky, objevuje v ezopských bajkách, u Plutarcha i ve vyprávění o Džingischánovi. Zejména u historiků se jedná o literární obraz, vyjadřující úsilí upevnit centralizující se státnost.

Problematicke velkomoravské a cyrilometodějské bude jistě v tomto čísle věnována pozornost z hlediska odborníků, proto se omezují na konstatování, že už v tomto prvním přímém kontaktu s řeckou, to jest východní, civilizační oblastí vystoupila výrazně najevo citlivá geopolitická poloha našich zemí mezi evropským Západem a Východem, jejichž mocenské zájmy o „sféry vlivu“ se už tehdy na našem území střetávaly. Když Velká Morava dosáhla za Svatoplukovy vlády r. 880 bulou římského papeže Jana VIII. církevní samostatnosti, vydělila se tím ze sféry byzantského civilizačního a politického vlivu.

Není tu ani prostor pro hlubší analýzu působení a kontinuity cyrilometodějské

tradice v Čechách, na Moravě a na Slovensku, lze však říci, že na východ od Čech je tato tradice vstřícnější a její kontinuita silnější. Připomeňme tu aspoň Janáčkovu Glagolskou mši, eposy Svatopluk (1833) a Cyrilometodiáda (1835) Jána Hollého, slovenské národní slavnosti na Devíně (od 1836), založení Matice slovenské k cyrilometodějskému miléniu (1863) a Suchoňovu operu Svatopluk a konečně i velkomoravskou a cyrilometodějskou symboliku na dnešních slovenských mincích a bankovkách.

Tento problém naší polohy mezi Východem a Západem se bude i v dalším vývoji čas od času vracet. Tak se postava českého krále Vladislava I. objevuje ve zprávě byzantského historika a sekretáře byzantského císaře Manuela I., Jana Kinnama (1143–1203) ve spojení se zdůrazňováním výlučných byzantských státoprávních nároků na „císařskou moc“, na „imperium“. Byzanc totiž po celou dobu trvání uznávala jen jednoho císaře a jen jedno císařství, totiž byzantské. Nikdy neuznala nárok západního, římského císaře na tento titul (výjimečně jej uznala pro osobu Karla Velikého, s nímž se chtěla spojit sňatkovou politikou), ani jeho právo udělovat královský titul. R. 1164 (podle jiných 1163) došlo v Uhrách za Štěpána III. k bojům o královský trůn, do něhož svou zahraniční politikou zasáhl i císař Manuel I. Komnénos tím, že podporoval soupeře Štěpána III., jímž byl jeho příbuzný Štěpán IV. Matka Štěpána III. tehdy požádala o pomoc i českého krále Vladislava I. V kronice Vincenta Pražského o této události čteme (v překladu V. V. Tomka): „Císař řecký uslyšev o příchodu krále českého... poslal jakéhosi Moravana jménem Bohutu, který v chudobě z družiny Konráda, knížete Moravského do Řecka se dostal a rozšafností svou k takové cti přišel, že u císaře řeckého za jednoho z předních platil a od něho jakýmsi drahocenným hradem byl obdarován, toho tedy poslal ke králi českému a dal ho napomínati, aby pamětliv byl starého přátelství, jež byli mezi sebou učinili za času výpravy krále Kunrata (Konráda III.) do Jeruzaléma a o jehož zachování nyní mezi sebou zvláště žádá.“ Podle Kinnama znělo toto „napomenutí“ mnohem ostřejji: (Císař) dal k sobě povolati kohosi z Římanů (=Byzantinců), který rozuměl česky, a poručil mu, aby v převlečení vnikl do nepřátelského tábora a aby předstoupil před českého krále a vyřídil mu tuto: Kam to táhneš? Na jaké tažení ses vydal se svým vojskem? Nevíš snad, že se odvažuješ zdvihnout ruku proti velkému císaři... uvaž, že přicházíš, abys vedl válku jako otrok vůči svému pánu, a to nikoli jako otrok, jemuž bylo jeho nasazeno násilím..., ale jako dobrovolný otrok (takový význam má totiž slovo vazal), pokud jsi nezapomněl, coš udělal v Konstantinopoli, když jsi s Konrádem přitáhl do Asie! Manuel tu připomíná vazalský slib, který byzantský císař vyžadoval od účastníků druhé křížové výpravy, totiž že území, která dobudou na „nevěřících“, vrátí byzantské říši.

Podle Vincenta se Bohuta k císaři vrátil se zprávou, že Vladislav se chystá s českým vojskem proti němu. Když císař odtáhl za Dunaj, „Češi velkou kořist učinili a velké množství vznešených Řeků zajali, ke králi přivedli a do jeho moci odevzda-

li.“ Když Vladislav přispěl svou radou k uzavření míru mezi soupeři o uherský trůn, „poslal k řeckému císaři poselství s mnoha dary, které vedl notář jeho dvora Martin.“ Manuel (který byl sňatkem s Bertou ze Sulzbachu spřízněn s Konrádem III.) se snažil „utužití přátelství“ i s českým králem sňatkovou politikou. Vladislav pak poslal v doprovodu nejvyššího komorníka královna Sezemy do Cařihradu svou vnučku (Helenu), která se tam provdala za Manuela synovce (Petra). Poselství, která si obě strany vyměnily, přinášela bohaté dary, „přeskvostné pláště rozličného druhu a šaty podivuhodně pracované, zlatem a předrahyými kameny ozdobené.“ Snad se právě v té době dostaly do Prahy některé byzantské textilie, nalezené v hrobce českých králů, nebo šperky byzantského původu ve svatovítském pokladu.

Vztah mezi Manuelem a Vladislavem dokládá už oslavná báseň ke korunovaci císaře Manuela z r. 1143. V ní je v souvislosti s korunovačními slavnostmi uváděno šest vladařů: německý, korutanský, ruský, uherský, český a polský. Jde zřejmě o země, které sice nebyly přímo podřízeny Byzanci, ale Manuelova zahraniční politika je zahrnovala do své zájmové sféry a jejich vladaře do „rodiny panovníků“, kteří podle byzantské císařské ideologie byli sice „přátelé“ císaře, ale měli v hierarchii vladařů nižší postavení. Komnénovci chtěli obnovit moc byzantského císařství a získat znovu vliv i na Západě. „Západ je fascinoval,“ tak stručně charakterizoval jejich politiku F. Dvorník. Kontakty mezi Manuelem a Vladislavem už před zmíněnou druhou křížáckou výpravou dokládá i Vincentova zpráva o poselství, které Vladislav poslal do Cařihradu pod vedením vysehradského probošta Alexandra rok před zahájením výpravy.

Důležitý je politicko-ideologický exkurs, jímž Kinnamos zprávu o uvedených událostech doprovází, protože se mylně domnívá, že Konrád udělil Vladislavovi královský titul za účast na křížáckém tažení r. 1147 (učinil tak Fridrich Barbarossa r. 1158 za pomoc při obléhání Milána): „Oba se tak dopustili podvodu, i ten, který titul přijal, i ten, který titul udělil. Už dávno zanikl v Římě císařský titul... Jak se mohou zaštiťovat takovými tituly, které vyplývají jen z císařské moci, ti, kteří se nepodílejí na vznešenosti císařského úřadu? Nestačí jim přivlastňovat si proti právu císařskou vznešenost a impérium, to jest nejvyšší moc, ale jsou tak smělí, že tvrdí, že byzantské císařství je jiné než císařství římské.“ Zatímco byzantský historik označuje důsledně Konráda III. jako krále, Vincent označuje Manuela jen jako „řeckého císaře“. Kinnamos byl jako císařův tajemník jistě dobře informován o byzantské politice a diplomacii a zřejmě tu dává jasný výraz tehdejší nechuti Byzance propustit českého krále Vladislava I. zcela do zájmové sféry západního, jimi neuznávaného císařství.

Po více než dvou stoletích to byla opět příprava křížové výpravy, které přivedla tentokrát k císařskému dvoru Karla IV. do Prahy kyperského krále Petra I. Lusignana, jehož tažení oslavil básní Dobytí Alexandrie Guillaume de Machaut, který byl předtím po třicet let sekretářem Jana Lucemburského. Petr přijel do Prahy roku

1364, aby tu získal podporu císaře „pour le très saint pèlerinage / qu'on appelle le saint passage“ (pro svatou pouť, zvanou svaté tažení). Už před městskou branou prý Petra vítalo více než 20 000 lidí, klerus s prapory a císař sám mu vyjeli vstříc. Karel pak jej dovedl na Hrad, kde jej uvítala císařovna se svými dvorními dámami „krásnými jako bohyně“, až Petr měl dojem, že „se nachází přímo v ráji“. Císař pak uspořádal nádherný koncert a svolal poté schůzku do Krakova, kam pozval i polského a uherského krále. Podle některých polských kronik se prý Petr zúčastnil už r. 1363 v Krakově Karlovy svatby s Alžbětou Pomořanskou a dodal svou poloorientální suitou císařské svatbě zvláštní kolorit. V českém kulturním dědictví zanechala tato rytířská epizoda stopu v nástěnné malbě dvorního malíře M. Wurmsera, který zvětšil podobu Karla IV. s Petrem Lusignanem v kostele P. Marie na Karlštejně, a v komedii Jaroslava Vrchlického, v níž Petr „král cyperský a jeruzalémský“ prohlašuje: „Nechce se mi odtud odjet, když slavnosti se stíhají jako pršky dubnové. Šťastná to země!“

Zvláštní epizodu v česko-byzantských kontaktech představuje jednání pražských utrakvistů s cařihradskou ortodoxní církví. V r. 1986 vydal A. Argyriou, řecký badatel, působící na univerzitě ve Štrasburku, oslavný životopis cařihradského církevního činitele z počátků 15. století, Makaria Makrise, igumena kláštera Pantokrator. Z tohoto textu se dovídáme, že první poselství vybraných představitelů českých husitů přišlo do Cařihradu už někdy v letech 1426–1429. Členy poselství prý byli přední představitelé českých husitů. Protože se chtěli co nejdříve vrátit domů, svolal tehdy vládnoucí císař Jan VIII. (1425–1448) narychlo pouze místní koncil, který měl projednat teze předložené husity. Zdá se, že zvláště sporným bodem bylo učení o svatých obrazech. Makariův životopisec asi nadsazuje, když tvrdí, že Makarios Čechy málem přesvědčil a už byli téměř ochotní „stát se částí ortodoxní církve“, chtěli prý pouze po návratu domů ještě se svými krajany projednat řecká stanoviska. Na basilejském koncilu se Jeroným Pražský skutečně odvolával na „řecký původ“ Čechů maje tím nejspíše na mysli východní původ českého křesťanství, kdežto zástupci cařihradské církve tu ostře odmítli srovnávání s „českými kacíři“. Císaři Janu VIII. v té době šlo spíše o získání pomoci Západu proti Turkům a Západ podmiňoval tuto pomoc uzavřením unie obou církví, na niž císař r. 1439 z nezbytí ve Florencii přistoupil.

Více dokladů máme o jednání pražských husitů s cařihradskou církví roku 1452, o němž nyní víme, že navazovalo na dlouhodobější plány. Už Hus, který zpočátku schizmatické Řeky odmítal, se po konfliktu s Římem začal odvolávat na odmítání papežského primátu řeckou církví. Jí projevoval určité sympatie i Viklef, jehož učení na husity silně působilo. U protestantů převládalo přesvědčení, že ortodoxie je bližší původnímu křesťanství než učení římské církve, při čemž utrakvisty spojovalo s rity řecké církve i přijímání pod obojí. Husitští teologové mohli znát učení a rity řecké církve z díla německého přívržence husitství Petra Turnova, který tyto otázky

studoval přímo v Byzanci.

Byzantský historik Laonikos Chalkokondyles naopak asi o husitech mnoho nevěděl, protože považoval Čechy za pohany, uctívající Dia, Apollóna a Héru. V díle, napsaném po roce 1463, tvrdí, že papež poslal roku 1451 do Prahy kazatele Kapistrána, aby pohanské Čechy obrátil na víru v Ježíše. Ale právě r. 1452 se objevuje v Cařihradě další posel pražských utrakvistů, Konstantin Platris, zvaný Tzesis-Anglikos (Čech-Angličan, někteří ho identifikují s anglickým reformátorem Petrem Paynem, který v Praze spolupracoval s husity). Jak vypadala tehdejší situace v Cařihradě rok před pádem tohoto města do rukou Turků? Hned po návratu delegace z Florentského koncilu odmítl lid unii s Římem a vysoce postavený hierarcha Gennadios Scholarios, pozdější konstantinopolský patriarcha, se z původního zastánce unie stal jejím vášnivým protivníkem a postavil se v čelo anthenotiků, odpůrců unie. Právě jeho podpis nacházíme mezi sedmi podpisy hierarchů na listu cařihradské církve pražským utrakvistům z 18. ledna 1452, v němž cařihradská církev vítá stanovisko Čechů proti novotám zaváděným římskou církví. Konstantin Platris tu totiž předložil Vyznání víry, v němž odmítl Byzancí odmítaný dodatek v Kředu „a ze Syna“ v dogmatu o původu sv. Ducha a přijal křestní formuli řecké církve. Zachovala se i odpověď pražských utrakvistů z 29. září 1452 adresovaná císaři (opět „řeckému“) i patriarchovi. Tato odpověď však neobsahuje žádnou zprávu o tom, jak byly cařihradské dokumenty v Praze posouzeny, protože tuto informaci „uchovanou v hloubi srdce“ měl kněz Konstantin při další cestě do Cařihradu předložit ústně. Zda tam došel a zažil pád Konstantinopole 29. května 1453, nevíme.

I v tomto případě se Čechy dostaly do konfliktů, tentokrát opět církevních, jako už v době cyrilometodějské mise, kdy došlo roku 867 k prvnímu schizmatu mezi západní a východní církví. Zatímco byzantský stát hledal na Západě vojenskou pomoc i za cenu unie s Římem, viděla východní církev, odmítající unii, možná ve spojení s českými utrakvisty posilu svého protiřímského postoje v centru Evropy. Čeští utrakvisté by se ovšem sotva byli shodli s východní církví v učení o uctívání obrazů a relikvií.

List cařihradské církve zůstal uložen v archivu Karlovy univerzity (dnes v Národním muzeu). Roku 1559 pomýšleli protestanští teologové z Wittenberku a z Tübingenu opět na unii s českou církví, a tak r. 1562 vzbudil list cařihradské církve opět pozornost. Byl tehdy publikován humanistou Flaciem Illyrikem (Matyáš Vlašič, 1526–1575), kterého na dopis upozornil Kašpar Nydbruck, knihovník Maxmiliána II., známý svým zájmem o církevní dějiny. V souvislosti s tehdejším připomenutím jednání pražských husitů s cařihradskou církví je zajímavé, že v archivních dokladech z let 1567–1570 se objevují zprávy, že čeští utrakvisté chtěli zvolit svým pražským arcibiskupem řeckého emigranta z ostrova Chiu, Jakuba Palaeologa, chráněnce Matouše Collina z Chotěřiny.

Kdo byl tento záhadný Řek, co jej přivedlo do Prahy a odkud mohla vzniknout

myšlenka vyzdvihnout jej na místo, které kdysi zastával, Římem ovšem neuznaný, Jan Rokycana? Jistě nepocházel z rodu Palaiologů, posledních byzantských císařů, za jejichž potomka se vydával. Víme, že se narodil někdy kolem r. 1520 na ostrově Chiu z nuzných poměrů a že se mu díky pomoci rodiny Giustinianiů, která tehdy na Chiu vládla, dostalo možnosti vystudovat na dominikánských učilištích v Itálii. Už tam se dostal do sporu s inkvizicí pro „sklony k reformačnímu učení“, pro „řecké omyly“ a pro úvahy o začlenění islámu do křesťanství. Vyšetřování proti němu vedl Michael Ghislieri, pozdější papež Pius V., v němž pak Palaeolog po celý život viděl svého úhlavního nepřítele a který nakonec předsedal i poslednímu inkvizičnímu tribunálu, který Palaeologa r. 1583 soudil. Pomiňme zde jeho několikrát věznění a útěky z inkvizičních vězení v Itálii a sledujme jeho další osudy. Palaeolog se chtěl hájit před Tridentským koncilem, který však skončil dříve, než obviněný dosáhl toho, aby se koncil jeho záležitostmi zabýval. Pojal tedy úmysl obrátit se o pomoc k císařskému dvoru, který tehdy sídlil v Praze. Jakub Palaeolog přišel do Prahy někdy v září 1562. Brzy tu navázal styk s pražskými humanisty, jeho příznivcem se stal zejména Matouš Collinus (Kalina) z Chotěřiny, první profesor staré řečtiny na pražské universitě. Sňatkem s Eufrozínou, dcerou humanisty Martina Kuthena, získal Palaeolog i pražské měšťanství. Víme, že se stýkal s Tadeášem Hájkem z Hájku, později osobním lékařem Rudolfa II., i s jinými hodnostáři, kteří měli přístup k císařskému dvoru, ale zejména udržoval kontakt s pražskými utrakvisty. Památkou na jeho pražský pobyt je mramorová pamětní deska, kterou Palaeolog po smrti Matouše Collina věnoval pražské universitě a která je dnes umístěna v promoční aule Karolina, a tři vlastnoručně psané zpravodajské relace o situaci ve východním Středomoří, v Černomoří a Persii, jež vypracoval pro Viléma z Rožmberka (ten je měl předat císaři) a jež jsou uloženy v třeboňském archívu.

Za tuto zpravodajskou činnost pobíral nějaký čas i plat od císaře. Svůj pobyt v Čechách musel Palaeolog přerušit po incidentu, kdy bylo zjištěno, že u sebe skrýval uprchlého dominikánského mnicha. Palaeolog byl tehdy ze země vypovězen a odešel do Krakova, kde pracoval mezi polskými ariány, a později do Sedmíhradska. Tam se přiklonil k radikálnímu reformačnímu směru nonadorantistů, odmítajících božství Kristovo. Změna vladaře v Sedmíhradsku jej znovu přivedla na naše území, kde našel útočiště na statcích Dětricha z Kunovic v Hluku a na statku Louka. Zde napsal polemiku proti Pioví V. na obhajobu exkomunikované anglické královny Alžběty I. a obhajobu sedmíhradského nonadorantisty Františka Davida. Podle jedné zprávy zde prý vlastnil i tiskárnu, v níž chtěl vydávat svá díla. Z podnětu přísně katolického císaře Rudolfa II. byl Jakub Palaeolog roku 1581 zatčen pod záminkou toho, že je tureckým vyzvědačem (vlastnil turecký pas, který mu umožňoval cesty na turecké území), a posléze vydán Římu. Inkvizice jej odsoudila k trestu smrti upálením. Když zprvu projevil ochotu odvolat, uložil mu soudní tribunál, aby v doživotním vězení pracoval na dílech, jimiž by vyvrátil své dřívější učení. Poněvadž tomuto

požadavku nevyhověl, byl roku 1585 v římském vězení stát a jeho tělo bylo upáleno na Campo di Fiori. Dodržel tak svou zásadu, že člověk má raději zemřít, než vyznávat něco, co je v rozporu s jeho svědomím. Věděl, že to byla i zásada Husova, Husovo dílo znal prostřednictvím Collinovým, ze závěti tohoto humanisty víme, že je měl ve své knihovně. Palaeologovy náboženské názory byly ovšem mnohem radikálnější než Husovy. Jeho zkušenosti z pomezí tří civilizačních okruhů – katolického, ortodoxního a islámského – jej přivedly ke snaze uvést na stejného jmenovatele tři světová náboženství – křesťanství, židovství a islám, jak to formuloval v traktátu *De tribus gentibus* (O třech národech). S utrakvisty a ortodoxií jej spojovalo odmítání římského papežství, a to byl i styčný bod s oním dávným jednáním pražských utrakvistů s kaňhradskou církví. V souvislosti s odmítáním „Říma“ se s Jakubem Palaeologem znovu setkáme v době národního obrození v polovině 19. století. Zůstaňme však zatím u časového sledu let.

Občas nacházíme v našich archívech i další ojedinělé zprávy o řeckých uprchlících z turecké říše, kteří hledali finanční podporu. O takové podpoře je zápis v Knize počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491 k datu 24. srpna 1454 (*Grecis de Constantinopolia propter Deum duo florenos Ungaricales*). Z jiného zápisu (APA I Rec. C 73, karton 720) se dozvídáme, že řecký kněz Jan ze Soluně žádá pražského arcibiskupa o podpůrný list, s jehož pomocí by mohl mezi křesťany shromáždit částku 300 dukátů, kterou Turci požadovali jako výkupné za jeho ženu a děti.

V souvislosti s příběhem Jakuba Palaeologa jsme se již zmínili o zpravodajské službě. Byla to zejména významná jihočeská šlechtická rodina Rožmberků, která měla o tuto službu, jež měla sloužit i jejím ekonomickým zájmům a hospodářské aktivitě, zájem. V rožmberském archívu v Třeboni je uložena řada zpráv ze 16. století, které představují už určitý druh zahraničního zpravodajství, dodávaného placenými agenty. V době turecké expanze samozřejmě vzbuzovaly velký zájem zprávy z východního Středomoří. Nalézáme tu podrobnou zprávu o dobytí kyperského města Famagusty z roku 1571, zmínku o osudu ostrova Rhodos, ohrožovaného Turky, zprávu o turecké porážce u Lepanta, zprávu o námořních bojích Španělů pod vedením Marcantonia Colonna v Egejském moři a na řecké pevnině. Tato zpravodajská služba byla zpravidla zajišťována prostřednictvím Dubrovníku (Ragusa) a Benátek a přispívala k informovanosti českých politiků o situaci ve východním Středomoří.

Tehdejší znalosti o Řecku a Kypru rozšiřovaly i cestovní zprávy. Vznikly většinou jako součást popisu poutí k Svatému hrobu v Jeruzalémě nebo jako součást zpráv o politických poselstvích k Vysoké Portě. Cestující se zpravidla plavili lodí z Benátek a přerušovali plavbu v některých ostrovních přístavech. Takové cesty podnikali bohatí šlechtici, například Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v letech 1490–91 a jeho bratr Jan v roce 1493. Bohuslav Hasištejnský byl i majitelem největší české sbírky řeckých rukopisů (dnes je deponována v Národní knihovně), opis některých z nich si objednal u Kréřana Apostola Aristobula, žijícího v Benátkách.

Jako přísný katolík litoval Řeky spíše pro jejich „pověřivost“, totiž pro jejich ortodoxii, než pro jejich utlačování ze strany Turků. Jeho bratr Jan vydal v roce 1505 česky psanou cestovní zprávu, v níž popsal několik řeckých ostrovů. Popisuje tu krátký pobyt na ostrově Kerkyře, který prý Benátky koupily za sto tisíc uherských zlatých. Veliký dojem na něj udělala úrodnost Kréty, kde strávil několik dnů. Od jednoho obyvatele se tu dozvěděl, že v horách tam existuje rovina, z níž by bylo možné získat úrodu obilí dvakrát ročně (snad náhorní rovina Lasithi). Obdělávání půdy prý tu není však Benátčany povoleno, aby přílišný blahobyt nepodněcoval Kréťany k povstání. Na Rhodu zajímala Jana Hasištejnského kromě pevnostních staveb nejvíce nemocnice řádu Johanitů (Infirmaria), jejíž organizaci i bezplatné ošetřování nemocných podrobně popisuje. Při návratu ze Svaté země nakoupili poutníci na Rhodu látky z velbloudí srsti, koberce a drahokamy. Na Kypru zajímaly tehdejšího českého majitele velkých statků přirozeně hlavně zemědělské problémy – pěstování vinné révy, pěstování ovocných stromů, cukrové třtiny, kterou pro názornost srovnává s rákosím na českých rybnících, obdělávání půdy, místní fauna a těžba soli. Jan Hasištejnský zná kyperskou legendu o klášteře na hoře Stavroruni a zkreslenou zprávu o dobytí města Limasolu anglickým králem Richardem Lví Srdce. Král prý město zničil kvůli zneuctění své neteře kyperským králem. Na několika místech autor zdůrazňuje, že místa jako Modon nebo ostrovy Kréta a Korfu jsou ovládány Benátčany, ačkoli většinu obyvatelstva tvoří Řekové. Velkou pozornost věnuje popisu řecké liturgie v kostele svatého Blasia v Benátkách, kde pochytil i několik zkreslených řeckých slov (Sychorite me tua martolon). Ke konci své cestovní zprávy podává Jan Hasištejnský přehled o učeních východních křesťanských církví. Pro odlišná dogmata a rity ortodoxie neměl jako katolík porozumění.

V roce 1546 si mohl cestu k Svatému hrobu dovolit i vzdělaný pražský měšťan Oldřich Přefát z Vlkanova. Cesta vedla přes Korfu, Zakynthos (italsky Zante), Krétu a Kypr. Loď kotvila podle smlouvy u ostrovů dva až tři dny a při cestě zpět osmnáct dní u Kypru. Okolnosti zde však zdržely našeho autora třicet tři dny, protože loď byla poblíž Kypru poškozena při srážce se známým korzárem Peri Reitem, která si dokonce vyžádala dvacet čtyři lidských životů. Na Kypru navštívil Oldřich Přefát „čisté a pěkně zbudované město“ Famagustu, zajímal se o architekturu klášterů a o starobylou ikonu Bohorodičky v klášteře Hagia Napa, ale jako praktický měšťan věnoval pozornost zvláště zpracování bavlny a jejímu vývozu, využití semínek bavlníku na zkrmení a také výrobkům z kyperského dřeva. Zapůsobilo na něj také opevnění města, připomínající milánské hradby.

V 16. století nabyly cesty učených humanistů už rázu vzdělávacích cest. V srpnu a září 1598 navštívil Korfu, Zakynthos a Kypr, který od roku 1571 už byl v rukou Turků, český šlechtic Kryštof Harant z Polžic. Svůj cestopis ozdobený vlastními dřevoryty vydal v roce 1608. Svě líčení obohatil antickými mýty, například mýtem o zrození Afrodity, upozorňuje na kyperské rodiště filozofa Solóna. K etnogra-

fickým pozorováním patří popis nářku plaček při pohřbech, který odsuzuje jako pohanský zvyk. Vědecká etnografie tehdy ještě neexistovala, takže srovnávat tento zvyk s některými místy antické řecké literatury ještě nedovede. Zná legendu o svatém Barnabášovi, vyprávění o vzniku solného jezera v blízkosti Larnaky, i legendu o kočkách v klášteře svatého Mikuláše na mysu Capogatte. Tyto kočky dlouho statečně bojovaly s jedovatými hady, ale nakonec podlehly přemíře jedu. V nové době použil tento motiv řecký básník Georgios Seferis, nositel Nobelovy ceny z roku 1963, v básni *Kočky svatého Mikuláše*. Metafora o „jedovatých hadech“ tu byla kriticky namířena proti tehdejší řecké vojenské diktatuře. Z dějin Kypru je Harant informován o Richardu Lví Srdce a o svatbě krále Jakuba II. s Kateřinou Cornaro z Benátek, která v roce 1489 odevzdala vládu nad Kyprem Benátkám. Podobně jako jeho předchůdci si i Kryštof Harant všímá místního hospodářství. Obdivoval město Limasol pro jeho nádherné zahrady, bohatou úrodu vína, obilí a ovoce, množství prodáváného masa a různých olejů. Oceňuje polohu Kypru, výhodnou pro námořní obchod, poznamenává, že ostrov leží na křižovatce obchodních cest z Egypta do Sýrie, Řecka, Itálie a Španělska, což podporuje vývoz mědi, vína, medu, obilí, kandysového cukru a obilí. Sám se zajímá o dovoz dlouhosrstých koz z Kypru, který prý plánuje císař, jenž chce v křivoklátských lesích založit jejich chov a srst využít pro výrobu látek. Harant jako první z cestovatelů, jimž jsme věnovali pozornost, vnímá utlačování Řeků ze strany Turků. Podle jeho slov postihlo „tvrdé a dosud trvajícím utlačování Moreu (tj. Peloponés)“ a „Kypř je dodnes a Bůh ví, jak dlouho ještě, v moci Turků!“ Hle, jak starý je „kyperský problém“.

V dalším vývoji se v souvislosti s řeckou problematikou začíná prosazovat probouzející se národní sebeuvědomění, a to, jak tomu v obdobných případech často bývá, snahou hledat národní kořeny v dávné minulosti, pokud možno v Bibli nebo alespoň v antice. Už v 15. století odvozoval kronikář Hájek původ Čechů od údajného praotce Řeků Jafetovce Javana (Gn 10,2;4). Podle Hájka sídlili první Čechové původně v Chorvatsku, tedy na okraji antického kulturního prostoru, a proto i čeština může být pokládána za jazyk příbuzný řečtině. Proti Hájkově tezi o příbuzenství Čechů s Řeky se postavil v komentáři k Hájkově kronice osvícenec Gelasius Dobner. On zase hledal nejstarší doklady o Čěších u antických a raně byzantských historiků. U nich našel doklad o národu Zichů, žijících na středním toku řeky Kubáň, ztotožnil je s Čechy a jejich společenské zřízení vylíčil v souladu se zprávami starých historiků o obyvatelích Příčernomoří jako společnost sociálně nediferencovanou. Zároveň odmítl jako nehistorickou i legendu o praotci Čechovi. V té době žil v exilu v Lipsku polský magnát Alexandr Jablonowski, který vyvozoval svůj nárok na polský trůn právě z legendy o „svém“ předku Lechovi, bratru „praotce Čecha“. Dobnerovy vývoody se tak dostaly do rozporu s jeho argumenty, proto založil v Lipsku učenou společnost a vypsál ceny za vědecké práce, které by Dobnerovy teze vyvrátily. V této polemice vystoupil roku 1772 se svou prací *Schediasma de Zichis ad*

Czechos designandos extorsis tum de erroribus a P. Dobnero in lingua Graeca commisis řecký osvícenec Eugenios Vulgaris, působící tehdy v Petrohradě, kde si získal i přízeň carevny Kateřiny. Vulgaris argumentuje Dobnerovou neznalostí středověké řecké fonetiky, v níž řecký foném „éta“ byl vyslovován „i“, „zéta“ jako „dz“, a „oi“ jako „i“ (v transliteraci latinkou) jako Zéchoi znělo tedy ve výslovnosti „Dzi-chi“ a nemohlo mít nic společného s etnonymem „Tsechoi/Tsechi“, které správně používá už výše zmíněný historik Kinnamos.

V druhé polovině 18. století cestovali Řekové do Evropy už nejen jako uprchlíci, ale často též jako bohatí obchodníci, případně zakládali v Evropě obchodní kolonie. Jedním z nich byl v Uhrách žijící obchodník Georgios Zaviras (nar. 1744). Tito řečtí obchodníci, žijící v diaspoře, nezapomínali na svou vlast a velmi často podporovali různé kulturní snahy. Zaviras přeložil do řečtiny Komenského Orbis pictus (Ioannu Komeniu Graptos Kosmos, metafrastheis ek tés Latinikés eíis tén hémeran haplén dialektan). Kniha byla určena pro výuku řeckých dětí v ortodoxních školách v Uhrách, proto k ní byl připojen i maďarský překlad. Zaviras podnikl roku 1800 cestu do Rakouska, Moravy, Čech, Saska a Pruska a vydal o této cestě deník Periigisis (Cestopis), jehož rukopis (autograf o 154 stranách) se zachoval v knihovně v Kecskemétu. Z lokalit na našem území v něm uvádí Znojmo, Jihlavu, Německý (Havlíčkův) Brod, Čáslav, Ústí, Kutnou Horu, Kolín, Prahu, Litoměřice a Teplice. V Praze navštívil Zaviras Týnský chrám a jeho zájem o astronomii jej přivedl k hrobu Tychona de Brahe. Ve svém deníku, psaném silně archaizujícím jazykem, líčí rozhovor s knězem, kterého požádal, aby hrob otevřel: „Jsem původem Řek, zaměstnáním kupec a prosím Vás, abyste poslal někoho se mnou, kdo by mi ukázal Tychonův hrob.“ Na otázku, proč se o tento hrob zajímá, odpovídá: „Většina našich vzdělanců hlásá jeho slávu a systém spíše, poněvadž lépe odpovídá Písmu svatému než systém Koperníkův.“ Kněz zase projevil zájem o osud řecké vzdělanosti a Zaviras jej poučil o snahách tehdy vznikající řecké vědy. Kněz přijal jeho informace se zjevnou sympatií, ale i s údivem a zakončil rozhovor slovy: „My u nás se domníváme, že světlo vědění v Řecku již zcela vyhaslo, kéž však znovu pohlédnou Múzy laskavě na otcovský Helikón. Pojd' tedy, ukážu ti hrob Tychónův.“ Ze soupisu knih, jež Zaviras vlastnil, víme, že měl též řecký překlad Brány jazyků (Comenii A. J. Janua linguarum. In linguam Graecam a Theodoro Siminio conversa, Lipsiae 1789).

Řecký boj za svobodu přinesl vůdce tajného spolku Filiki eteria (Přátelské sdružení) Alexandra Ypsilantihovo mladšího, po porážce povstání v dunajských knížectvích, která byla jakýmsi tureckým protektorátem, v letech 1823–1827 do pevnosti Mukačevo a později do Terezína v Čechách. U vchodu do cely, v níž byl vězněn, byla roku 1993 umístěna představiteli řeckých občanů v České republice pamětní deska. Rodina jeho synovce Gregoria, který byl po vzniku řeckého státu vyslancem ve Vídni, byla majitelem statku Veverří na Moravě a jednoho domu v Brně, kde Ypsilantihovo ulice dodnes tohoto hrdinu řeckého povstání připomíná.

Řecké povstání mělo ohlas i v soudobém českém tisku, v Cýsařských královských vlasteneckých novinách a v Dopisovateli pro Čechy a Slováky z let 1821–22, z nichž byl český čtenář velmi přesně informován o průběhu událostí. Tyto noviny otevřeně sympatizovaly s řeckým povstáním, i když v uvedeném časovém úseku existuje jen jeden rozsáhlejší anonymní komentář, v němž se jednoznačně konstatuje, že Turecko nemá nárok na řecké území, které obsadilo pouze mocí silnějšího. I za tímto stanoviskem se skrývá probouzející se české národní sebeuvědomění, jistě také proto byla druhá část komentáře rakouskou cenzurou potlačena. Později věnovaly české noviny živý zájem povstání na Krétě, které sledovaly se stejně velikými sympatiemi. Svatopluka Čecha inspiroval tento boj k jeho první básni vydané tiskem – „Kandiotky“ (to jest Kréťanky podle tehdejšího jména ostrova Kandia). Hrdá matka tu raději zabíjí dýkou „kleftů dceru“, než by připustila, aby se její dcera stala odaliskou v pašově harému. Athénské noviny Kairoi uveřejnily v roce 1908 obsah básně i životopis básníka.

Méně ohlasu našlo v Čechách filhelénské hnutí. Jen Karel Herloš-Herloszsohn, v Praze narozený německy píšící spisovatel, později působící v Lipsku, se chtěl v roce 1823 jako devatenáctiletý dobrovolník účastnit bojů v Řecku.

Vliv Byronův však vzbudil zájem o nové Řecko a vliv Herderův o jeho lidovou slovesnost u Václava Bolemíra Nebeského, který v roce 1864 pozdravil osvobození řeckého národa překladem výboru řeckých lidových písní ze sbírky Passowovi. V jeho úvodu k této sbírce čteme: „Tyto písně dostávají tím zvláštního půvabu, že vyrostly jako z rozvalin čarovného světa helénského. Duch jeho žije ve vzdělanosti naší ... a vrátil se zase nazpět ke svému rodišti, jež tak dlouho byl opustil. Když všechen vyšší duchovní život tu vyhuben byl, vyrážely tyto písně jako mlází na důkaz, že v něm ještě života, ze starého kořání. A mnohé z nich jsou zajisté pravé prvosenky, zvěstující dlouho napřed příchod jara národní svobody a samostatnosti Novořecků.“ Novohumanistické myšlenky tu jsou spojeny s romantickým vztahem k národu a k jeho umělecké tvorbě. Z tohoto hlediska pochopil Nebeský i jazykový spor v Řecku a obhajoval lidový jazyk. Tři z těchto písní v Nebeského překladu zhudebnil Antonín Dvořák (Tři novořecké básně, op. 50 pro zpěv a klavír: Kolias, Neraidy, Nárek Pargy).

V této době pronikají motivy související s novým Řeckem i do soudobé historické beletrie, například v románu Prokopa Chocholouška Zkáza Sulia. V tomto okamžiku se opět setkáváme i s Jakubem Palaeologem jako s hrdinou románu Josefa Svátka Praha a Řím (1872–3). Na několika stech stranách dvousvazkového díla se ve vykonstruované fikci prolínají nejrůznější historická fakta s dobovými politickými stanovisky. V románu přesvědčuje generál jezuitského řádu Ignác z Loyoly Palaeologa, uvězněného v inkvizičním vězení, aby pomohl jezuitům: „ovládnout střed světa, z něhož kacířské hnutí vzešlo, Prahu, působiště onoho kletého Husa, jenž Lutherovi a všem ostatním směr k výboji proti Římu ukázal.“ Ale právě slova „Pra-

ha, Hus“ se stala „jiskrou, která v duchu Jakuba Palaeologa plný žár vznítla“, protože „k zemi této, která se mu dosud jen jako v báječné a mystické mlze byla zjevovavala, obracel již déle pozornost svou.“ Palaeolog prchá v noci z vězení a loučí se s Římem „odpočívej ve svých klamných snech, nyní i Řecko se připojí k husitům českým ... a počne srážeti ony modly, jakými jsi chrám víry posvátné byl zohavil.“ Z Říma prchá (v románu) na Chios, kde vyvolí povstání, jež ztroskotá (srv. pražské letnice 1848). Skrývá se v klášteře Nea Moni a zoufale se ptá „jak jsem měl bojovat pro osvobození národa svého a víry naší?“ A tu mu opat téměř slovy Františka Palackého odpovídá: „pouze zbraní duchovní... ta jediná svět sobě podrobí, aby vymohla svobodu ducha a těla na něm“, a dává mu za příklad Čechy, „kde se národ pout Říma zbavil a náboženské svobody sobě dobyl, která mu volnost občanskou a státní přinese. A jakými zbraněmi toho dosáhl Hus? Jen zbraní duchovní.“ (srv. Palacký: Kdykoliv jsme zvítězili, dále se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fyzickou). A v tomto okamžiku posílá opat Palaeologa do Čech a připomíná mu *jednání husitů s řeckou církví*. Předává mu kodex se „zlomky staroslovanského překladu evangelií a pontifikálního čtení ze Starého a Nového zákona písmem hlaholským, památku po prvních věrozvěstech slovanských“, který prý poslal Jan Rokycana s prvním poselstvím do Cařihradu. Po Palaeologově příchodu do Prahy je dohodnut cíl: sloučení církve husitské s církví řeckou, protože „*jen na východě kynula národní a církevní spřízněnost*“. Připomeňme tu, že právě v létě 1867 vykonali Rieger a Palacký cestu na ruskou národopisnou výstavu „pro věc vzájemnosti slovanské“. Palaeolog přirozeně i v románu končí v inkvizičním vězení. Inkvizitoři získají na svou stranu i kardinála Karla Lotrinského tím, že mu pro remešské arcibiskupství darují onen vzácný kodex, na který budou přísahati francouzští králové. Před svou smrtí na hranici Palaeolog prohlašuje: „Tam na Vltavě, odkud první smrtelná rána proti Římu vedena, vyvstanou mstitelové moji a marné pak budou úklady Říma, aby spojení Prahy s Byzancí překazil.“ V této souvislosti lze připomenout, že v roce 1871 uveřejnil svou studii Gus. Ego otnošenije k pravoslavnoj crkvi ruský slavista A. Gifferding. Palaeolog u Svátka anticipuje dobové, dokonce i národní postoje obrozenců. Jak ukazuje už samotný název románu – Praha a Řím – řeší román využitím motivu cyrilometodějského, epizody jednání husitů s Cařihradem i postavu Řeka Jakuba Palaeologa opět postavení našich zemí mezi Východem a Západem, tentokrát však spíše mezi rakousko-římským katolictvím a panslavistickým moskevským pravoslavím.

Národní myšlenka se v té době u nás spojovala s novohumanistickými principy. Tak tomu bylo i v tělovýchovném hnutí „Sokol“, jehož vzorem byli sice do určité míry němečtí turneři, avšak zakladatel Sokola Miroslav Tyrš jako profesor klasické archeologie a estetiky hledal originální inspiraci v ideálu antické kalokagathie. Tyrš spojoval už dvacet osm roků před prvními moderními olympijskými hrami (1896) moderní tělovýchovné hnutí s antickou olympijskou myšlenkou a zdůrazňoval význam tělovýchovy pro brannost národa a obranu svobody vlasti. Nestačilo mu „vy-

kopávat pomníky a obdivovat se jim“, chtěl „hledat podobné prameny pro vlastní národ.“ Tak mohly naše země mít už v roce 1896 svůj olympijský výbor a vyslat jeho předsedu Jiřího Gutha-Jarkovského do prvního Mezinárodního olympijského výboru, který organizoval roku 1896 první novodobé olympijské hry v Aténách.

Novohumanistické ideály vyvolávaly od poloviny 19. století v život další vzdělávací cesty do Řecka. Od roku 1863 existovala možnost využívání cestovních stipendií pro spisovatele, od roku 1892 se nabízela tato možnost i profesorům. Řecko tehdy navštívili například Vítězslav Hálek a Jan Neruda. Z jejich cestopisných esejů ovšem víme, že postrádali schopnost opustit idealizovaný „řecký sen“ a pro nové Řecko neměli pochopení. Ani zdaleka neměli onu zvědavost, s jakou pozorovali řecké prostředí humanisté 16. století. Připomínají spíše ony německé profesory, kteří po vzniku řeckého státu přišli do Řecka z Bavorska a o nichž se jeden publicista v nedávno vydané knize o dějinách Balkánu vyjádřil velmi výstižně: „Pro německé učené kruhy bylo mrzutým zjištěním a překvapením, že přistáli na Balkáně a nikoli v antice.“

Byly ovšem i výjimky, například Josef Wunsch, který se za svého pobytu na Korfu snažil naučit novořečtině a už v letech 1866–1867 srovnával řecký boj za svobodu s osudem českého národa a Čechům doporučoval, aby v řeckým bojích za národní svobodu a v jejich vítězství hledali svůj vzor.

Myšlenku věnovat se novořecké filologii pojal jako první středoškolský profesor Jaroslav Štastný (1862–1932), který pobýval v letech 1894–1895 v Řecku a prohloubil tam své znalosti novořečtiny, aby se mohl stát „prostředníkem mezi českým národem a potomky starých Helénů, k nimž dosud neexistovaly žádné vztahy.“ Začal pracovat na učebnici novořeckého jazyka, na slovníku a na dějinách novořecké literatury, neuskutečnil však nic z těchto široce pojatých plánů. Podařilo se mu zřídit lektorát novořečtiny na Vysoké škole obchodní v Praze, ne však v Brně a v Bratislavě, kde se o to rovněž pokoušel. Jeho manželka Charikleia Karmitsi vyučovala od roku 1906 novořečtině na Obchodní akademii v Praze, výuka tohoto jazyka tu probíhala už od roku 1880, patrně v zájmu podporování obchodu s východním Středomořím, případně Egyptem, kde v té době byla řečtina ještě rozšířeným dorozumívacím prostředkem. V roce 1925 byl Štastný za šíření novořecké kultury vyznamenán prezidentem Řecké republiky řádem Vykupitele.

Na přelomu století začínají vycházet první české překlady z novořecké literatury (Rhangavis, Leila, Vikelas, Lukis Karas, Drosinis, Karkavitsas, Vizynios; v r. 1911 Rhoidisova Papežka Jana).

Mezi oběma světovými válkami souvisely vztahy Řecka a Československa úzce s politikou Malé dohody, jejímiž členy byly dva balkánské státy – Jugoslávie a Rumunsko. Obchodní kontakty s Řeckem jakožto agrární zemí ztížil závazek Československa dovážet zemědělské výrobky především z partnerských zemí Malé dohody. K prvním jednáním mezi ministry zahraničí malodohodových států a Řecka

došlo již v roce 1918 při mírových jednáních. Z iniciativy Rumunska po nějakou dobu dokonce probíhalo jednání o přístupu Řecka k Malé dohodě. Počátkem dvacátých let však Řecko bylo zaměstnáno maloasijským tažením a těžiště jeho zahraničněpolitických zájmů leželo jinde. V roce 1934, když se malé evropské státy cítily ohroženy expanzionismem a revizionismem totalních diktatur, byl podle vzoru Malé dohody organizován Balkánský pakt, s nímž byla Malá dohoda do jisté míry propojena účastí Jugoslávie a Rumunska v obou spojeneckých organizacích. Obchodní styky obou států byly zejména po uzavření obchodní dohody v roce 1925 (tabáková klauzule) velmi čilé. V roce 1930 vyšla v Praze k stému výročí novodobého řeckého státu publikace G. A. Farmakidise *Současné Řecko* a byla založena i Československo-řecká společnost.

Ve stejnou dobu, kdy se rozvíjely tyto snahy o těsnější hospodářskou a kulturní spolupráci, strávil v letech 1929–1932 v Božím Daru nepovšimnut až později proslavený a světoznámý spisovatel Nikos Kazantzakis. Pracoval tu na několika verzích eposu *Odysseia*, který považoval za své největší dílo. Autor tu našel vytuženou samotu a klid k tvůrčí práci „na vrcholu štěstí a Československa“. K užšímu kontaktu s českou kulturou ho přivedlo teprve jeho přátelství s českým hudebním skladatelem Bohuslavem Martinů a spolupráce na libreto opery „Řecké pašije“ v letech 1954–57 v Antibes. Martinů žil tehdy v Nizze v domku svého přítele, malíře Josefa Šímy. Pomýšlel nejdřív na libreto na základě románu Alexis Zorbas, jehož anglický text se mu dostal do rukou, protože v té době hledal text, který by byl „na zemi“. Když se dozvěděl, že autor tohoto románu žije poblíž, navštívil ho a mezi oběma umělci se pak rozvinula korespondence, týkající se práce na libreto *Řecké pašije* na základě románu *Kristus znova ukřižovaný*. Český překlad této převážně francouzsky psané korespondence, která je uložena v Památníku Bohuslava Martinů v Poličce a v Muzeu Nikose Kazantzakise ve Varvari-Irakliu na Krétě, vyjde v letošním roce jako zvláštní číslo *Zpravodaje Společnosti Bohuslava Martinů*. Martinů si tehdy opatřoval i informace o byzantské hudbě a řeckém hudebním folklóru, ale nakonec „to udělal podle svého“, bylo to podle něho „české“. Řecký hudební folklór se mu zdál „hodně pomíchaný“ s vlivy neapolskými, španělskými, balkánskými a „asijskými“. Přes úzkostlivou věrnost libreta původnímu textu románu je opera bližší české poezii, „přesunul se z dramatu na dramatický lyrismus.“ V roce 1995 byl v Božím Daru péčí nadace Filhelenia a Spolku řeckých občanů v České republice postaven na památku zdejšího pobytu Nikose Kazantzakise pomníček s pamětní deskou, věnovaný našim řeckým spoluobčanem, sochařem Nikosem Armutidisem.

Málo známá je i skutečnost, že pozdější nositel Nobelovy ceny za literaturu Jiorgos Seferis reagoval 16. března 1939 básní *Jaro po Kr.* na násilné obsazení Československa:

S novými výhonky

starci selhali
a vše vydali
vnuky a pravnuuky
zoraná pole
zelené louky
lásku i bohatství
soutit i střechu
řeky i moře
odešli jako sochy
nechali za sebou ticho

Tyto verše jsou výrazem hlubokého soucitu s osudem postiženého národa, ačkoli pouze datum vzniku umožňuje identifikaci historické situace, k níž se báseň vztahuje. Později, v roce 1952, neváhal, byť levicově orientovaný básník Nikiforos Vredtakos vyjádřit verši pobouření nad politickými procesy a nad „jedenácti šibenicemi v Praze“.

Ostatně, bylo to právě v době okupace, kdy se osudy našich národů setkaly v historicky významné události (být v jistém smyslu s opačným znaménkem). Je poměrně málo známo, že už první úvahy československých exilových politiků o řešení německé otázky v Československu vycházely z analýzy politických a ekonomických důsledků řešení „řecké otázky“ na tureckém území po maloasijské katastrofě, tj. po porážce Řecka Tureckem v roce 1922. Tehdy se v mezinárodních jednáních poprvé objevil princip „transferu“ (spíše „přesunu“ než „odsunu“) obyvatelstva jako mezinárodně uznávaný precedens, který měl přispět k dosažení národní homogenity v nově vznikajících národních státech (viz např. *Střední Evropa* 12, 1996, 57, S. 48).

Vraťme se však ještě zpět do válečných let. Není příliš známo, že od listopadu 1939 do ledna 1941 našel v Řecku útočiště Saša Machov (vlastním jménem František Mařha) jako choreograf Lyrické scény v Athénách, poté co využil nabídky svého přítele tenoristy a tanečníka Borise Milce, který už předtím působil v Řecku, aby přijal angažmá v Athénách. Ředitel řeckého Národního divadla Kostis Bastias se v té době snažil vytvořit zpěvoherní divadlo a přijal Machova jako šéfa baletu, choreografa, sólistu i vedoucího baletní školy. Řecká opera pak zahájila samostatnou existenci Straussovým netopýrem 5. března 1940. Tři dny před italským útokem na Řecko měla 25. října 1940 premiéru Pucciniho *Madame Butterfly*.

Machov pochopil, že jeho existence v Řecku je ohrožena. V lednu 1941 ještě zajistil choreografii operety Franze von Suppé *Boccaccio*. V šestičlenném mužském sboru tehdy tančil později slavný básník Jannis Ritsos a v pěveckém sboru zpívala začínající pěvkyně Maria Callasová. Machov údajně během svého pobytu v Řecku odešel k Československému sboru do severní Afriky, kde se zúčastnil bojů o Tobruk. Milec ve svých vzpomínkách uvádí: „Při každém úplňku, kdy v Athénách je volný

přístup na Akropoli, podnítl většinu členů divadla k návštěvě tohoto místa starořecké kultury. Tam v Dionýsově divadle přednášel jim Máchův Máj a jiné ukázky naší poezie a oni z vděčnosti předváděli starořecké chóry. Byly to večery plné kouzla a krásného kulturního sblížení.“

Po prohře levice v občanské válce v Řecku v roce 1949 nastal příliv politických uprchlíků do tehdejších socialistických zemí. V té době také Československo přijalo asi dvanáct tisíc uprchlíků, kterým bylo umožněno usídlit se většinou na severní Moravě, kde byly volné objekty po odsunutých Němcích. Vzhledem k tomu, že hostitelská země se zavázala umožnit dětem řeckého původu alespoň částečnou výuku v jejich mateřštině, byla při Katedře věd o antickém starověku na Filosofické fakultě v Praze zřízena docentura novořeckého jazyka. Prvním docentem tu byl doktor Dimitrij Papas (zemřel 1963), autor první učebnice češtiny pro Řeky Tsechiki ja Ellines (1954), jeho nástupce Theodor Nedělka pak vydal první Novořecko-český slovník (1982), česko-novořeckou část tohoto slovníku však již nestačil dokončit.

Překladům z novořecké literatury věnovalo pozornost zvláště nakladatelství Odeon, v období od roku 1945 bylo přeloženo dvacet jedna románů, antologie pěti novel, antologie čtyřiceti povídek 20. století a antologie deseti novořeckých básníků. Informace o novořecké literatuře poskytuje českým čtenářům Slovník spisovatelů Řecko (1975), vydaný rovněž nakladatelstvím Odeon, zahrnující antické, byzantské i novořecké autory.

Z poezie vycházely samostatně zejména verše Jannise Ritsose, který se i ve světě těšil největší překladatelské pozornosti. O sbírce Chromatické detaily (česky Proměny nože) sám napsal: „Chromatické detaily jsou druhem vnitřního deníku mého prvního setkání s tělem a duší Československa, deníkem mého citového rozpoložení ze styku s nimi a deníkem věčného hledání (...) společného prostoru, prostoru poezie (...) v němž si mohou dva lidé nebo dva národy různých jazyků a tradic naslouchat bez zábrán a snad stejně jako hudba odstranit vzdálenost a pocit cizoty.“ Ritsos se stal i jedním z prvních překladatelů české a slovenské poezie jako autor antologie (1956), zbytek jejího nákladu byl zničen roku 1967 při plukovníckém převratu v Řecku. Později vydal K. Valetas v časopise Aiolika grammata antologii povídek našich autorů. Významným propagátorem české poezie v Řecku je v současné době Karel Čížek (Karolos Tsizek, 1922), žijící od roku 1921 v Soluni a činný jako malíř, grafik, spisovatel i překladatel. V literárních časopisech Paramilito a Entefktirio vydal ukázky z poezie V. Holana, J. Wolkera, F. Šrámka, J. Seiferta, P. Bezruč, J. Hory a J. Skácela.

Není tu prostor povšimnout si řecké inspirace v malířství, jen jako příklad uvádím některá díla Jana Zrzavého (Západ slunce na Suniu. Klášter Kaisariani), Jana Bauchy (Akropolis) a Adolfa Borna (Řecký přístav aj.), k tomu jména K. Svolinského, O. Janečka a sochaře O. Zoubka. Svě inspirace nacházeli při pobytech v Řecku,

zčásti organizovaných svazy umělců.

Přes některé současné problémy, na něž narazí například překladatelská činnost ze všech malých literatur, lze očekávat i v oblasti řecko-českých kulturních kontaktů (vedle turistického boomu) perspektivní vývoj. Naději k tomu poskytuje zavedení studia oboru novořečtiny od roku 1993/4 na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a jeho předpokládané obnovení prozatím jako doplňkového oboru na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zčásti nám v tom pomáhají i podpory řecké nadace Kosta ke Ellenis Urani (Brno) a řeckého ministerstva kultury (Praha, Brno), které v současné době velkoryse podporuje i překlady řecké literatury 20. století. Naším nejbližším záměrem je vydání Dějin Řecka, které u nás zatím netradičně budou zahrnovat řecké dějiny od antiky do současnosti. Doufáme, že se podaří uskutečnit i další projekty – vydání překladů poezie Kavafisovy a Seferisovy a dokončení Česko-novořeckého slovníku (ve prospěch rozvoje kulturních i obchodních styků).

Prof. PhDr. RŮŽENA DOSTÁLOVÁ, CSc. se narodila roku 1924 v Bratislavě a vystudovala klasickou filologii v Praze. Pracovala v Epigrafické komisi České akademie věd a umění, po jejím zrušení v Ústředním ústavu geologickém jako dokumentátorka, od roku 1953 pak v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská (dnes Ústav pro klasická studia), kde se stala roku 1982 vedoucí byzantologického oddělení. Od r. 1987 předsedkyně Československého byzantologického komitétu. V letech 1953–1985 výkonná redaktorka Listů filologických a členka redakční rady časopisu *Byzantinoslavica*. Přednáší byzantologii, novořecký jazyk a novořeckou literaturu na FF UK v Praze, na Masarykově univerzitě v Brně a na Univerzitě J. A. Komenského v Bratislavě. Habilitovala se roku 1991, profesura jí byla udělena v Brně roku 1996. Souhrn její celoživotní práce tvoří kniha *Byzantská vzdělanost* (1990). Podílela se na kolektivních dílech *Slovník spisovatelů – Řecko* (1975), *Antická, byzantská a novořecká literatura* (1975), *Dějiny Byzance* (1992). Přeložila řadu děl byzantské a novořecké literatury – *Michael Psellos, Byzantské letopisy* (1982), *Laonikos Chalkokondyles, Poslední zápas Byzance* (1988), *Anna Komnena, Paměti byzantské princezny, Georgios Seferis, Argonauti* (Bratislava 1973), podílela se na výběrech řady *Antická próza (texty Libania, Dióna Chrysostoma, Juliana Apostaty)*. V současné době píše pasáže o Byzancích a o novořecké kultuře pro *Dějiny Řecka* (Nakladatelství Lidové noviny), s Radislavem Hoškem připravuje knihu *Antická mystéria* a s Jiřím Pelánem první český výbor z básní Konstantina Kavafise.

Článek je rozšířenou českou verzí příspěvku, který byl přednesen v roce 1984 na konferenci *Modernes Griechenland – Modernes Zypern* na univerzitě v Lipsku a publikován ve stejnojmenném sborníku (Amsterdam, Hakkert, 1989, S.178–197), v němž je i příslušný poznámkový aparát. K tam citovaným publikacím doplň: K. Ciggaar, *Une princesse de Boheme a Constantinople*, *Byzantinoslavica* 56, 1995, 183–187.

ROZHOVOR S ALENOU FROLÍKOVOU

O ČESKÉM (NE)POROZUMĚNÍ ŘECKU

MCP: Vy jste, paní kolegyně, věnovala jistou část života a několik desítek článků sledování cest Čechů do Řecka. To není téma u klasických filologů právě běžné...

AF: Cestami Čechů do Řecka jsem se začala zabývat počátkem osmdesátých let. Byl to následek mé vlastní cesty do Řecka, mé první cesty do Řecka roku 1979. To, co jsem uviděla, mě nesmírně překvapilo. Zjistila jsem, že současné Řecko je svým způsobem mnohem zajímavější než Řecko klasické, než to, čemu jsem předtím zasvětila svůj život. Nejdřív jsem si řekla, že o tom napíšu sama, ale chtěla jsem vědět, co už kdo z Čechů o cestách do Řecka napsal. Jakmile jsem se ale do českých cestopisů ponořila, rezignovala jsem na myšlenku napsat vlastní cestopis. To, co čeští lidé v Řecku viděli, cítili a co o tom napsali, mě totiž překvapilo neméně než samo Řecko. Rozhodla jsem se tedy tuhle kapitulu českých kulturních dějin zpracovat – i proto, že se v ní zračí charakter našeho národa.

Pomínu cesty do Svaté Země, kdy poutníci cestou jen štrejchli o Krétu, případně o Peloponés, ale Řecko nebylo jejich cílem. První Čech, který jel přímo do Řecka, byl roku 1865 Vítězslav Hálek. Z té cesty nám zachoval několik fejetonů – stejně jako mnozí další čeští cestovatelé po něm.

Tento počátek českého poznávání Řecka byl poněkud nešťastný. Hálek mířil nejdříve mezi jižní Slovany, kterými byl – jak doba velela – nesmírně nadšen, ovšem jaksi tam vyčerpal svou poznávací energii a když se dostal do Řecka, byl už unavený. Přistál na Korfu a, jak se tehdy stávalo, byl tam ošizen. – Vy se tomu smějete, ale když si přečteme, co psaly o Československu západní noviny po roce 1989 – je to tón dost podobný.

Hálek plul dál na ostrov Syros, důležitou křižovátku námořních cest, ale historicky místo dost bezvýznamné, navíc tam byla karanténa a on nemohl dál, a tak se rozhodl poznávání Řecka ukončit a odjel do Cařihradu. Na moři si patrně odpočinul, takže Cařihrad ho naplnil znovu mohutnými dojmy. Z Hálkových fejetonů vyplývá, že nejvíc ho – jako asi každého Čecha a vůbec suchozemce – upoutalo moře a všechno, co s ním souvisí – světélkování, ptáci nad ním, barvy. Naopak velice se mu nelíbila řecká krajina, připadala mu pustá. Říká doslova: „Kdo si myslí, že řecké ostrovy jako by oplývaly krásnou vegetací a vůbec lahodou přírody, ten si svoje domysly zgruntu poopraví, vida skalnaté, sluncem vysmahlé tyto pevniny mořské.“ – Trvalo to ještě hodně dlouho, než Češi objevili specifickou krásu řecké krajiny.

Mimo jiné Hálek píše, jak pozoroval jednu řeckou dívku, která se loučila se svým rodným městem a nesmírně plakala. Hálkovi připadalo to město nepůvabné a nezajímavé a vyjádřil se takto: „K této mé cizinecké lhostejnosti byl tento dívčí

nářek věru kontrastem zuřícím.“ – A on byl k tomu Řecku opravdu cizinecky lhostejný. Tak to byly ty začátky.

Druhá významná osobnost, která do Řecka jela, byl o pět let později Jan Neruda. Bohužel, ten nešťastný začátek ještě přitvrdil. I on vydal několikadílný fejeton, ve kterém pojednal o Athénách a o Řecku vůbec, a to nesmírně ostře, ironicky a s pro mě nepochopitelnou namyšleností. Cesta do Řecka podle Nerudy nikomu nic nedává, nemá smysl tam jezdit, všechno je tam zničené, ubohé, rozbité, ztracené, klasická velikost je dávno pryč a současnost je bídná a bezvýznamná, je tam nebezpečno, je tam špinavo, lidi jsou nepřijemní a tak dále. Jedinou věc, kterou ocenil, byla jejich velkodušnost mecenášská, protože o Řecích je známo, že (na rozdíl od Čechů) když v cizině zbohatnou, mívají velice otevřené peněženky pro svou starou vlast, takže v obnoveném řeckém státě se velmi mnoho vybuchovalo právě díky jim.

Roku 1885 jel do Řecka Julius Zeyer. Teprve ten si i novodobé Řecko zamiloval a učinil ostrov Korfu dějištěm velkých částí románu Jan Maria Plojhar a novelu Gdoule umístil na ostrovy Keos a Délos. Byl to první člověk, který daroval českému čtenáři představu o současné řecké krajině, zůstal však zcela osamocen.

Jinak se v 19. století do Řecka mnoho nejezdilo – nebyly peníze. Až v devadesátých letech se ta situace zlepšila, protože rakouské ministerstvo pro kult a vyučování začalo udělovat stipendia. Ovšem, to znamenalo, že se do Řecka dostávali především gymnaziální profesori, zpravidla klasičtí filologové. A to byla druhá poněkud nešťastná okolnost, protože klasický filolog v Řecku – to je kapitola sama pro sebe. Pro kantory bývaly organizovány poznávací zájezdy, především pod vedením profesora Dörpfelda z Německého archeologického institutu, ovšem všechny v duchu hesla jednoho z našich klasických filologů: My jedeme do Athén nových, abychom poznali Athén starých. Velké nadšení v nich budily vykopávky, které se tehdy právě konaly v Delfách, v Olympii, v Epidauru a jinde a které konečně odkrývaly nejslavnější antické lokality. Řecko také přestávalo umožňovat vývoz památek, takže i muzea se stávala bohatšími. Současné Řecko ovšem přinášelo klasickým filologům řadu zklamání – už Neruda říkal: Nejezdi do Athén, komu je pohádka milá.

Smutnou kapitolou byl styk s místním obyvatelstvem, protože většina našich lidí, kteří tam jezdili, ovládali starou řečtinu – a zažívali zklamání, když současným Řekům nerozuměli. Navíc je někdy pobavilo a někdy pobouřilo, když viděli v posvátné abecedě zcela moderní a všednodenní nápisy – Plivati na zem zakázáno nebo Toalety. Negativně přitom působila i tehdy uznávaná a dnes už překonaná Fallmerayerova

teorie, tvrdící, že současné obyvatelstvo Řecka není řecké, nýbrž že je směsí Albánců, Slovanů a Turků a je tedy národnostně méněcenné.

MCP: Ale když oni se současní Řekové opravdu příliš nepodobají postavám z červenofigurových váz...

AF: Já si myslím, že pravda bude někde uprostřed – jistě že svůj vliv zanechala tříapůlstaletá turecká nadvláda, jistě tam žili a žijí i Albánci, kteří tam byli několikrát přesídlování za Byzance i za Turecka, a samozřejmě přicházely i vlny slovanského obyvatelstva. Slovaní se dostali až na Peloponés a ještě dnes tam najdeme zbytky místních jmen, hlavně hor a potoků... To taky trochu patřilo k zábavám našich kantorů, hledat v Řecku památky na Slovaní, ale to jim člověk nemá za zlé, doba byla taková. – Takže, obyvatelstvo nového Řecka je opravdu velmi smíšené, ale přitom není pochyb, že to jsou potomci starých Řeků. Někteří cestovatelé soudí, že se to dá dokázat hlavně tím, že co Řek, to mazaný obchodník.

Všichni ti cestovatelé samozřejmě mluví o takových věcech, jako je doprava, zvláště jízda na mezcích. Mluví také o stravě, která jim nechutnala. Hlavně jim nechutnalo řecké víno retsina, které považovali za odporné.

MCP: Což zní nám všem, dnešním grekofilům, jako nejstrašnější rouhání proti duchu Řecka.

AF: Nelíbilo se jim často také ubytování, kde se jim zdálo špinavo. Vůbec se jim zdálo jih špinavý, neuklizený, stěžují si na různý hmyz. Ono to patrně tak bylo, oni si nevy-mýšleli, ale trochu z toho pohoršování čiší neschopnost přijmout tu cizí zemi se vším všudy. Když mám jižní podnebí, jižní nádheru, jižní teplo a světlo, musím přijmout i jižní štěnici.

K tomu světlu ještě malou poznámku – ve dvacátém století začali být čeští cestovatelé fascinováni světlem, které zalévá zvláště řecké ostrovy, tím zvláštním zrcadlením. A ještě jedné věci si všimli – František Branislav má hned na začátku sbírky Řecká sonatina z roku 1962 verše:

Snad od samého stvoření
všude tu voní koření

– a Řecko skutečně voní. Kdežto našim nejstarším cestovatelům páchlo – špínou, prachem, potem.

MCP: V čem vidíte příčiny toho přelomu – proč to, co dřív Čechům páchlo, začalo později vonět?

AF: Já myslím, že je to tím, že tam začali jezdit jiní lidé. Už to nebyli klasickofilologičtí kantoři, kteří tam mermomocí chtěli najít malý kousek klasického antického Řecka, Periklovy Athény.

MCP: To si vážně mysleli, že v Periklových Athénách chodili všichni po agoře čistouní a vymydlení?

AF: To byl ten winckelmannovský obraz antiky – všechno je to bílé, všechno je to vznešené. Když si člověk představí, jak takový Sókratés asi doopravdy vypadal a jak a čím voněl...

Ale zpátky na přelom století. Pro porozumění Řecku udělal hodně Jaroslav Guth-Jarkovský, který do Řecka několikrát jel, psal o něm s velikým porozuměním, účastnil se dokonce prvních olympijských her a napsal o nich rozkošnou knížku. Bohužel, v odborných kruzích klasických filologů byl odmítán – především ovšem za to, že si dělal legraci z české výuky klasických jazyků. To je taky téma, které se táhne celou cestopisnou literaturou. Nikdo, kromě profesorů samých, nevzpomíná na středoškolskou výuku řečtiny jinak než s velkou nelibostí. Všichni si stěžovali na nesmyslný, čistě gramatický dril... Oni si neuvědomovali, že kdyby neměli za sebou tuto výuku, kde se jaksí mimochodem o Řecku mnohé dozvěděli, rozuměli by na cestě máločemu. Jedinou výjimkou je už zmíněný František Branislav, který v Řecké sonatině napsal:

Kdybychom z řečtiny propadli
tím veršem, vzpomínko, poznovu dám se vést
dosud se v paměti zrcadlí,
hle, jak se zachvěla vavřínu ratolest

– ten poslední verš je citát z homérského Hymnu na Apollóna.

Za první republiky se dostávalo do Řecka mnohem více lidí a je vidět, že mívali větší rozhled než jejich předchůdci, už byli více zcestovalí, už se u nich nesetkáme s tím čecháčkovstvím, které se všude staví do pózy odměřeného až krutého pozorovatele, jako byl Neruda, nebo do pózy naivního pokukovatele. V Řecku byl například Miroslav Rutte a z jeho vzpomínek na cestu vybírám dva citáty: „Vtom kdosi volá: Athény – a my se rítíme na příd, spatřit místo, jež známe od mládí důvěrně jako krajiny spatřené ve snu.“ – Takže zase klasická antika. I tito prvorepublikoví cestovatelé věděli o Řecku mnoho, ale zase jen z té jedné, uzavřené stránky. O Byzanci a novém Řecku nevěděli skoro nic ani oni. A přitom za první republiky vyšlo i několik knih se střízlivými, věcnými, poučenými informacemi, především publikace Současné Řecko.

V období komunistické vlády bylo jezdit do Řecka pro běžné obyvatele nemožné, dostalo se tam občas pár vyvolenců, mezi nimi našťěstí i několik kulturních pracovníků. Jejich vzpomínky – napsali-li jaké – už se ovšem od dřívějších velmi výrazně liší: Jejich autoři totiž postrádají to dříve běžné hluboké klasické vzdělání, takže se dopouštějí mnoha omylů, chyb a drobných věcných nedostatků. Je to však vyváženo smyslem pro poznání krajiny a snahou pochopit život a lidi současného Řecka. Jednou z typických ukázek je kniha Ladislava Stehlíka Slunce v olivách, kde

mě zvlášť zaujala jedna věta, velice charakteristická pro toto období: „Od té doby jsem se snažil pochopit řecké písmo, podobné azbuce.“

V téže době se dostávali do Řecka také někteří naši malíři a pro dva z nich to byl celoživotní zážitek a umělecký přelom. Pro Jana Baucha, který potom vytvořil svůj známý cyklus na homérská témata a do smrti zůstal návštěvou Řecka poznamenán, a pro Olbrama Zoubka, který nedávno v novinách v rozhovoru řekl: V Řecku jsem prožil zázrak.

Takže od šoku nerudovského až po šok zoubkovský – to je opravdu veliký oblouk.

MCP: Několikrát tady padlo slovo Byzanc. Mně samému připadla v Řecku mnohem životnější byzantská tradice než antika, měl jsem pocit, že antické ruiny jsou tam pro západní turisty a pravoslavné byzantské kostely pro Řeky.

AF: Naši starší cestovatelé Byzanc nehledali, oni ji nechtěli vidět. Vůbec se o ní nezmiňují. První kladná poznámka o byzantské stavbě je až u Gutha Jarkovského, to jsou devadesátá léta, a je to opravdu marginální poznámka – že je ta stavbička půvabná, toť vše. Jenže oni o Byzanci nic nevěděli, chybělo jim vzdělání o byzantské kultuře, o mozaikách, o ikonách, a ono je těžko vnímat byzantské umění, když o něm víte málo nebo nic. – Stalo se například, že první Čech, který popsal Spartu, totiž profesor Tomáš Šílený z Brna, se vůbec nezmiňuje o Mystře, jako by tam, pár kilometrů od Sparty, nebyla, jako kdyby mu ji neukázali, jako kdyby tam byla tak hustá mlha... Je to zcela absurdní, protože Sparta je moderní město, kde není z antiky zachováno téměř nic, ale klasičtí filologové tam jedou poklonit se památce Lykurgovy Sparty – zato prohlédnout si byzantské město Mystru, která dosud svým způsobem žije a udržuje kontinuitu byzantské vzdělanosti, to je ani nenapadlo.

Souvisí to i s tím, že naši cestovatelé měli mizivé znalosti o pravoslaví a už vůbec žádnou chuť je pochopit. Pokud někdy slyšeli pravoslavnou liturgii, hudba jim připadala ošklivá, nemelodická, k neposlouchání.

MCP: Myslíte, že to byly jen předsudky lidí Macharova věku vůči náboženství vůbec?

AF: Ne, protože kdyby šlo o předsudky, objevovala by se tam hanlivá slova, ale on je to skutečně pouhý nezájem.

MCP: Našel se mezi Čechy vůbec někdo, kdo by jel do Řecka vysloveně za Byzancí?

AF: Já o nikom takovém nevím. I ten Sáva Chilendarský je nesmírně popisný, tak málo jsem se u něho dozvěděla o skutečné podstatě pravoslaví, že jsem si až říkala – proč vlastně do toho kláštera šel?

MCP: A co další vrstvy kultury, které můžeme v Řecku vidět – kultura z doby „francých“ křižáckých

států v rozbité Byzanci a paralelně s ní i po ní kultura benátská? Všiml si vůbec někdo tolika hradů a pevností, které po sobě tito západní vládcové zanechali?

AF: V podstatě nezáměr, tu a tam drobná zmínka, typu – byla bitva u Lepanta, nebo – stojí tam francká věž. Jediná osoba, která se to pokusila popsat, byl profesor kolínského gymnázia Prášek, který napsal řadu fejetonů o Byzanci a o křížáckých státech na území Řecka a potom je roku 1890 vydal knižně pod názvem Athény. Jenže on byl Staročech a opravdu staromilec, psal nepředstavitelnou češtinou, která tu věc spíš zesměšňuje.

MCP: Dá se tedy říci, že je klasická filologie do jisté míry vinna českým nepochopením novodobého Řecka?

AF: Já bych tak silná slova nepoužila. Pokud mluvím o klasické filologii poněkud pejorativně, mám na mysli hlavně ten gymnaziální gramatický dril. Pokud ti kantoři dali přitom žákům i poznání literatury, filosofie, myšlení a vůbec života v antice, což někteří z nich jen tak mimochodem činili, zaslouží si velikou chválu. – Krom toho, klasická filologie je především určitá metoda práce s textem, a to je metoda, která je skvělá a která bude platit i nadále – jen se nic nesmí přehánět.

PhDr. ALENA FROLÍKOVÁ, CSc., narozena 1933, pracuje v Ústavu pro klasická studia. Roku 1990 vydala knihu *Politická kultura klasického Řecka*, roku 1992 pak knihu *Rané křesťanství očima pohanů – svědectví řecky a latinsky píšících autorů 1.–2. století*. Ke vzniku knihy, která podává in extenso, v originálu i v českém překladu tyto mimořádně důležité texty antických autorit, autorka dodává:

„Stalo se, že tehdejší Kabinet pro studia řecká, římská a latinská dostal v rámci státního úkolu, jak to tehdy bývalo, studium raného křesťanství. To mi vyhovovalo, protože mě křesťanství vždycky zajímalo, a hledala jsem téma, ve kterém bych mohla něco dát české veřejnosti. Začala jsem tím, že jsem přečetla to, co u nás tehdy bylo k tématu raného křesťanství na trhu, a zhrzla jsem se. Byly to překlady z ruštiny, díla ‚vědeckých ateistů‘ jako Kryveljov, Každan a Ranovič, a bylo to opravdu hrozné. Pak jsem navázala styky s ruskými badateli a zjistila, že je to habaděra – že oni nám překládají jen to, co za nic nestojí, co se drží té dávno překonané a vyvrácené mytologické školy, kdežto knihy kvalitní, například vynikající práce paní Svencické se k nám zřejmě překládají nesmějí.

Proto jsem začala bádát v oblasti takzvaných testimonií neboli svědectví, zpráv o prvotním křesťanství z mimokřesťanských pramenů. Podařilo se mi propašovat do několika odborných časopisů a sborníků práce o tom, že Ježíš není smyšlená osoba, protože je dosvědčena právě v takové míře, jako jiné osoby z té doby. Takový Lykúrgos není dosvědčen o mnoho víc. A tak postupně vznikla kniha *Rané křesťanství očima pohanů*.

To je kniha, která se dá nazvat čistě klasickofilologickou, protože jsou to texty, překlady, výklady, komentáře, literatura. Já ji tehdy – kniha byla hotová ještě před listopadem – myslela jako pomůcku pro lidi, kteří dostávají do ruky ty příšerné sovětské bláboly, kde se neustále argumentuje tím, že zmínka o křesťanech u Plinia je podvod a zmínka v Tacitovi je interpolace a tak dále, a já jsem chtěla, aby ten, koho to skutečně zajímá a chce si s tím dát tu práci, měl možnost se dozvědět, jak to s těmi prameny opravdu je.

Není to kniha jen pro teology, ale i pro samotné klasické filology. Ostatně, někteří naši klasičtí filologové v minulosti, jako třeba profesor Stiebitz nebo profesor Ryba, se začali s postupem času přesouvat

svými zájmy do ‚mladší doby‘, totiž ke křesťanství – Stiebitz například přeložil jedno z raně křesťanských děl, dialog Octavius. Zřejmě cítil určitý dluh klasické filologie, která všechno křesťanské programově ignorovala, jako by to do antiky nepatřilo, jako by Parthenón s opřilbenou Athénou byl vrchol všeho, co kdy bylo a co kdy bude a všechno potom už je úpadek. Křesťanství je jistě v antice ‚paralelní kultura‘, ale jen do určité doby, pak začne splývat s ‚hlavním proudem‘ a bez antiky je nepochopíte – jenže antiku bez křesťanství taky ne.“

MARTIN C. PUTNA / SVATÁ HORA ATHOS RUSKÝMA A ČESKÝMA OČIMA

1. SVATÁ HORA ČTVEROPŮVABNÁ

Svatá Hora Athos, autonomní mnišská republika na třetím „prstu“ severořeckého poloostrova Chalkidiké, je nejen perlou Řecka (o níž nechtěli nic vědět klasičtí filologové a o níž našťástí nesmějí nic vědět hordy neandrtálských turistů), ale i vši evropské křesťanské kultury a civilizace. Význam a půvab Athosu napočteme přinejmenším čtyřmi.

První je pochopitelně náboženský – Athos jakožto světové centrum pravoslaví, nejvýznamnější vedle Jeruzaléma, Cařihradu a Moskvy; jakožto místo staletého rozvíjení teorie i praxe hésychemu – vnitřní modlitby.

Druhý je kulturní a starožitnický – Athos jakožto jedna obrovská pokladnice památných ikon (mnohdy dle tradice zázračných), ostatků „světových“ i místních světců, drahocenného liturgického náčiní, středověkých rukopisů, skrývaných v „knihočních věžích“.

Třetí je národně-výchovný, až politický – Athos jakožto „líheň“ biskupů, vzdělanců, učitelů, překladatelů, zakladatelů klášterů, a, protože v pravoslavné části Evropy spojení církve s národním bytím trvalo déle než na Západě, eo ipso i významných mužů života politického. Tento význam se přitom netýká jen samé Byzance i řeckojazyčného světa po jejím pádu, nýbrž i všech národů, které měly na Svaté Hoře své kláštery, svá „vyslanectví“ – Rusů, Srbů, Bulharů, Gruzínců, Malorusů a Rumunů (poslední dva národy měly zde rovněž své mnišské komunity, třebaže ne v samostatných kláštorech, nýbrž jen v autonomních „skitech“).

Čtvrtý důvod mimořádnosti Athosu tkví zcela prostě v krásě jeho přírody, moře a nebe, lesů (v Řecku věci nikoliv běžné), vši té nádhery, kterou lze jistě potkat i jinde na Jihu, ale která se zde – jistě i díky vůli Přesvaté Bohorodičky, která si toto místo zvolila za svůj pozemský úděl (a v svaté žárlivosti sem nedovolila vstoupit žádné jiné ženě), jistě i díky svaté vůni modliteb a ostatků, ukládaných zde po tolik věků, ale bezpochyby i díky přísným protituristickým opatřením – zachovala v mimořádné čistotě, intenzitě a neposkvřenosti.

Důvodů, proč cestovat na Athos a proč o něm předávat literární zprávy všem těm méně šťastným smrtelníkům téhož jazyka, bylo a jest tedy sdostatek. Předmětem našeho zkoumání a porovnávání budou vidění Svaté Hory tak, jak je svým čtenářům zprostředkovaly dvě slovanské literatury – ruská a česká.

Všichni obyvatelé či návštěvníci Svaté Hory, Rusové i Češi (a velmi pravděpodobně i návštěvníci jiných národností) popisují víceméně týž materiál – dvacítku klášterů v tom či onom pořadí, „hlavní město“ republiky Karyes a přístav Dafni,

*Osip Zadkin,
Kentaur, 1954*

*Metopes, Řecko,
Athény, 440 př. Kr.*

legendy vyprávěné v jednotlivých klášterech, jejich výzdobu i vnitřní organizaci, rozdíl mezi koinobitními a idiorytmickými kláštery, noční bohoslužby, klášterní kuchyni, výrazné typy mnichů. Jednotlivé motivy z tohoto souboru „povinných míst“

jsou však již popisovány s různou měrou pozornosti, různým akcentem a ovšem i s různým hodnocením.

Předpokládáme samozřejmě, že u pravoslavného a katolicko-protestantského národa půjde o recepci výrazně odlišnou, že ruští autoři si budou všimnat především Athosu náboženského, kdežto Češi Athosu přírodního a nejvýše ještě starožitnického. Nezavřeme však pro tento předpoklad, jakkoliv jistotě podobný, předčasně oči před texty samými.

2. SVATÁ HORA DUCHOVNÍM ZŘÍDLEM

Do ruské kultury vstoupil Athos hned na jejím počátku, v kyjevském období (11.–13. století), ne však jako objekt pozorování. Athos je aktivním subjektem, který na starou Rus působí, odkud na Rus přicházejí lidé a myšlenky.

Prvním nám známým Rusem, prošeďším duchovním školením Svaté Hory, nebyl nikdo menší než svatý ANTONIJ PEČORSKÝ (†1072 či 1073). V 19. století se na Athosu poblíž kláštera Esfigmenu ukazovala Antonijova jeskyně, umístěná vysoko ve skále nad mořem. Model poustevnického zdebytí přenesl Antonij i do své původní vlasti, kde se usadil v jeskyni („peščeře“, „pečoře“) nad Dněprem, a položil tak základ budoucí Kyjevopečorské lavry, prvního a po staletí vzorového ruského kláštera. Volné seskupení jeskynních poustevníků proměnil pak ve skutečný idiorytmický klášter až svatý Feodosij Pečorský. V souboru krátkých mnišských životopisů, známém jako Kyjevopečorský paterik, dominují vyprávění o tělesné askezi, ďábelských pokušeních a efektních zázracích. O vnitřním životě kyjevských mnichů se mnoho nedovídáme. Antonij naučil Starorusy povýtce vnějším pravidlům řeholního života. Tento fakt bývá vykládán jako nezbytné přizpůsobení mentalitě severních barbarů, avšak Antonij svým krajanům ani nic jiného přinést nemohl: V době jeho pobytu na Jihu vypadalo athoské formování mnichů právě takto. Slavná škola svatohorského hésychasmu se měla teprve zformovat.

Vlivy Athosu na zakladatele moskevského mnišství, svatého Sergeje Radoněžského (asi 1320–1392), jsou zcela hypotetické. Až ve druhé generaci „sergejovců“ se začali objevovat muži, Athosem prošlí. Byli to však především Jihoslované (Bulhaři KIPRIAN a GRIGORIJ CAMBLAKOVÉ, Srb PACHOMIJ LOGOFET), kteří

prchali z Byzance před machometánskou potopou na Sever a přinášeli s sebou slovanské překlady děl patristických klasiků i tehdy „moderních“ autorů svatohorských, na prvním místě svatého Řehoře Sinajského, nejvýznamnějšího učitele hésychastické vnitřní modlitby.

Touto literaturou byl vychován i druhý významný Rus, který se vypravil za duchovní zkušeností na Svatou Horu – svatý NIL SORSKÝ (1433–1508). Z Athosu (není, žel, známo, v kterém klášteře žil) si přivezl nadšení pro „skity“, tedy pro malá společenství mnichů, živících se prací vlastních rukou, a jal se ideu „skitů“ a mnišského „něšťažanija“, tedy nezištnosti, skutečné chudoby, v moskevské Rusi propagovat. Kolem Nilova skitu na říčce Soře vznikla celá síť podobných malých komunit, zvaná „škola závolžských starců“. Klášterní regule neboli Ustav, Nilem sepsaný, zaměřuje veškeru pozornost k vnitřnímu životu, klasifikuje v řecké patristické tradici vášně a prostředky proti nim, z nichž nejvýznačnějším je pochopitelně klíčová modlitba athoského hésychasmu, modlitba Ježíšova. Na rozdíl od svých athoských učitelů ovšem Nil neučí přímo konkrétním psychofyzickým „jogínským“ praktikám.

Čteme-li například Nilova Poslaníja, duchovní rady mladému mnichovi, psané klidným, ušlechtilým tónem, v divoké moskevské Rusi málo slychaným, litujeme, že se tento muž nechal, veden nejlepšími úmysly, vtáhnout do církevně-politických sporů o církevní majetek (Nilovi „něšťažatěli“ versus „šťažatěli“, bojovníci za církev bohatou a mocnou), které jeho „stranu“ nakonec zahubily.

Do těchto sporů byl brzy po svém příjezdu do Moskvy vtažen první kulturně významný Athosan řecké národnosti působící v Rusku – mnich Maxim ze staroslavného kláštera Vatoped, původně humanista Michail Trivolis, žák italských univerzit, zde MAXIM GREK (1470–1555). Duchovní synové Nila Sorského v něm (právem) užívali vítanou oporu ve svém boji proti církevnímu majetku. Za čtyři desetiletí, strávená v Rusku, sepsal světaznalý Maxim pro zvědavé Rusy desítky traktátů o nejrůznějších problémech theologických, morálních, filologických i geografických. Mezi nimi se nachází celých sedm statí, věnovaných popisu Svaté Hory.

Poprvé se tak stal Athos staroruskému čtenáři objektem zájmu. Poprvé mohli Rusové vykonat v myšlenkách procházku po svatém dvacateru, po význačných svatyních a pamětihodnostech jednotlivých klášterů, poprvé uslyšeli nejproslulejší athoské legendy – kterak si Bohorodička zvolila toto místo za svůj úděl a pohanské modly, dosud zde kralující, před ní na tvář padly; kterak vzal klášter Vatoped jméno od „dítěte pod keřem“ (batos + paidion), zázračně zachráněného synka císaře Theodosia; kterak zázračná ikona Matky Boží Iverské až z Cařihradu, do vody při obrazoboreckých bouřích vhozena byvši, po moři připlula.

Texty Maxima Greka o Svaté Hoře plnily ovšem vedle nábožensko- a kulturně-informativní (a, proč ne, i zábavné) funkce ještě jiný úkol – prakticky politický. Vyprávění o přísném denním řádu svatohorských mnichů, naplněném modlitbou a fyzickou prací, jakož i o rozdílu mezi kláštery idiorytmickými a koinobitními a mezi

kláštery a skity mělo poskytnout novou municí pro moskevskou politickou „zlobu dne“. „Osvětové působení“ i angažmá na straně „něšťažatělů“ přineslo Maximovi mimořádnou proslulost za života a pověst světce po smrti – ovšem také politický proces, dokonalý předobraz procesů stalinských, a dlouhá léta tuhého vězení.

Po řeckém Athosanu v Rusku vstoupil na východoslovanskou kulturní scénu pro změnu (západoro)uský mnich, trvale (kromě dvouleté epizody) na Athosu postupně v několika kláštrech a posléze v „peščoře“ žijící i literárně tvořící. IVAN VYŠEN-SKIJ († po 1620) je autor velmi nemnišský co do stylu i zájmů. Slovy velmi vzrušujícími a mnohdy nevybíravými tepe v otevřených dopisech, posílaných do své vlasti, západní Rusi v rámci polskolitevského soustátí, drastické sociální kontrasty i „úklad-y“ katolíků a protestantů vůči pravoslaví.

Ivan Vyšenskij je však autor výsostně mnišský co do řešení, které svým krajanům nabízí: opustit tento svět, propadlý „ďáblu světovládcí“, nemít s ním a s jeho institucemi vůbec nic společného. Uprchnout lze buď – jako on sám – na Svatou Horu, nebo do pustin jihoruských stepí, nebo prostě „do komůrky srdce svého“. Pro každou únikovou cestu však Vyšenskij doporučuje mnišské „obrné prostředky“ – hěsychastickou modlitbu Ježíšovu, mlčení a půst.

Jen v jediném ze svých „poslanij“, v listě příteli Jovu Kňaginickému, psaném z Bulhary osídleného kláštera Zograf, se Vyšenskij zmiňuje o místě svého pobytu, o Svaté Hoře: „Věz, že Svatá Hora je ráji podobna, dýchající éterným, přečistým a milým ovzduším, od světa zcela oddělena.“ (Ivan Vyšenskij, Sočiněnija, Moskva-Leningrad 1955, S. 209) – Kterážto chvála, ihned přechází v stížnost na „ďábla světovládcí“, který zběsile atakuje i tuto oázu, vtělen tentokrát v Turky pohany, kteří vydírají z mnichů nesnesitelné daně. Nepřehlédneme proto, že citovaný Vyšenského výrok je zároveň první ruskou zprávou o Athosu, v níž se byť náznakem objeví i zážitek estetický.

Naposledy ovlivnil Athos ruskou duchovnost v 18. století. Mnich malorusko-moldavského původu PAISIJ VELIČKOVSKIJ (1722–1794) odešel na Athos, zklaman katolizující a racionalizující kyjevskou scholastikou a hledaje autentické pravoslaví. Vydal se v příhodnou dobu, neboť v témže čase se k vlastní patristické a hěsychastické tradici vraceli i sami řečtí Svatohorci. Kolem Paisije vznikla postupně komunita ruských (či, chceme-li, ukrajinských) i moldavských (či, chceme-li, rumunských) mnichů a pro ni byl zřízen skit svatého Eliáše.

Po létech se Paisij vrátil i s celou komunitou na sever, do Moldavska. Jeho žáci se pak rozešli do celého Ruska a rozšířili v něm obnovenou tradici Ježíšovy modlitby i „bibli“ hěsychastů – Filokalii čili Dobrotoljubije, antologii textů o duchovním životě, sestavenou Paisijovým současníkem, řeckým Svatohorcem Nikodémem a paisijovci přeloženou do církevní slovanštiny. Všechny výrazné fenomény ruské pravoslavné duchovnosti 19. století, tedy „poslední svatý“ Serafim Sarovský, populární starci Optiny Pustyně i ještě populárnější anonymní kniha Upřímná sdělení

poutníka, vychází z Paisijem zprostředkované spirituality obrozeného Athosu. Nový obraz Athosu samého však v této tradici v Rusku nevznikl – Hora vládla ruským zbožným duším, jak se na Svatou Horu sluší, mlčenlivě.

3. SVATÁ HORA MELANCHOLICKOU ENKLÁVOU

Devatenácté století přináší ve vztahu Rusů k Athosu naprostý přelom. Svatá Hora nadále přestává být subjektem, přestává být tvůrčí a plodnou – mění se, patrně již natrvalo, v objekt. Přelom nastává ovšem i v samotném pozorování Athosu – na místě jednotného obrazu Svaté Hory vznikly dva.

Tento jev je důsledkem společenského procesu, dobře známého Evropě a mutatis mutandis vlastního i ruské společnosti 19. století, totiž procesu vnitřní sekularizace. Reakcí na ni je (opět stejně jako v Evropě) na jedné straně zformování ghettoidní, od problémů moderní společnosti odtržené a v závětrří až podivuhodně ožívající, podzimními květy rozkvétající „pozdní církve“ – a na druhé vznik fenoménu „křesťanského intelektuála“, konvertity, který doufá vyřešit své vnitřní rozpory a mučivé otázky příklonem k církvi, v této zoufalé snaze „zakotvit“ chce být ortodoxnější než sama ortodoxie. Církevní ortodoxie však nadšenému konvertitovi (svým způsobem právem) nedůvěřuje, do svého lůna jej nepřijímá a tím jeho duševní útrapy zmnožuje. S Athosem je spjat život a dílo dvou mužů 19. století, typického představitele „pozdního pravoslaví“ Semjona Vesnina, literárně známého prostě jako Svatohorec, a typického rozervaného konvertity Konstantina Leontjeva.

Semjon Vesnin čili SVJATOGOREC strávil v Rusy obývaném klášteře svatého Pantělejmona posledních deset let svého nedlouhého života (1814–1853). Svým krajanům podal podrobný popis Svaté Hory ve spise Pisma Svjatogorca k družjam svojim o Svjatoj Gore Afonskoj (1850) a dalšími texty, vydanými z pozůstalosti.

Obligátní soubor legend a výčtů svatých ostatků nese typické rysy „pozdního pravoslaví“. Náboženské nadšení, vzbuzené Athosem, je nerozlučně spjato se zážitky estetickými – a se zanícením nacionálním. Ve Svjatogorcově podání je Athos především idylou, oázou přirozeného, rozuměj církevního, středověkého světa. Vše je zde „krásné“, „dojemné“, „sladké“, „ničím nerušené.“ Klíčové Svjatogorcovy termíny ovšem těžko z ruštiny přeložit s náležitou emfází: „trogatělno“, „umilitělno“, „bezmjatěžno“. Tento muž není velký stylista, takže na těchto „hraničních slovech“ většinou skončí a jemněji diferencovat již nedokáže. Avšak i tímto omezeným repertoárem dokáže evokovat zvláštní atmosféru nočních liturgií i vpravdě rajske přírody Hory dosti účinně.

Vzníceně rozjásaný výklad mění tonalitu jen tehdy, když se Svjatogorec vymezuje proti těm, kteří athoskou idylku narušují nebo jí nejsou hodni. Po stránce nacionální jsou to nejen Turci pohani, ale i Řekové, čistotě jejichž pravoslaví ruský mnich

ostentativně nedůvěřuje. Rusové byli vždy nejlepšími mnichy Athosu, jen oni jediní neucínili kompromis s papežstvím ani s islámem, tvrdí Svjatogorec, naivně překrucuje význam historických zpráv (např. nenajde-li v seznamu jmen igumenů Pantělejmonova kláštera pro starší dobu žádná ruská jména, objasňuje bez váhání: to je pro skromnost a pokoru Rusů, kteří nechtěli být igumeny...). Po stránce náboženské jsou rušiteli svaté stability skeptici a racionalisté, kteří si troufají zpochybňovat athoské legendy. Svjatogorec zaujímá pózu „aťsi nám vědci či historikové tvrdí, že to bylo jinak, my tomu věříme“ a často opakuje formulace „s dětskou důvěrou“ a „aniž bychom o tom příliš přemýšleli“.

Na jednom místě se Svjatogorec pokouší definovat žánr své knihy: „Tato vyprávění, přátelé moji, které nesou pečeť božské pravdy samy v sobě, mne svou silou dojmají. Budu velmi šťasten, když vaše srdce při jejich čtení zahoří citem svaté vděčnosti k Bohorodičce, za Její milost nám prokazovanou...“ (Pisma Svjatogorca, Sankt Peterburg 1864, I. díl, S. 218) – Nacházíme se tedy v žánru „duchovní četby“, křesťansko-výchovného užitkového čtiva, a v rámci tohoto žánru musí být Svjatogorcovo dílo také posuzováno. Žel, ruská církevní literatura 19. století až dosud zůstávala mimo pozornost literární vědy, soustředěná na „vysokou“ literaturu s vědomě uměleckými ambicemi. Důsledná analýza literatury „pozdního pravoslaví“ a tedy i zhodnocení významu Svjatogorcova patří tedy k úkolům budoucnosti, bude-li našemu věku jaká dopřána.

Žije-li Svjatogorec dokonale odtržen od reality 19. století, pronikají-li na jeho věčný a nadčasový Athos nanejvýš zprávy o sňatcích v carské rodině, prozaik a filosof KONSTANTIN LEONTĚJEV (1831–1891) je naopak se vši vášnivostí ponořen do politických a národnostních sporů své doby. Jeho vztah ke Svaté Hoře je trojí.

Za prvé, jakožto člověk rozpory moderního světa i vlastní duše znavený, se touží ve věkověčných hlubinách Hory skrýt a natrvalo spočinout. Odebral se sem po těžké nemoci roku 1871 a chtěl zde složit mnišské sliby, aťhošití otcové jej však nepřijali, stejně jako později otcové Optiny pustiny a stejně jako tak mnozí církevníci tak mnohé intelektuály. Autobiografii s nadějným názvem Moje obrácení a život na Svaté Hoře Athos psal Leontějev na samém sklonku života a k dějům, které název sliboval, se vůbec nedostal.

Za druhé, jakožto politický publicista nemůže Leontějev zavírat oči před jevy naprosto neidylickými. Pozoruje a komentuje projevy dobového nacionalismu, proniknuvší až na Athos, a ve stati Panslavismus na Athosu z roku 1873 kritizuje nacionalismus jak slovanský, tak řecký: Athosané nemají žít životem ani ruským, ani bulharským, ani řeckým, nýbrž pravoslavným a athoským, toť vše. Řecko-ruské spory vnášejí na Athos lidé svěští a rozbíjejí tak blahodárnou univerzalitu pravoslaví, takže paradoxně nejlepší ochranou Athosu před nacionalismem (Leontějev užívá termínu „filetismus“) je – turecká vláda.

Za třetí, jakožto hlasatel „byzantinismu“ a milovník nádhery středomořského Ji-

hu, sice slovy zavrhuje (a zčásti i fyzicky ničí) svou „předkonvertitskou“ prózu jakožto naturalistickou a smyslnou, avšak v duši zůstává i po konverzi stále pohanem, estétém: Svatá Hora s její konjunkcí řeholní přísnosti a liturgického i přírodního přepychu, s prolínáním krásy „horní“ a „dolní“, je přitažlivá nikoli méně duši než – smyslům. V tomto jediném bodě, v opojení krásou smyslům přístupnou, v podmíněné zážitku náboženského zážitkem estetickým, se tedy církevní i intelektuální konvertita shodují.

I nadále už bude Athos existovat pro ruské autory coby Athos dvojjediný, Athos náboženský a estetický, Vpravdě kanonickým dílem, vrcholem vší ruskojazyčné literatury o Svaté Hoře, je cestopis BORISE ZAJCEVA (1881–1972) Athos (1928). Co do sumy věcných informací o kláštrech, světcích a legendách neříká Zajcev vcelku nic nového, zato umělecký rozdíl mezi ním a všemi jeho předchůdci, je očividný. Dosud nikdo z ruských autorů nedal zazářit barvám svatohorského Jihu v takové pestrosti a jásavosti.

Od všech dřívějších zpracování se Zajcevův poutní cestopis liší i vnitřním přístupem k látce. Pro něho, muže 20. století a navíc emigranta, je Athos především památkou minulosti. Nic nového, spásu ani osobní, ani národně-církevní, už Zajcev od Athosu nečeká. S nejvyšší pietou, jemností a kultivovaností prochází tímto unikátním muzeem, tímto posledním kouskem světa již neexistujícího a zvláště světa staré Rusi. Pokouší se porozumět všem nezvyklostem, rozluštit smysl zdejších jevů. Citlivě převypravuje tradiční athoské legendy – jakožto krásné, naivní, co na tom že trošičku nepravděpodobné příběhy lidí dávné heroické minulosti.

Zajcevův Athos vzbudil v emigrační církevní a literární komunitě velmi protikladné reakce. Vasilij Zeňkovskij, muž více církevní než literární, vytýká autorovi, že zůstal stát na prahu církve, že, jakkoli člověk upřímně pravoslavný, zanechal v meziřádcích stopy svého „cizinectví“ v mnišském světě a podvědomého odstupu od něj. Georgij Fedotov, muž více politický než církevní, naopak pokládal autorovu snahu přizpůsobit se co nejvíc látce za umělecky neblahou a nepravdivou: Poutník je nejpřesvědčivější tam, kde zůstává především umělcem, kde se nenutí velebit mnišskou askezi, kde nechává promlouvat své okouzlení smyslovou krásou, ať už liturgie, ať už přírody.

Fedotovovi, jinak mimořádně bystrému pozorovateli, v tomto případě ušlo, že zbožnost estetická (nechceme-li říci estétská) není nikterak problémem ne-zcela-církevních umělců, ale „pozdní církve“ samé. Zajcevův pohled je tedy vlastně mnohem církevnější, než se jeho současníkům zdálo.

Hlavní paradox Zajceva Athosu tkví v čemsi jiném: V jeho tvrdošijném hledání a zdánlivém nacházení duchovního Severu, leitmotivu vší Zajcevy literárně-náboženské tvorby, symbolu spirituality drsné, klidné, neextatické a nesmyslové, i zde na Jihu nejjížnějším.

Z emigračních autorů věnoval hned několik knih Svaté Hoře ještě V. A. Majej-

skij. Bližší údaje o jeho životě ani jeho knih Věčné světlo (1940), Athoské povídky (1950) a Athos a jeho osud (1968) se nám však nepodařilo získat. Je-li tedy oprávněně tvrzení Jeleny Voropajevy, současné ruské badatelky v oblasti ruského svatohorství, o Majevském co o Zajcevově epigonu (viz J. V.: Afon Borisa Zajceva, Litěraturnaja učoba 4/1990, S. 25–31), nemůžeme soudit.

V literatuře vznikající na území takzvaného Sovětského svazu se Athos, pokud víme, vyskytuje jen jednou, dva roky před Zajcevoým Athosem. Vesnický prozaik SERGEJ KLYČKOV (1889–1937) poslal na Svatou Horu za hledáním duchovní pravdy dva hrdiny svého folklórně-fantastického románu Balamutil z Čertuchina (1926, česky 1990). Klyčkovův Athos však nemá s Athosem reálným nic společného – je to přízračné místo, kde mnichy pokoušejí čerti v nejrůznějších podobách, od přízraku macaté zrzavé děvčice až po „chrámového čerta“, který je přesvědčuje, že prostý mužik se tak jako tak jinak než do pekla nedostane...

Klyčkovův Athos se více než skutečnému Athosu podobá staré Kyjevopečorské lavře, jejímž mnichům chystali ďáblíci podobně vybrané menu všelikých pokušení, jak je zaznamenává Kyjevopečorský paterik a jak z něj pak čerpají novodobí prozaici, uhranutí světem staré Rusi, od Gogola až po Klyčkova a jeho současníka Remizova.

Ruská komunita na Athosu sice přežila i „Sovětský svaz“, zbavivši ji hlavního přítku nových „podvižníků“ i pro život kláštera nezbytné „milostyni“. Přežila však jen jako matná vzpomínka na sebe samu, na doby své slávy, kdy klášter svatého Pantělejmona čítal až dvě tisícovky mnichů, kdy ruské řeholnictvo, přerostší počtem rozměry kláštera, obsazovalo opuštěné řecké skity i si budovalo nové, vynikající velikostí nad mnohé tradiční kláštery. Ještě meziválečné období vydalo na ruském Athosu posledního světce, starce Siluana (1939), jehož kult nyní obyvatelé Pantělejmonu vehementně šíří. Současný život – nakolik možno dle krátké návštěvy soudit – neposkytuje důvody k naději, že by Athos mohl pro Rusko znamenat někdy v budoucnu více než jen krásnou vzpomínku. Rozhodně ne k naději lidské.

4. SVATÁ HORA KURIOZITOU

Zatímco pro ruskou kulturu představoval Athos trvalý magnet, ba lze cum grano salis (zde snad raději syn tó tú halos spermati) říci, že bez Athosu by staroruské zbožnosti i vzdělanosti nebylo, v Čechách si všímají Svaté Hory až ve druhé polovině 19. století, a to jen zcela výjimeční jednotlivci – z hlediska literárního zpravidla postavy marginální.

Jediný dějinám známý Čech, který přijal na Svaté Hoře mnišské roucho, se jmenoval Slavibor Breuer (1837–1912). Před vstupem na Athos prošel mnoha profesí-

mi, propagoval vegetariánství, založil ústav pro zanedbané děti a i s nimi přesídlil do Srbska, na vzorový, podle tehdy nejmodernějších metod řízený (a chovanci obdělávaný) stateček. Tři ze svých nejmilejších vychovanců vzal pak také s sebou ze Srbska ještě jižněji, na Athos.

Česká cesta na Svatou Horu vedla tedy nejprve skrze slovanské, a to nikoliv rusofilské, nýbrž jihoslovanofilské spříznění, tehdy velmi silně pocítované: Slavibor Breuer se svým ternem se usadil v jediném srbském klášteře, v Chilandaru, podle něhož přijal mnišské a literární jméno SÁVA CHILANDAREC. Pod tímto jménem otiskl v letech 1884–1902 sérii informativních statí o Svaté Hoře v Osvětě a roku 1911 mimořádně důkladnou knihu o Svaté Hoře Athonské, jediného systematického průvodce (a dosud s úspěchem použitelného) po časech, místech, jménech a předmětech Hory v našem jazyce.

Za Sávou Chilandarcem přicházeli i další Češi, rozumí se že pouze jako návštěvníci: malíř Jan Vochoč; botanik Formánek, který zde nenadále onemocněl a zemřel; pivovarník působící v jižním Srbsku, překladatel ze srbštiny a vůbec pěstitel česko-jihoslovanové vzájemnosti JOSEF ZDENĚK RAUŠAR (1862–1947). Posledně zmíněný věnoval Athosu kapitolu ve svém cestopisu Na půdě sopečné. Z potulek po Srbsku, Makedonii a Turecku (1903), samému otci Sávovi pak brožuru U krajana mnicha Sávy Chilandarca v klášteře Chilandaru (1929).

Raušar byl pivovarník a Sáva mnich, Raušar strávil na Hoře několik týdnů, Sáva mnoho let, proto byl tento schopen popsat s faktografickou znalostí mnohem větší množství svatohorských reálií než onen. To je však ku našemu podivu jediný podstatný rozdíl mezi nimi. Tón jejich textů je totiž prakticky totožný – chladný, objektivní, pozitivistický popis všech možných „zajímavostí“, které by mohly na okamžik interesovat nezúčastněné české publikum, které by mohly „obohatit“ rozhled rychle světovějšího českého buržoy. V Sávově knize se dočteme o detailech svatohorského způsobu pálení dřevěného uhlí a o rozměrech ostatkových křížů na dél i na šíř, zato téměř nic o věci tak málo zajímavé jako je – náboženství. „Podrobuje se klášterní řeholi, jest při tom ducha svobodomyšlného“, píše Raušar o Sávovi (Na půdě sopečné, Praha 1903, S. 107), a my se jen maně ptáme – proč se vlastně tento muž, který sám o sobě, o svém vnitřním životě, důsledně mlčí, stal mnichem?

Po Sávově smrti roku 1912 zmizel jediný opěrný bod Čechů na Athosu. Osamocení jednotlivci zabloudili nicméně na Horu i poté. Mezi nimi i dva muži, kteří věnovali Athosu po knize – nepřilíš známý prozaik Václav Krška a téměř zcela neznámý básník František Mastík, literárním jménem Jetřich Lipanský. Dvojice je to od první generace českých athosopisců zgruntu odlišná.

JETŘICH LIPANSKÝ (1901–1972) podnikl v letech 1924–1926 rozsáhlou cestu do Palestiny, na Kypr a na Svatou Horu Athos. Zážitky z cesty mu vydaly na tři cestopisné knihy – Ozvěna věků a dní (1927), Plujeme k zemi svých snů (19..) a Athos – poslední útočiště (1932). Cestopisy jsou to velmi rozčekané, složené z tříš-

tě prchavých dojmů, pro něž Lipanský marně hledá jednotící princip. Křížící se přeznanitě duchovní tradice vnímá, tak jak to dáno lidem našeho věku, především skrze krásu:

„V takových samotách (= v kontemplativních klášterech), kolik lidí bychom našli, kteří jsou nezjevenými básníky, třebaže nic nepíší a psáti ani nemohou. Jejich duše absorbují všechnu životní radost a krásu na rozdíl od těch, kteří všechno svoje utrpení přetvořují ve své dílo, ve své illuse a sny o dokonalosti a krásě.“ (Ozvěna věků a dní, S. 97)

Lipanský-Mastík jako by se sám nemohl rozhodnout, jak na něho starobylé formy zbožnosti vlastně působí, zda pozitivně nebo negativně. V Ozvěnách věků a dní mluví o Athosu s krajní nevlídností jakožto o světě konzervativním, strnulém a duchovně mrtvém. Naopak v závěrečné knize triptychu, Athos – poslední útočiště, mluví týž autor o téže cestě s mnohem větším pochopením pro mnišství. V té době se totiž Lipanský výrazně sblížil s českými katolickými kruhy, především s dominikány kolem revue Na hlubinu, a (zřejmě nedlouho před druhou světovou válkou) sám vstoupil do kláštera, konkrétně k benediktinům. Knihu o Athosu, „posledním útočišti světem unavených, mostu, z něhož se vstupuje přímo do blaženosti věčné; Očistci života“ (S. 5–6), psal tedy člověk, který se rozhoduje, který je puzen na takové místo se sám odebrat.

Na Athosu se odehrála roku 1925 i jedna epizodka z dějin česko-ruských literárních vztahů: V klášteře Pantokrator se setkali a společně do Vatopedu na mulách putovali Boris Zajcev a Jetřich Lipanský. Oba na sebe navzájem vzpomínají – Zajcev malou zmínkou o „mladém českém básníku Mastíkově“, Lipanský nadšeným portrétem velkého, jemu už z dřívější četby známého autora:

„Všecko dovede si přetvořit ve svou vlastní skutečnost, citovou, jaksi nadýchnutou, cudně zastřenou, trochu mystickou. Jeho duše jako by byla stále rozjitřena nějakou bolestí a nepřímou – náboženským námětem.“ (Athos – poslední útočiště, S. 37)

VÁCLAV KRŠKA (1900–1969) se ve své prozaické tvorbě již jednou inspiroval antickým Řeckem (Dionýsos s růží, 1932). Kniha Athoské jaro, vydaná jako novoročenka v prosinci 1940, epilog Krškovy spisovatelské činnosti (po válce pracoval již výhradně jako režisér), se do Řecka vrací. Na Athos, tedy do zcela jiného Řecka. – Zcela?

Athos Jetřicha Lipanského vykazoval ještě určitou kontinuitu z předchozí tradicí – mluví se tu o dosud živé památce otce Sávy, srbský Chilandar je i nadále chápán jako přirozeně bratrský, zde „je český poutník své zemi nejbližší“ (op. cit., S.29). Krškovo Athoské jaro je zato zcela mimo čas a prostor. Krška je nesrovnatelně lepší stylističtější než bezradný Lipanský, jeho vyzívání barev a vůní Hory neustupuje dokonce ani líčení Zajcevově. O duchovním životě Hory Krška nemluví, ale ani s ním nepolemizuje jako Lipanský: Vůči všemu religioznímu zůstává zcela neutrální. Reprodu-

kuje-li tedy tradiční athoské legendy, pak jen jako hezké pohádky, které dokreslují zvláštnost tohoto světa. Všechna ta řecká, kdovíjak odposlouchaná slova, všechna jména byzantských císařů a světců, jsou spíš zvukomalbou, vybuzující imaginaci.

Z horkého lyrického víru optických, orálních i nasálních vjemů vystupují u Kršky výrazněji jedině postavy mnichů. Krška si všímá především mladých mnichů a rozeznává v nich – nebo přinejmenším přesvědčuje čtenáře i sám sebe, že v nich rozeznává ztajenou touhu, lítost, že své mládí takto przní a v černí smutku halí. Estét, dědic šrámkovského kultu volného a vpravdě tělesného těla Václav Krška nemůže, nechce uvěřit, že vůle k askezi může být upřímná a hluboká. Silou a mocí chce vidět v Athosu kontinuitu pohanského Řecka a pod hábitem mnichů antické eféby:

„Jedenadvacetiletý, dosud neztvárněný, téměř pohanské tváře, jehož gauginovská ústa jsou živočišně červená a vypouklá, rybář Parthenij, diákon prostého monastýru Stavronikita, odvázal klášterní lodici od břehu a vyplul na moře. (...) Odlož nábožný zpěvník, chlapče Partheniji, uzavři listy monotonních a hudebních modliteb, jejichž kouzlo oprchává pod víchřící slunce, a ponoř hustou síť do hlubin, aby se bloudící zmerny a smaridy zamotaly do jejích osidel! (...) Tvé vlasy jsou rozprostřeny na okruhu vlnění a opálené tělo je zkesleno barevnými rýhami podmořského světla. Potápíš se tichým, bezhlesým sklouznutím, ještě vidím bledost tvých zad a nohou a křivku prstů, kterými odtrháváš přisáté škeble a korále ostatných ježků.“ (op. cit., S. 21–24)

Po Lipanském a Krškovi navštívil a popsal Athos ještě cestovatel ANTONÍN FIALKA (data neznáma) v knize *Za devatery hory – Pěšky Balkánem do Orientu* (Praha 1946). Ač mu byla Hora jen zastávkou na pouti třemi kontinenty, ač měl menší faktografické znalosti než všichni předchozí a s křesťanstvím společného ještě méně než oni, dokázal zachytit nejen nádheru přírody, ale i atmosféru noční bohoslužby:

„(...) Brzy oblaka kadidla zahalila všechno v prozářenou světelnou mlhu, z níž se počal ozývat nejprve jednotvárný, později rostoucím náboženským vzrušením místy až vášnivě zbarvený zpěv s mocně vypjatými liniemi podivných melodií, které (...) se potom ještě mocněji a žhavěji rozevlály novými vlnami náboženské duchovní rozkoše, vyjádřené hlasem smrtelného člověka.

Proti očekávání působil zpěv i na mě zvláštním nevyslovitelným půvabem. Strhoval a unášel. Vzpomínám na něj, jako by teprve nyní kolem mě dozníval. Zdálo se mi tehdy, že rozezvučel na chvíli v mé duši jakási spící, záhadná a mocná střediska vznešených sil, o jejichž jsoucnosti nemáme v krajích a městech této kultury ani tušení. Třeba jsou to síly starých dob...“ (op. cit., S. 125)

Antonín Fialka byl člověk zřejmě bez většího vzdělání, avšak (snad i proto) také bez předsudků, připravený otevřít se neznámému. Samorostlé náboženské úvahy, mřící asi nejspíše k jakémusi typu panteisticko-budhistického monismu:

„Chápal jsem, proč lidé rozmanitých dob i národů odcházeli do pouští a stávali se v nich poustevníky. Pravá moudrost se vždycky skláněla v pokoře před intuitivním

tušením těchto metafysických oblastí. Osaměle putující člověk má k takovému postoji velmi blízko. Nic nemá, ničím není a cítí se tedy často velmi nepatrným v rozlohách pouští, nad hřměním mořských vln, před temeny horstev i pod vodopády hvězdných ohňů za přenocování v pustinách.

V takových chvílích mě svědomí hnalo neodolatelně k tomu, abych přemýšlel o záhadě svého vzniku, o souvislosti se světem lidí a všech živých bytostí i o společném cíli, kde se všichni konečně sejdem. Nemohu říci, že bych něco vymyslel. Tichý hlas srdce mě přitom tklivě nabádal, abych (...) sestupoval s ostatními bratry i sestrami do prapodstaty všeho bytí, do moře světla, do ústředního pramene odvčých božských sil, do ohniska všech věčných tajemství.“ (op. cit., S. 227)

Fialkovou knihou české psaní o Svaté Hoře nadlouho skončilo. Těší mne proto, že jsem směl být prvním Čechem, který po tak dlouhé odmlce o Athosu v literárním díle promluvil. Těší mne dvojnásob, že jsem směl být prvním Čechem, který pojal Horu jako fenomén hlavně a přede vším ostatním náboženský, a to, kéž by ortodoxně, křesťanský, a ovšem (při výčtu všech jmen zapomíná se snadno, proč je vlastně Svatá Hora Svatou Horou!) – mariánský.

5. NESVATÍ SVATOHORCI

Přáli bychom si, aby na tomto místě mohla řeč o ruské a české recepci Svaté Hory skončit. Končíc však zde nebyla by úplná. Dosud totiž mluvili jsme o rozličných půvabech Athosu, tak jak je jednotliví horopisci vnímali, ne však o temné straně Hory, jíž jsou – její obyvatelé.

Nedůstojnost, nevzdělanost, hrubost, barbarství, ignorance mnichů – to je refrén téměř všech autorů, písňících v 19. a 20. století, Rusů i Čechů. Dokonce i superlativní Svjatogorec s nelibostí konstatuje vztah mnichů ke knihám, ba vypráví dokonce, jak se, on řeholník pokorný nejpokornější, vzepřel jsa nemocen barbarské léčbě španělskými muškami. I Konstantin Leontjev připouští, že je většina mnichů velmi světských, propadlých různým neřestem, soudí však, že je-li z asi deseti tisíc obyvatelů Hory alespoň dva tisíce spořádaných a pět set svatosti blízkých, existence Athosu je tím i dnes oprávněna a budoucnost zaručena.

Dějiny Svaté Hory v podání Sávy Chilandarce jsou dějinami mnišského egoismu, handrkování a vzájemného štípání, podlézání bohatým „sponzorům“ a neřestí všeho druhu. Lipanský přidává i obvinění estetické – obvinění z neschopnosti mnichů krásu vůbec rozeznat, natož rozmnožovat: „Všude vidíte nevkus a nelad, v chrámech i v příbytcích, kde jsou rozvěšeny děsné barbotisky. Uměním a vědou se již muži nezabývají. Sotva kde jinde lze nalézt více nevědomosti a prostoty myslí než zde. Popi neznají o historii své církve takřka ničeho, ba neznají dobře namnoze ani svoji dogmatiku a liturgii.“ (Ozvěna věků a dní, S. 121)

Jediný snad Boris Zajcev nenamítá ničeho proti obyvatelům Athosu – snad pro dobrotu svého srdce, a Václav Krška – snad že nechtěl narušovat svou lyrickou vizi disharmonickými tóny.

Hrubost, nevzdělanost, nevkus – to vše lze víceméně objektivně konstatovat a popsat. Svatohorci se však vyznačují ještě jedním typickým rysem, který dráždí a znepokojuje prakticky všechny návštěvníky: krajní neochotou mluvit o své minulosti, ba o sobě vůbec. Nebývá to přitom neochota klidná a vyrovnaná, naopak – mniši, kteří utíkají před všetečnými i zcela nevinými dotazy návštěvníků, zdáli se pozorovatelům utíkat i před sebou samými. Zdáli se cosi zamlčovat, cosi skrývat, jakési podivné tajemství. Dejme slovo ne Krškovi a ne Lipanskému, ale Fialkovi, právě proto, že se pochopení smyslu mnišského bytí přiblížil nejvíce:

„Co je ti platno, hubený černovlasý bratře, sedící proti mně, přibližně stejného stáří jako já, že ses dosud na mě ani nepodíval? Ze záhybů tvého šatu nezáří dosud sluneční aura svatých. Z celé tvé bytosti vane nezměrný smutek a plačící sebezápor. Kdo jsi a co ti udělali? Mlčíš a nepovíš. A proč ty, bratře Euthymie, jsi propukl v pláč a odešel ode mě beze slova, když jsem se tě pouze jenom zeptal, kde ses narodil? – Vyrval srdce z těla a odešel na svatou horu, aby zachránil duši“, řekli mi ostatní.“ (op. cit., S. 115)

Jmou-li se horopisci rozumovat o příčině a podstatě onoho „tajemného“, „nevy-sloveného“ a „nevslovitelného“, co postavy tak mnoha mnichů obklopuje, docházejí zpravidla ke shodnému, třebaš různými způsoby, s různou mírou jemnosti a delikátnosti formulovanému řešení: Jen jedna je síla, která se vyrovná síle náboženské, a to je síla erótu. Nepokoj Athosanů je nepokojem mužů na Hoře, jejíž půdy se noha pozemské ženy po dlouhá staletí nedotkla. Nepokoj, který se během roků a staletí zvyšuje právě o tolik, o kolik méně chápe a oceňuje okolní svět počínání řeholníků. „Já jsem tvé nepokořené tělo“, říká ďábelský přízrak Klyčkovovu mužikovi pobožníkovi, a on nakonec z Hory – uprchne...

Budiž nám v této souvislosti odpuštěno, dotkneme-li se i vůbec nejkontroverznější stránky athoského mikrosvěta: Hora bez žen přitahuje mezi jinými také ty, kteří ženy ke svému štěstí tak jako tak nepotřebují. Již Maxim Grek považoval za nutné sepsat traktát s názvem Proti bohumrzkému hříchu sodomie. Sáva Chilandarec s kronikářskou důkladností zaznamenává četné výnosy představených jednotlivých klášterů proti této neřesti v minulosti, Antonín Fialka se děsí náznaků, že se pederastie vyskytuje mezi mnichy i v současnosti. A máme pokládat za náhodu, že si Hora přitáhla ze všech českých spisovatelů období první republiky právě Jetřicha Lipanského a Václava Kršku, autory, kteří sami o tématu pederastie v textech, s Athosem nikterak nesouvisejících (Krška v četných prózách, Lipanský v básních i ve statích ve své revuičce Gedeon) pojednávali?

Jetřich Lipanský přezděl Hoře „poslední útočiště“. Ač bychom si velice přáli opak, asi nebude možno při takové četnosti svědectví popřít fakt, že se našli i tací,

kdo odcházeli na Svatou Horu proto, aby tam našli útočiště před pederastii – a nebo aby tam našli útočiště pro pederastii. Co se prvních týče, soudíme, že záleží málo na pohnutkách k úsilí o svatost a velmi na samotném úsilí, které již v sobě zárodek svatosti nese. Co se druhých týče, ďábel přece vždycky vsunuje své pařáty nejraději tam, kde se z jeho objetí nejúspěšněji uniká. A tak může být i tato nejtemnější stránka důkazem, že Svatá Hora je Hora Svatá.

POUŽITÁ LITERATURA

- I. U. Budovnic: Russkaja publicistika XVI. věka, Moskva 1947
 Élie Denissoff: Maxime le Grec et l'Occident, Paris 1943
 Georgij Fedotov: Svjatyje drevněj Rusi, Paris 1931
 Georgij Fedotov: The Russian Religious Mind I–II, New York 1946–1966
 Georgij Fedotov: B. Zajcev – Afon (rec.), Sovremennye zapiski XL I, Paris 1930, S. 537–540
 Antonín Fialka: Přes devatery hory, Praha 1946
 V. S. Ikonnikov: Maxim Grek i jěgo vremja, Kyjev 1915
 A. I. Ivanov: Litěraturnoje nasledije Maksima Greka, Leningrad 1969
 I. P. Jerjomin: Ivan Vyšenskij i jěho obščestvenno-litěraturnaja dějatel'nost', in Ivan Vyšenskij – Sočiněnija, M.–L. 1955
 Kanonizacija svjatyh, Trojice-sergijeva lavra 1988
 Anton Kartašov: Očerki po istoriji russkoj Cerkvi I–II, Moskva 1993
 Sergej Klyčkov: Balamutil z Čertuchina, Praha 1990
 N. Konstantinov (= K. Leonťjev): Panslavizm na Afoně, Russkij vestnik T. 104, Moskva 1873, S.650–702
 Václav Krška: Athoské jaro, Písek 1940
 Jetřich Lipanský: Athos, poslední útočiště, Olomouc 1932
 Jetřich Lipanský: Ozvěna věků a dní 1927
 Jetřich Lipanský: Plujeme k zemi svých snů
 Pisma Svjatogorca k družjam svojim o svjatoj gore Afonskoj, SPb 1864
 G. M. Prochorov: Poslanija Nila Sorskogo, Trudy otděla drevněrusskoj litěraturny T. 29, Leningrad 1974, S. 125–143
 Josef Zdeněk Raušar: Na půdě sopečné. Z potulek po Srbsku, Makedonii a Turecku, Praha 1903
 Josef Zdeněk Raušar: U krajana mnicha Sávy Chilandarce v klášteře Chilandaru, zvl. otisk ze 4. svazku Vlastivědného sborníku východočeského, Chrudím 1929
 Sáva Chilandarec: Kniha o Svaté Hoře Athonské, Praha 1911
 Slovar knižnikov i knižnosti drevněj Rusi I–III, Moskva 1987–1989
 Jelena Voropajeva: Afon Borisa Zajceva, Litěraturnaja učoba 4/1990, S.25–31
 Ivan Vyšenskij: Sočiněnija, M.–L. 1955
 Boris Zajcev: Afon, Paris 1928

Paň Aleně Frolíkové patří autorova velká vděčnost za upozornění na postavy J. Z. Raušara a A. Fialky.

MARTIN VALÁŠEK / SLAVNÝ ČESKÝ ATHOSAN

MEZI SLAVIBOREM BREUEREM A SÁVOU CHILANDARCEM

Se jménem Sávy Chilandarcce jsme se poprvé setkali před dvěma lety při prázdninové pouti Řeckem, na jejímž konci nás po mnoha peripetiích, jednáních s úřady a strastiplné cestě balkánským vedrem čekala odměna největší – Athos. Měli jsme s sebou knihu, která nám i přesto, že byla více než osmdesát let stará, sloužila jako spolehlivý průvodce nejen po athoském poloostrově a po jednotlivých klášterech, ale i po dějinách této tajemstvími a legendami opředené země. Byla to *Kniha o Sväté Hoøe Athonské* od autora s podivným jménem – *Sáva Chilandarcce*; o to podivnějším, že autorem byl Čech. Chceme v Souvislostech připomenout Sávu Chilandarcce – ve své době v Čechách známého a respektovaného, dnes však zcela zapomenutého –, jehož bizarní životní osudy, které by mohly být námětem hned několika románů či filmů, nám mohou být zároveň odpovědí na otázku, co může vést člověka ze středoevropské oblasti, ze světa s odlišnými tradicemi a kulturou k tomu, aby opustil svou zemi a definitivně se odebral do světa athoských klášterů.

SLAVIBOR BREUER

Sáva Chilandarcce nebyl Sávou Chilandarcem odjakživa, ale až od okamžiku, kdy vstoupil do chilandarského kláštera. Proto ho budeme v této kapitole nazývat tak, jak byl znám prvních 44 let svého života.

Slavibor Křištof Jonathan Jeremiáš Breuer se narodil v roce 1837 v Kutné Hoøe ve vlastenecky smýšlející rodině. Jeho otec, majitel továrny na kartounové šátky, měl přání, aby se jeho syn stal vojákem. Slavibor však chtěl být hospodářem. Po absolvování pražské reálky proto odešel do služby na statek ve Filipově u Čáslavi. Po dvouleté zkušenosti byl přijat na hospodářskou školu v Libverdě. V roce 1858 odchází na tři roky do samborského kraje v Haliči, kde mu jeho strýc nabídl místo správce svého velkého statku. Na podzim 1861 se vrací do Čech. S sebou si z Haliče přináší solidní znalost polštiny a oblibu v polském kroji. Ještě dlouho po svém návratu nosíval doma čamaru, sokolku a vysoké boty.

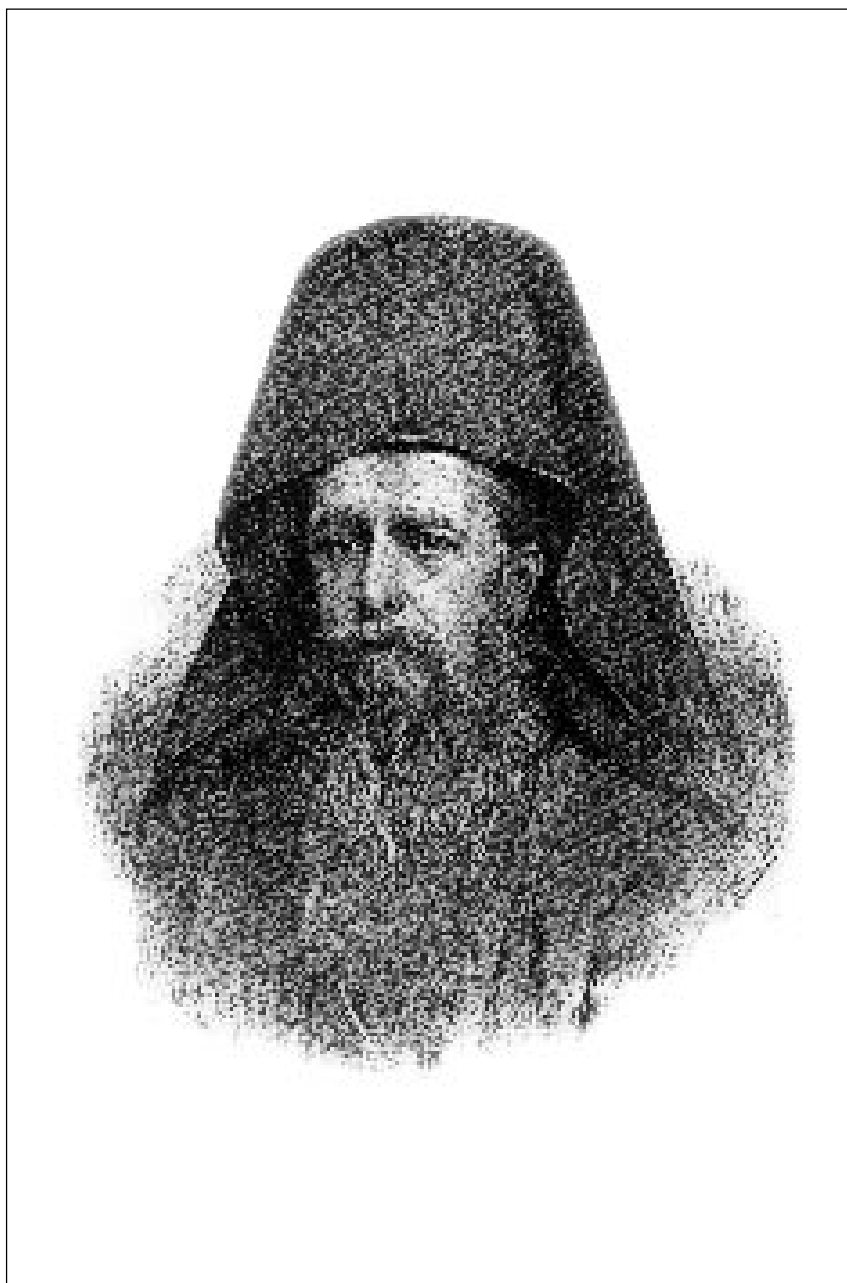
Po malém intermezzu na pronajatém svobodném dvorci Včelí Hrádek u Jílového, kde hospodařil dva roky, se vrací zpět do Kutné Hory a ujímá se otcova statku. Ovlivněn spisy Pestalozziho a Fellenberga, švýcarských pedagogů a filantropů, začal rozvíjet své vlastní filantropické ideály. V roce 1867 podnikl dvouměsíční studijní cestu do Švýcarska, aby prohloubil své pedagogické znalosti a porovnal péči o sirotky a školský systém v Čechách a ve Švýcarsku. Po návratu vystoupil s velkolepým návrhem na zřizování osad pro osiřelé děti. Návrh nedošel většího ohlasu, a tak se

rozhodl, že podobnou osadu založí sám. Breuerovým snem bylo zřídít jakýsi „mateřský“ ústav pro sirotky, finančně ho zajistit do budoucnosti a s odrostlými chovanci se odstěhovat na Slovensko, případně do Chorvatska, Dalmacie či na Kavkaz. Kolonie by navíc musela být přísně vegetariánská, protože když se Slaviborovi v jeho dvaceti letech dostala do ruky kniha *Dieta budoucnosti*, nejenže si ho vegetariánská idea, v devatenáctém století pravda poněkud výstřední, zcela podmanila (články na toto téma publikoval v časopisech *Deutsche Vegetarianer Zeitung* a *Naturarzt*), ale sám propadl touze vést k vegetariánství ostatní. I k tomu měla sloužit plánovaná osada.

V roce 1868 přijal na svůj, po otci zděděný, statek Bělídlo u Kutné Hory pět dětí, čtyři chlapce a holčičku. K nim manželský pár jako pěstouny. Tento statek však nebyl vhodným místem pro založení vysněné kolonie, a proto hledal Slavibor Breuer jiné, vhodnější místo. Nakonec se po dlouhém hledání a vyjednávání domluvil s Františkem Ladislavem Riegerem, majitelem velkostatku malečského v Železných horách, na pronájmu sešlého zámečku ve vsi Modletín, asi 3 kilometry jihozápadně od Horního Bradla. V září 1869 se tam spolu se svými chovanci a oběma pěstouny přestěhoval. Děti vstávaly v pět ráno, v sedm byla snídaně, každý den se otužovaly. Dopoledne pracovaly na zahradě, v zimním období převážně v dílně, odpoledne je Breuer učil. „Výuka“ probíhala často ve volné přírodě, na procházkách v lese.

Otázkou zůstává, proč se Slavibor Breuer neoženil. Vždyť tak by přece mohl naplnit ideál harmonicky fungující rodiny a ještě lépe než dosud by mohl pečovat o přijaté sirotky. Na tyto otázky by nám Slavibor dnes odpověděl asi totéž, co odpovídal stejným zvědalům ve své době. Ženit se nechce, přeje si zůstat svobodný, aby mnoha starostmi o rodinu neztratil lásku k lidstvu. Pokud by se našla „ta pravá“, nevzpěčuje se žít s ní jako s družkou. Jeho vztahy k ženám byly vůbec zajímavé. Jedna z breuerovských studií uvádí jednak jeho dvanáct let trvající poměr s dcerou filipovského zahradníka, Johankou, jednak dlouhotrvající korespondenci a vřelé přátelství s Marií Loeschovou, horlivou vegetariánkou, žijící v livonském Pernově, které Slavibor donce nabízel vedení domácnosti ve své vychovatelně. Když se po třech letech vzájemného dopisování poprvé setkali, zaujala ho Mariina třináctiletá dcera Marlene natolik, že se s ní chtěl, až dospěje, oženit. Po dvou letech se ale sám tohoto úmyslu vzdal a sešlo i z přestěhování paní Loeschové do Čech.

Při svých dobročinnostech se musel Slavibor Breuer potýkat s mnoha nepříjemnostmi a zklamáními. Nebyl ušetřen ani nevděku. Nejvíce ho zasáhlo, když od něho po dvou letech utekli v létě 1871 dva chlapci ke svým vzdáleným příbuzným. Po kraji se množily pomluvy, proti způsobu života v osadě měl výhrady i modletínský farář, a tak Breuer se zbylými chovanci přesídlil do Dobré Vody u Světlé nad Sázavou, kde si najal dvorec. Po šesti klidných letech v Dobré Vodě se zhroutily všechny jeho plány na zakoupení vlastního statku pro každého chovance. Bratři Slavibora

Sáva Chilandarec

Breuera ohlásili úpadek, a Slavibor tak přišel o svůj podíl na otcově továrně. Hnán dosud neuskutečnou vizí ideální vegetariánské osady ujíždí na podzim roku 1878 spolu s chovanci na jih do Srbska, kde je možné po vítězství Srbů nad Turky získat

levně pozemky. Usídlují se v Kostolci nad Dunajem. Ale smůla se jim lepí na paty. Krajina je nevládná, země bažinatá, téměř bez pitné vody. Nepřízeň osudu je provází i dál na jih do Leskovce, kde rovněž nenacházejí klidné spočinutí. Do jednoho onemocněli maláří. Ve své trudnomyslnosti a situaci takřka bezvýhodné pojal Breuer myšlenku uchýlit se na Svatou horu Athos, o které se doslechl, že je tam zapotřebí reformovat klášterní hospodářství a že může vstoupit do srbského kláštera Chilandar, aniž by se musel stát mnichem. Sám o tom později napsal: *„U mne však uhostil se dojem, že vrchol života jest překročen, a sotva 44letého pojal mne pocit, že stárnu. Nemoc zanechala i v duši mé sledy trvalé, naplnivši ji pochybnostmi a starostmi druhu rozličného; vznikly obavy, zdali provedu ideu svou – osadu vegetariánskou. Zmocnila se mne malomyslnost; duševně zeslábnuv, zatoužil jsem po odpočinku, a to tím více, když od vlády zemské (srbské) nebylo mi dáno ni sebemenšího povzbuzení. Nastal nový obrat v životě mém. Vznikla touha odebrati se dále na jih. Chtěl jsem usaditi se v onom kraji, kde ve volné přírodě rostou vždyzelené stromy a libovonné keře, kde nejčistší vzduch mořský údolními proudí a vrchy ovívá, kde slunce osvěžující paprsky své kolměji k zemi posílá a počasí studené skoro neznámo jest.“* (Filipi, s. 810) V červnu 1881 se Slavibor Breuer spolu se třemi svými zbylými svěřenci vydává na Athos.

SÁVA CHILANDAREC

První noc na Athosu strávili ve velmi bohatém, Řeky osídleném klášteře Vatoped. Tamní mniši, poukazujícíce na chudobu kláštera chilandarského, je přesvědčovali, aby už dále nepokračovali a zůstali ve Vatopedu. Ale cílem byl Chilandar, kam dorazili na druhý den. Zde přijal Slavibor Breuer jméno Sáva, podle významného světce, prvního srbského arcibiskupa. Sávovi svěřenci byli dáni k „starcům“, aby se u nich naučili církevnímu jazyku.

První dva roky pracoval Sáva na sýpce. Na Květnou neděli 6. dubna 1883 složil mnišské sliby. Po čtyři roky truhlařil. Vyráběl stoly do klášterní jídelny, vybavil různým nábytkem obydlí své i svých spolupratrů. Po šesti letech strávených v klášteře dostal od představených povolení na delší cestu. Navštívil Čechy, pobýval i u své sestry v Kyjevě. Zde mu protojerej kyjevský nabízel, aby se stal igumenem (předsta-

veným) prvního českého pravoslavného kláštera, který by vznikl v opuštěném klášteře v Dubně v gubernii volyňské, a vytvořil při něm českou přípravnou školu pro mnišstvo a kněžstvo. Sáva se odvolal na souhlas svých chovanců, kteří po Sávově návratu na Athos tuto možnost odmítli, a tak bylo rozhodnuto.

Hned po návratu z cesty požádal Sáva o novou práci. K truhlařině se už vrátit nechtěl. Byla mu přidělena funkce *arsenadžije*, dozorce přístavu. Přestěhoval se z kláštera do domku na břehu moře, kde dohlížel na zboží, které procházelo přístavem. Přestal téměř chodit do kostela („*Na liturgii chodím pouze v neděli a ve svátek; v jiné dny se jí vyhýbám, poněvadž bych tím ztratil mnoho času.*“ (Osvěta 1900, s. 203)), mnišský hábit oblékal pouze tehdy, vydal-li se do půl hodiny vzdáleného kláštera, což bylo asi jednou týdně. Dlouhé dny trávil v naprosté samotě, za kterou si mohl i tak trochu sám: „*Zřídka přišel na návštěvu některý spolubratr, a přišel-li, neostal u mne dlouho, neboť nezavedl jsem obyčej zváti někoho k obědu nebo podáváti hostům alespoň kávy a kořalku; nepřijímaje sám pohostění, necítil jsem se k tomu povinen.*“ (Osvěta 1900, s. 60). Arsenadžijem byl Sáva šest let. Jediné, co ho na této práci trápilo, byla nutnost být stále v přístavu, z něhož se mohl vzdálit pouze tehdy, byl-li někam poslán nebo šel-li do kláštera. Proto požádal o přeložení zpět. Lákala ho klášterní knihovna a možnost věnovat se ovocnému sadu a zahradě, kterou založil. Trvalo ještě dva roky, než se představení kláštera uvolili v r. 1894 zřídit funkci knihovníka a Sávu do ní uvést.

Knihovnu, která skrývala přes pět set rukopisů a dva tisíce tisků, z nichž 150 pocházelo z 15.–17. století, našel Sáva ve zbědovaném stavu. Maje zkušenosti z dob dřívějších, kdy uspořádal kutnohorský městský archiv, především listiny do r. 1600, pustil se do soupisu chilandarských rukopisů a starých tisků. Byly psány převážně jazykem církevním, zbytek řecky, srbsky, bulharsky a rusky. Práci dokončil za dva roky. Soupis vyšel roku 1896 ve Věstníku Královské české společnosti nauk pod názvem Rukopisy a starotisky chilandarské.

Sáva udržoval s Prahou velmi čilé styky. Nejenže ji několikrát během svého athoského působení navštívil (1887, 1897, 1902, 1907), ale již od r. 1884 posílá své postřehy z mnišského života do časopisu Osvěta, redigovaného Václavem Vlčkem. Ve svém vůbec prvním článku Ze Svaté Hory Athonské píše: „*Chci vyprávět o krajině, kteréž není rovno na celém ostatním okrsku zemském. Lidé zde žijí a umírají, ale již po dlouhé věky žádný člověk se tu nenarodil. Komunismus, o němž v ostatní Evropě tak řečené nejpokročilejší politikové blouzní jakožto o blahonosné instituci nastávajícího zlatého věku, jest v této krajině zařízením prastarým a docela všedním, ale vypadá ovšem jinak, než jak lidé obyčejně si jej představují; přinášíť on zde s sebou práci, modlitbu a odříkání se světa, a nikoli zahálku a nevázanou prostopášnost.*“ (Osvěta 1884, s. 415) Ve svých příspěvcích Sáva vyprávěl o dějinách Svaté hory, o obyvatelstvu na jejím území žijícím, o přírodních podmínkách, o uměleckých památkách ukrytých za zdmi klášterů a o svém athoském i predathoském životě. Svě

mnohalaté zkušenosti a postřehy shrnul do monografie o Athosu, která vyšla nejprve r. 1898 v srbském překladu pod názvem Sveta Gora. Pro české čtenáře Sáva zamýšlel sestavit Athoský slovník. Měl hotových již 560 hesel, ale nakonec se rozhodl „pro méně suchopárnou formu“ a rozšířil a přepracoval svou původní předlohu k srbskému překladu. Tak v roce 1911 vydala Matice česká Knihu o Svaté Hoře Athonské, rozsáhlou, mnoha fotografiemi doplněnou publikaci, u nás dodnes nepře-konanou.

Sávovy kontakty s Čechami probíhaly i v oblasti přírodovědné. Stejně jako při soupisu rukopisů i zde využil zkušeností z mládí, kdy studoval Mattioliho herbář a poznával květiny a stromy v Železných horách. Na Athosu Sáva během dvanácti let (1885 – 1897) nashromáždil asi 1200 různých rostlin. Ty, s jejichž určením si nevěděl rady, posílal prof. Čelakovskému a Velenovskému na českou universitu v Praze. Kromě toho posílal do Čech i athoské brouky.

I na Athosu pokračoval Sáva ve svém přísném vegetariánství. K údivu spolubratrů v klášteře se zříkal masa a vína, a naopak o to více jedl zeleninu, kterou si sám pěstoval. I přes silnou vůli se občas své vegetariánské ideji zpronevěřil: „*Ale přiznám se otevřeně, že přece u mne přicházejí chvíle slabé, kdy dostávám chorobné laskominy na přílišné kyselosti nebo sladkosti, na maso i víno. (...) V takovou slabou chvíli dávám se od někoho v klášteře pozvati k večeři, abych vyhověl své mlsavosti. Tyto případy jsou u mne ovšem zřídka, přiházejí se několikrát do roka; ale potom nazejtří pokaždé cítím jakési nedobré rozpoložení, a to dosti nepříjemné, těžkost hlavy, tíseň žaludeční, mívám hojný hlen v nose a v hrdle a dělám si hojně výčitek, že jsem podlehl planým choutkám.*“ (Osvěta 1902, s. 880)

I když se Sávovi přes velké úsilí nepodařilo přesvědčit představené kláštera o nutnosti hospodářských reforem, učinil toho pro Chilandar tolik, že byl dvakrát vyznamenán – řádem sv. Sávy IV. a III. stupně.

Sáva Chilandarec – Slavibor Breuer zemřel v chilandarském klášteře 14. ledna 1912. Z jeho tří svěřenců, které s sebou přivedl na Athos, ho přežil pouze jediný.

LITERATURA

- J. Zeman, Sáva Chilandarec (Slavibor Breuer). Příspěvky k dějinám české filantropie. Chotěboř 1913
A. Filipi, Sáva Chilandarec. Osudy českého filantropa, in: Posel z Budče XXIV, 1893, s. 807–812
J. Z. Raušar, U krajana mnicha Sávy Chilandarce (Slavibora Breuera z Kutné Hory) v klášteře Chilandaru. Chrudim 1929
J. Z. Raušar, Na půdě sopečné. Praha 1903
Chilandarec Sáva, heslo in: Ottův slovník naučný, XII., 1897, s. 176–177
S. Chilandarec, Kniha o Svaté Hoře Athonské. Praha 1911
S. Chilandarec, Rukopisy a starotisky chilandarské. Praha 1896
S. Chilandarec, Ze Svaté Hory Athonské, in: Osvěta XIV., 1884, s. 415–426, 481–492, 593–602
S. Chilandarec, Pod klášterní střechou, in: Osvěta XXX., 1900, s. 52–61 (Jsem mnichem.), s. 203–213

(Jsem knihovníkem), s. 593–601, 685–693 (Byl jsem hospodářem), s. 977–988 (Jsem zahradníkem)
S. Chilandarec, Pod klášterní střechou, in: Osvěta XXXII., 1902, s. 202 – 213 (Moje lidumilství),
s. 765–772, 876–883 (Moje vegetariánství), s. 1053–1061 (Moje nevěra)

MARTIN VALÁŠEK, narozen roku 1972 v Pardubicích, studuje bohemistiku a historii na FF UK. Kromě Souvislostí publikoval dosud v Literárních novinách, Nových knihách, Listech filologických a Poslu z Budče.

ŘECKÁ ECHA V LUMÍRU

KAREL KUČERA/
PRAXITELES A PHRYNA

Jižní večer s celou svojí vnadou
zastavil se tichou nad arkadou.
Sloup korintský, oliv zakryt listem,
mramorové drží zábradlí,
v stropu sklenném, v jezeru jak čistém,
z křišťalu se lampa zrcadlí.
Čalouny tu rozstavené sochy
vroubí nachem, zlatým tkanivem,
zrcadel a stolů velké plochy
v ebenu se chvějí blýštivém.
Ambra z květin opojná a vonná
proudem táhne zahradou a síní, –
na výstupku mlhovitá clona
děvu krásnou na pohovce stíní,
obestřenou vlasem pod kolena;
podřimuje; hlava nachýlena.
O sloup opřen zaníceným zrakem
Praxiteles hledí za oblakem.

„Drahý můj, což nemáš v přísné líci,
v oknu temném, zlobně blýskavém,
úsměvu již pro svou krasavici,
aniž slůvka s lásky pozdravem?
Pojď v mou náruč, zaplaším tvé stíny,
pouto nudy písni roztavím,
dosud nikdy lahodou své Phryny,
polibkem jsi nezhrd' řeřavým.“

Zamáv' rukou, jak by kouzla léčí

zažehnával svatým výrokem:
„Nerozprávěj lichotnou se řečí,
nepoddám se lestným úskokem.
Želím chvíle, klnu okamžiku,
kdy jsem dobyl lásky pokladu,
kdy jsem nejprv s vínem kyprých rtíků
žluče líbal ostrou přísadu.
Neždám tebe, objetí tvých sledy
zapomnění prstem rozetru,
polibků a vnaď opojné medy
rozhodím jak plevy do větru.
Kalich žádám zázračného léku
bez horečných vášní přízraků,
s děvou krásnou nezkalených vděků
láskou vzletět k hvězdám oblaku.“

Vzkřikla děva, uštknutá jak zmijí,
křečovitě její ret se svíjí:
„Pravdu vím, však duši nad noc černou
nezastírej řečí licoměrnou,
rozkoše a polibků mých sytý
zapudiž mne hrubým příkazem,
dřív však pověz, tvůrče Aphrodity,
kdo tě nadchnul krásy obrazem?
Čí že půvab, krása neskonálá
v kladivu se mihnouc na dlátu,
jiskrou ducha na mramoru vzplála
v nadšení a lásky záchvatu?
Vnada Phryny v bohyni té sídlí,
tváře moje plná svěžesti,
mnou jsi mohl nadšenými křídly
ruku svou až v Olymp povznést.
Tělo své, jak na kup do tržiště,
oděla jsem v čistou nahotu,

jméno tvé by pokolením přišťě

meteorem vzplálo v blyškotu.
Tělo moje vstupem bylo k tronu,
k slávě zemské základ, podpona;
s láskou naší stejně po zákonu
Aphrodity socha dokoná.“

Zrak se koulí, v hrůzném rozzuření
pláč se žalný v divý chechtot mění,
síň obíhá, ven úprkem letí,
rozpřáhá se meče rukovětí.

V dílnu vešla; v seřaděném voji
sochy mistra podél stěn tu stojí.
Nad sníh čistší, pentelickou křídu,
koruna všech děl a výtvorů,
v popředí tu Aphrodita z Knidu
krásou plane božskou v mramoru.
Něhy zor se v každém údu sbíhá,
životem chce z mdloby problesknout,
v souměru se každá vlní rýha,
oblouk šíje, úst podélný kout.
Bok levice otevřenou dlaní
v zamyšlení nyně zakrývá,
kolem spánků v lehkém rozestlání
stáčejí se hustá přeřiva.

Stojíc chvíli před bohyní krásnou,

ruku sklání v bázni, postrachu,
líbá sochu, slzou kropí jasnou,
v pokoře se kloní do prachu.
Blyáskl meč a půda zaduněla –
tělo mrtvé u sochy se bělá.

(LUMÍR IV., 1876, č. 9, s. 154)

FRANTIŠEK CHALUPA/
THRAMEYS

„Snů mihotavých ptáci, písni roj
mne opouští i motýl umění
a vášně mladé líce rumění. –
A přec bych s bohy věčnými spěl v boj!“
V ta slova dopěl věstec Thamyris
a echo hovorné se nese v dáli
a žasna stojí mlčenlivý tis
i lesy, řeky, hory, zvěř i skály.

Tvář, oko hoří tichým plamenem
a divoký i hlaholivý smích
se ozval v strunách lyry stříbrných,
když vrh ji na zem mocným ramenem. –
„Já nenávidím ženu smrtelnou,
jíž oko sluncem, tvář je jako zoře...
Jen ňadra bohyň, jež se láskou dmou,
jen ta utišit mohou vášně moře.“

„Tam pod Parnasem jako dětí tlum
si usedaly v trávy chrysolit – – –
a zmizely jak meteoru kmit
a nad mou hlavou krouží káně dum – – –!“
Slyš! jako křídla drobných křepelek

cos zašumělo, nebo peruť orlí,
 a zjev devíti Mus se země tek.
 „Nuž! v zápas se mnou spějte!“ věštec horlí.

„Ten svatý umění a zpěvu dar
 buď velkým soudcem mezi námi dnes.
 Trest stihni toho všeliký, kdo kles!“ – –
 Pěl věštec o půvabech zlatých jar,
 o vнадách žen a písňě jeho žár
 již taval v ňadrech panen studu stopy
 a vášně jestřáb cudnost chytal v spár...
 V tom zahlaholí píseň Kalliopy.

Jest nevinná jak píseň skřiváneků
 a luzná jako mráčeků skupení
 a tichá jako v noci při vánku
 ten kouzla plný šelest lupení.
 Teď bouří jako Apollinův luk,
 lká jak nad rodem svým Nioba sírá
 a hučí jak kvapící bouře hluk
 a sténá jak když vilný Python zmírá.

A píseň její ukončil ten vzdech.
 Cos zašumělo jako peruť orlí –
 A překonán kles Thamyr v hebký mech
 a jako vlna mořská hněvně horlí:
 „Svět mizí oku se vší lepotou
 a zlatá lyra odňata mi jest...“
 „Kdo má mne nyní šířím světem vést,
 kdo zaplakat nad mojí slepotou?“

(LUMÍR VII., 1879, č. 8, s. 121)

JAROSLAV VRCHLICKÝ/
SAPFÓ

Mrtvá, mrtvá; v hlubinách věků dávno,
Sapfó, dřímáš, nad tebou času vlny
dmou se, hlubší, děsnější, nežli hrob tvůj
v lesbickém moři.

Jako symbol Hellady před mým zrakem
planeš v krásy úbělu; velká, čistá
tvoje duše chvěje se, kvílí, jása
v sapfické sloce.

Tvoje duše, průsvitná lampa bílá,
z které plamen divoce šlehal k hvězdám,
tak že ptám se v úžasu, čím jsi více,
Musou či ženou?

Nevím, ale velebím pouze ženu
silnou vášní, zářící krásou, duchem,
ženu, které jediné mohla říci
Helena: Sestro!

Mrtvá, mrtvá; v básníků pouze duši
žiješ věkům. – V jantaru zlaté vlně
často rovněž zkamení k časům příštím
zářící motýl.

Z jitra mlhou rameno Zory bílé
když se mihne nad lesy, nahé nymfy
plaše v sluje prchají, stromů vršky
šumění táhne;

Večer, z klína hvězdy své noc kdy pouští

jako zlaté báječné ptáky lásky,
básník, věčný milenec tvůj, si v taji
zašeptá: Sapphó!

(LUMÍR IX., 1881, č. 18, s. 273)

CHIOS

Bouřně vzkypělo v ráz divoké moře, hřmí,
bije do břehů svých, zátoky trhá kol.
Stále divoce roste,
ostrov pomalu mizí v hloub.

Vody dokola již rostoucí valná pláň,
místy skaliska hrot kývá jen – mizí těž,
prehnul dávno již rybář,
křídlo záhuby vzduchem zní.

Chios před lety kdys v zeleni, záři plál,
ptáků prozpěvem les, údolí hlukem stád
zněly, v jásavém tanci
dívky křepčily v lásky hrách.

Brzy bude tu poušť, do kola mrtvá tiš,
v noci, nad kterou jen vznášet se bude v tmách
hvězdnou perutí věčně
šťastné Hellady zářný duch.

(LUMÍR IX., 1881, č. 18, s. 274)

*Pod několika uvedenými básněmi je Vrchlického poznámka:
„Pokusil jsem se napsati několik básní v rozměrech antických
na základě prostého, přirozeného přízvuku.“*

FRANTIŠEK XAVER ŠALDA/
NIKÉ

Jak býci trávy ostré šťavou spítí
se ženou muži bojem slepí k seči,
kde polnic hlahol v štítů třesku ječí,
kam v křiku divém, řevu vše se řítí.

Boj, vřava! Psů jak v noci děsné vytí
zní lidí křik, těl pád, vždy zmatek větší,
jím Ares štěká, dává muže v léči,
jím Pallady se štít a přilba nítí.

Tma z Hádu, která duše žere, valí
se kolem, k Olympu již chtivě vstává,
kde Zeus na boj lačně hledí z dáli.

A z ruky jeho, v níž moc je a sláva,
teď Niké skočí krásy svojí ve plápolu
a křepce stoupá v boje vřavy dolů!

(LUMÍR XIV., 1886, č. 28, s. 443)

ŘECKÉ VÁSE

Ta vůně, která z kraje smalty tvojí
vzduch blahým vznětem, váso stará, sytí,
že souzvukem se chvěje, plane, svítí,
je Olympem, kde staří bozi stojí.

Ať svět se s světů jiných kalem pojí,
jen v tobě spí taj celý, velký žití,
vzruch, síla, mládí jas i lásky spítí
v tvé vůni, která bohy, světy zhojí.

Než v noci věčné temno věk náš shnilý
 jak vše se sřítí k neznámému cíli,
 dej, tvůj ať svit se ke mně, krásu, schýlí.

Ó zař mi vždy, ať zřím tě ve snů chvíli,
 ať v vášni velké, v dívčím oku vzňatém,
 ať pravdou jsi či sladký fantasmatem!

(LUMÍR XIV., 1886, č. 28, s. 443)

JAROSLAV VRCHLICKÝ/
 PO SYMPOSIONU

U Platona bylo po hostině.
 Lístky růží v nedopitém víně
 spadlé s kšticí jinochů a žen
 chvěly se jak vzdušné člunky duchů,
 slední flétnistka kdy v lehkém ruchu
 dětských krůčků z komnaty šla ven.

Nad pohárem velký mudrc snící
 viděl v snu svém zářný úběl lící,
 ňader vlnu, černý, hustý vlas;
 viděl spěch, s nímž síň opouštěla,
 viděl temný purpur šíše, čela,
 slyšel hlas, jenž pohnutím se třás'.

Byla na prahu, zved' hlavu hbitě.
 „Ještě chvíli postůj, sladké dítě,
 Ktecias tam čeká, dobře vím;
 noc je teplá, hyacinty v květu,
 počkej, něco ještě zburcuj kmetu
 z flétny duše rtíkem růžovým!“

Nerada se přece zastavila
štíhlá, bledá, průsvitná a bílá,
mlčky flétnu naklonila k rtům.
Hrála cosi divně, nesouvisle.
Jak to zvěděl? nešlo jí to s mysle,
hrála starce rozmarům a snům.

Dohrála a chtěla jíti chvatně.
„Milé dítě, hrálas velmi špatně,
prosím tebe, opakuj to, víš?...
Jako včera, on když seděl tady...
Ovšem, on je spanilý a mladý,
s rozmary, ach kmetů bývá tíž!“

Hrála znova. Dojalo ji k pláči,
že moh' kárat ji. Div dechu stačí
útlá ňadra, flétna živa jest,
jásá, kvílí, šveholí a nyje,
tóny jsou jak kapky ambrosie,
barvy duhy a třpyt sladkých hvězd.

„Je to líp, však přec to pravé není,
včera líp to znělo v okamžení
on když taktem hlavou tobě kýv' .“
„Zkus to znova!“ – Chvíli otálela,
flétnu odhodila, v štkání chvěla
se jak větrem proutí mladých jív.

A již v pláči k nohám kmeta klesla;
s bázní tvář svou zaslzenou vznesla,
on se usmál, i jej přemoh' cit;
božským rtem se dotknul jejích vlasů,
šeptnul do nich: „Mladost volá krásu,
s tebou Eros; dítě, můžeš jít!“

(LUMÍR XXII., 1894, č. 12, s. 133)

MALÉ VYSVĚTLIVKY

CHIOS – ostrov v Egejské moři při maloasijském pobřeží. Již ve starověku byl pokládán za jeden z nejkrásnějších a nejurodnějších ostrovů. V roce 1881 byl zpuštěn silným zemětřesením.

THAMYRIS – mýtický starořecký pěvec. V Oichalii na dvoře Eurytově se prý honosil, že by ve zpěvu zvítězil i nad Múzami. Ty ho pro jeho chvástání oslepily a zbavily schopnosti zpívat a hrát na kitharu.

PRAXITELES A PHRYNA (*správně řecky: Praxitéles a Fryné*) – slavný řecký sochař ze 4. st. př. Kr. Dobové prameny mu připisují autorství asi padesáti soch a sousoší. Mezi ně patří i dvě sochy Praxitelovy milenky, hetéry Fryné, z nichž jedna, mramorová, stála s v Thespiích vedle sochy Afrodité, druhou, z pozlaceného bronzu, věnovala sama Fryné do Delf.

KAREL KUČERA (1854–1915), epigon J. Vrchlického, autor básnických sbírek „Básně“ a „Zapadlé hvězdy“. Neuznán kritikou přestává tvořit a věnuje se překládání z norštiny a dánštiny (mj. Ibsen). Přispíval zejména do Lumíru, Světozoru a Osvěty.

FRANTIŠEK CHALUPA (1857–1890), básník, prozaik, překladatel. Vydal pět titulů vlastní tvorby, řada dalších zůstala v pozůstalosti. Redigoval časopis Ruch, překládal z řečtiny, latiny, polštiny, ruštiny (mj. Puškin, Ťučev, Někrasov, Dostojevskij, Uspenskij, folklór). Psal literárněhistorické monografické studie (Neruda, Chocholoušek). Jako každý řádný bohém zemřel předčasně na tuberkulózu.

JAROSLAV VRCHLICKÝ (vl. jm. Emil Frída, 1853–1912), „sloup na rozcestí drah a směrů“, jak o něm napsal F. X. Šalda. Lumírovský básník a dramatik (jeho sebrané spisy u Otty čítají 65 svazků). Lyrik, epik, básnický žurnalista, otec početné rodiny epigonů. Překládal moderní francouzské básníky, Danta, Goetha, Calderóna a řadu dalších. Nemá úplně a kriticky připravené spisy. A zřejmě nikdy mít nebude.

FRANTIŠEK XAVER ŠALDA (1867–1937), literární kritik, jehož hlas neopomenutelně zněl v české literatuře celé půlstoletí. Universitní profesor, spoluautor Ottova slovníku naučného, básník, prozaik, dramatik, překladatel.

Reflexi řecké kultury v kultuře české lze sledovat kontinuálně od středověku po dnešní dny. (Jak ukazuje třeba kolektivní monografie Antika a česká kultura z r. 1987.) Každý pokus o prezentaci této reflexe musí být nutně výběrový. Naše malá antologie se zaměřila na skupinu autorů publikujících v časopise Lumír v letech 1873–1898, v Lumíru redigovaném V. Hálkem, S. Čechem, ale zejména J. V. Sládkem. Narozdíl od Řecká např. v českém humanismu či moderně tak může být náš výběr relativně kompaktní a úplný – sedm přetištěných básní představuje prakticky vše, na co by se v Lumíru

adjektivum „řecký“ hodilo. Dvě zapadlá jména epigonů na straně jedné, dva velikáni české literatury na straně druhé. Přesto není poetika jejich básní nijak vzdálená: ze všech číší tradice ruchovsko-lumírovské záliby v rétoričnosti, patosu, opisech, slovosledných inverzích; jejich věštecko-kazatel-ský vesmír občas stvoří obludné rýmy. Řecko je v Lumíru spíše přítomno jako dekorace, ornament, který je možno variovat. O duchovním dialogu dvou kultur se věru mluvit nedá..

Připravili Martin Valášek a Jakub Krč

NIKOS KAZANTZAKIS / ODYSSEA

ZPĚV PRVNÍ

Když pak v širých svých dvoranách ješitné mladíky zkosil,
na stěnu zavěsil Odysseus nasycený luk
a odběhl do horké lázně, aby omyl své mohutné tělo.
Dvě služebné zchystaly koupel; však jakmile spatřily pána,
vykřikly zděšením: jeho zvlněné plece i slabiny dýchaly párou
a černá krev po kapkách stékala z dlaní, jež vraždily;
měděné džbány jim vyklouzly, s duněním se koulely po dlaždicích.
Muž mnoha cest zlehka se usmál do strniště vousů
a pohledem pokynul dívkám, ať zmizí.
Dlouho pak těšil se z blaživé lázně, jež útroby hýčká,
v níž žily mohutní v řeky, jimiž proud krve se valí,
jež ochladí, uklidní mysl a ztíší i hýření čiv.
Oleje vonné a sladké pak pozorně vetřel si
do bujných kadeří – natřel i tělo, rozryté mořem –
a únava krutých zim prchla a on celý zas rozkvetl mládím.
Na zlatem kovaných skobách, ve vonném přítmí se blyštěla roucha,
utkaná věrnou chotí: v řadách tu visela,
vyšitá motivy toulavých větrů, bohů a trojveslic hbitých;
on osmahlé své rámě čile vztáhl
po tom, jež sálalo nejvíc – přes plece si je hodil,
a ještě dýchaje párou, odstrčil závoru, překročil práh.
Jeho služebné chvěly se ve stínu, až paprsek světla
ozářil mohutné zčernalé trámův rodného domu;
Penelopé pak, jež bledá a v hrůze tu čekala,
od trůnu vzhledla a nohy jí podkosil děs:
„To není ten muž, v nějž jsem po léta doufala, při bozích;
tenhle drak vysoký čtyřicet sáhů, pod jehož krokem můj palác se řítí!“
Leč hbitých myšlenek střelec i teď dobře vytušil
nezvyklou paniku ubohé choti; svou dmoucí se hrud' pak uklidnil slovy:
„Pohled' jen, srdce mé – ta, jež po léta toužila

Kůň a jezdec, Řecko, 6. st. př. Kr.

Marino Marini, Jezdec, 1951–1953

klín svůj ti otevřít, ve chvílích radosti s tebou se spojit:

ona je tou, již jsi vzývalo v rachotu vzdálených moří,
uprostřed zápasu s krutými bohy, spodními hlasy své nesmrtelné myslí.“
Tak děl – leč srdce váhalo vyjít vstříc ženě,
do chřípí oparem stoupala krev právě zabitých;
viděl, jak choť stále pohledem noří se do změti nahých těl:
co ji tak poočku sledoval, zrak se mu zakalil – bezmála
v záchvatu vraždění na místě by ji byl proklál.
V rychlosti odkvapil – zamklý stanul pak na širém nádvoří;
slunce sem vrhalo poslední paprsky – záře vše zlatila,
růžové, azurné stínová padalo v klenutých síních.
Poklidně stoupal dým z oltáře Athény,
co v arkádách otroci zrádní se houpali:
naběhlé jazyky, bělmo vystouplé do chladu večera.
Jeho oči vnímaly klid hvězdných zraků noci,
jež na kučerách obláčků sem snášela se z hor,
až dílo jeho vraždění a svistot šípů tiše klesly
a v míru duše spočinuly, jak v závoj snový zahaleny
a tygří srdce divoké tu nasyceno předlo z temnot.
Požitkem z koupele mysl mu zjasněla:
on jedinkrát nazpět za prolitou krví se neohléd,
aniž se zamýšlel s úzkostí nad tím, jak vyprostit
nehodnou hlavu svou z nástrah, jež nyní ji čekaly.
V té svaté chvíli usmál se pokojně Odysseus,
jak tu stál na rodném prahu – vykoupán, břemene starostí zbaven.

Zatím se novina bleskově roznesla dvorci,
jak zchytrale vladař se přikradl do země předků
a smělce u hodovních tabulí jak na jatkách lukem svým proklál.

O dubových holích přitáhli s křikem otcové mrtvých
a bušili na brány měst, aby v nich srotil se zjitřený dav:
aby řadoví dělníci mrštili prostými nástroji o zem,
mistři pak zavřeli dílny; aby z pobřežních krčem
opilí veslaři vytáhli na pochod, vzhůru po klikatých cestách.
Hlouček pak za hloučkem tržiště naplnil: vřelo jak neklidný úl
lítých včel, když vosy jim vykradly zásoby medu.
Žena, jež kvůli Heleně manžela ztratila na trojském pobřeží,
rámě své napřáhla, jež nemělo již koho objímat; křičela:
„Jak dobře jsme přijali, sousedé, tohohle katana lidu!
Pohledte, s čím se k nám vrátil: meč má a štít – a tři lahvičky s jedem:
jednu z nich vypijem ráno, v pravé poledne druhou – třetí pak, nejtrpčí,
zbude, ó bohové všemocní, na chvíle v opuštěném loži!“
S křikem se z příbytků, teras a parkánů seběhly vdovy,
černými šátky si halily tváře a takto mu zběsile lály:
„Buď proklet, při Diovi, ten, kdo nám v květu let uchystal zkázu!
Naše lůžka se potáhla plísni, v troskách jsou domácí krby –
a vše jen pro větrnou ženštinu, jež bez studu vábila muže!“
Do vyschlých prsou se bušily, svrašťelých bezdětným mládím;
jedna pak, hořem svým stržena, kvílela v divokém pláči:
„Méně mne zkrušil žal nad ztrátou drahého chotě,
než hoře matčino – hrůza, s níž ňadra svá uvadat vidí
a tuší, že nikdy již nesevřou pohárky bradavek chtivé rty statného syna.“
Tak rány dávné a ztajené opět se jitřily v srdcích,
oči se zastřely závojem mroucího světla;
tehdy se pomalu spustily po temných oblacích zástupy stínů:
přišly od vzdálených soumráčných břehů, krajín, z nichž není návratu;
haleny v rubáše, mlčky se braly vpřed,
kol strmých zdí tiše proklouzly a zmizely v otvorech dveří.
Jeden zlehka se dotkl otcovy tváře – a stařec se otrásl děsem –,
jiný zas snesl se nad trosky rodného domu;
třetí svým závanem polaskal svrašťelá jablíčka znavených ňader své choti.
Chvěla se ramena zteplá, kolena strachem se třásla:
vzduch houstl mrtvými – vdovy, jež lapaly po dechu,

bolestně objaly prázdný tvar a propukly v hlasitý nářek.
 Bezruký muž – paže zůstaly na březích Tróje –
 na skálu vyšplhal: brzy hustě se hemžilo kolem
 mrzáky, slepci a zrůdami – oběťmi hamižné války.
 „Přátelé“, hulákal, mávaje nad hlavou pahýly paží,
 „náš král se vrátil, silen a zdráv – jediný šrám není na jeho těle:
 má obě ruce, i nohy i oči – prohnaný mozek mu dál dobře slouží;
 z nás však jsou netvoři, již v prachu země se plazí:
 saháme – nemáme ruce; skáčeme – nemáme nohy;
 prázdnými bulvami žalobně bušíme na brány archontů.“
 Zmlkl a hlava mu klesla zpět na vpadlé pahýly ramen,
 druzi mu halasně vzdali hold, pevně jej objali;
 vdovy se bez šátků hrnuly do ulic, s odvahou
 loučí se chopily, městem se rozběhly, volaly na muže:
 „Vzhůru teď – pohleďte na chrabré druhy, ronící slzy a krvavý pot!
 Vřeteny přeslic se ozbrojte, do černých šátků si zahalte hlavy!
 Zdvihněte pochodně, ženy, upalte vraha svých synů!
 Ať plameny dnes v noci zúčtují s palácem – vítr ať popel pak roznese
 do všech čtyř světových stran!“

A ty, ó drsný vládče všech moří, ty vnímal jsi v tišině noci
 mručení sročené lůzy, odlesky planoucích loučí –
 když pak jsi zvědavě napjal krk, v srdci ti zahořel trpký hněv:
 „Tedy i můj ostrov zmítá se pode mnou jak zlostné spousty vod –
 a já přišel sem s myšlenkou na pevnou zem, sáh pudy, do níž bych
 zapustil kořeny!“

Bednění země je serváno, trup zeje dokořán;
 vlevo mi ryčí dav, vpravo se tetelí archonti:
 jak přibývá břemeni na váze! Proudů se postavím, zastavím pohyb
 a trochu je setřesu!“

To řka, dlouhými kroky pak pospíšil na hlavní nádvoří:
 uši, rty, chřípí se mu jak ohaří vlnily,
 a co se vpřed po hmatu ubíral, pevněji uchopil
 svůj široký meč o dvou ostřích, původce mnoha ran smrtelných;

v tom okamžiku srdce jeho se opět vzmužilo a klid svůj znovu našlo.
Otroci na střeších zahlédli hlučící dav,
šátky si rozvázali a stěny paláce plnili jen planým nárkem;
královna sebrala odvahu, spěchala ke svému choti
a beze slov objala pažemi barbarská kolena;
on však všem nařídil zamknout se do štíhlých věží,
pak na syna zavolal hlasem svým hromovým, až celý palác se zachvěl.
Mladík, jenž hověl si v koupeli, hned nato vyskočil,
prodral se skupinou zděšených otroků, již zaschlou krev s hrudi
mu smývali,

po málo skocích stál připraven po boku strašného otce.
Nahé a kypré tělo v hasnoucím světle dýchalo párou,
v ohni se blyštělo – bronzový meč omytý krví nedávné vraždy.
Nezemře docela, kdo syna tu zplodil; otec se otočil
a jeho srdce mořského vlka se nadmulo pýchou.
Dobrou shledával synovu šji, dobrými hrudí i boky,
mladistvé oblouky s pevnými klouby, královské žíly,
jež se jak liány vinuly s vysokých skrání k pružným oblinám kotníků.
Jak znalec při nákupu koně on spokojen přelétl
synovu ztepilou, urostlou postavu.
„To já tu stojím před svým vlastním stínem –
bezvousý, s chmýřím na rtu, s něžným a chvějícím se srdcem;
šerými sny jsou všechny války, mé výpravy a ztroskotání,
a daleké cesty jen touhami neklidné mysli.“
Sklopil však zrak, aby skryl radostné pohnutí; zachmuřen promluvil:
„Tatam je důstojnost našeho lidu – pozor, můj jediný synu,
ve střehu buď: ničemná lůza tu obchází, zkouší svou sílu;
chromí se chopili zbraní, otroci svrhli své jho;
vír kalný, jímž hladina pění, zkouší teď ovládat příd.
Mysli si, že jsem se nevrátil, že vlnám jsem za oběť padl:
pověz mi, jak bys ty zúčtoval s troufalým odbojem!“
Zčeřila lehounká bríza kučery jinošské skráně,
na keři olivy zavzdychal noční pták;
na dálných pobřežích zněl tichý šelest vln:

v blaženství prvního spánku noc něžně vrněla ze sna.
 Telemachos plaše vzhlédl nad sebe k drsnému otci:
 „Otče, oči máš podlité krví, dým stoupá ti z pěstí!“
 Rabiát krutý pak svým synem zacloumal, burácel smíchem;
 dvě vrány na temných haluzích se lekly a odlétly,
 starý dub v nádvoří, kolébka mnoha hvězd, zachvěl se v základech.
 „Seber se, synu, sic tě porazí silný můj smích!“
 Však mladý muž setřásl drtící sevření otcovských paží:
 „Po vašem boku, můj pane, jsem, zdá se, dost zdatně napíнал luk.
 Nejsou teď naše ruce již znaveny, vraždění syty?“
 Však čelo rodiče lítého mocně se svařtilo v zběsilém hněvu:
 „Synu, ach, na dálných pobřežích, dalekých ostrovech ještě teď
 stoupá dým
 z nádherných paláců – ještě chropot zní vladařů zabitých;
 a náš lid teď též zpupně vede si – v srdci mu hlodá zášť války:
 zběsile snaží se znesvětit vrcholné hodnoty lidstva.
 Vidím, jak na vážkách osudu misky si opětně naroveň stojí.“
 Srdnatý mladík však opáčil, pohlédnuv na otce zpřima:
 „Být králem já, seděl bych ve stínu našeho platanu,
 a otcovsky bděl nad tím, co můj lid tíží:
 všem lidem po právu rozdílil chléb i dar svobody;
 zkrátka bych ve všem svém konání držel se moudrosti dřívějších vládců.“
 Otec se zasmál a v očích mu šlehl blesk. „Synu můj“, odušil s úsměškem,
 „nejlépe dřívější moudrosti drží se ten, kdo nejvíce vpřed se jí vzdálí.“
 Mladík pak, strachem jat, ustoupil o krok a v duchu si pravil:
 „Tenhle muž běsem je naplněn jak lýtý zajíc, rdousící zrozené syny.
 Při bozích, kdybych měl odvahu na něj se vrhnout, jak rád bych ruce
 mu spoutal,
 na nejtenčí příď svou jej přikoval a vyslal jej v dálnou dál,
 odkud ni slunce se nevrací: abych jej nespátřil více!“
 Muž bystré mysli však bleskově uhodl
 temné myšlenky synovy; jasný mír jeho duše se zakalil:
 „Tak záhy po mém odchodu toužíš, můj jediný synu... Jak se říká:
 ‚Zemři, můj drahý, ať mohu tě milovat; žij a mým soupeřem buď.‘“

přeložil Miloš Tomasco

Novořecký romanopisec, básník a esejista NIKOS KAZANTZAKIS se narodil v roce 1883 na Krétě, zemřel v roce 1957 ve Freiburgu. Po studiu práv na univerzitě v Athénách (1902–06) studoval filozofii na Sorbonně (1907–09). V desátých a dvacátých letech pobýval ve Švýcarsku, Rusku, Berlíně a Vídni. V roce 1924 se vrátil na Krétu, kde se pokoušel, ovlivněn svými cestami, organizovat ilegální socialistické hnutí. V letech 1925–30 podnikl tři dlouhodobé cesty do SSSR, za španělské občanské války byl dopisovatelem athénských novin. Po dobu války a okupace 1939–45 žil na ostrově Egině v Řecku. Po válce se stal v Paříži poradcem UNESCO pro vydávání překladů řecké klasické literatury. Od roku 1948 žil trvale v Antibes v jižní Francii. Kazantzakis začínal jako překladatel a povídkář (Had a lilie, 1906), psal tragédie (např. Buddha a Odysseus, 1922; Nikiforos Fokas, 1927; Odysseus, 1928; trilogie Prométheus, 1941–3; Sodoma a Gomora, 1956) i romány – známý je především román Život a skutky Alexise Zorbase z roku 1946, zfilmovaný řeckým režisérem Kajokannisem a také román Kristus znovu ukřižovaný (1950), který zfilmoval francouzský režisér Dassin a zhudebnil náš Bohuslav Martinů (Řecké pašije). Za své hlavní dílo ale považoval rozsáhlý epos Odyssea, na němž pracoval v letech 1924–38. Vzniklo celkem sedm verzí a z původních cca 42 000 veršů čítá publikovaná verze 33 333 veršů, což autor pokládal za magické číslo. Epos je rozdělen do 24 zpěvů, prolog a epilog. Poetika Odyssey vychází z krétské ústní poezie opěvující slavné hrdinské činy. Navazuje volně na 22. zpěv Homérovy Odyssey, na rozdíl od Homéra neoslavuje však rodnou Ithaku jako konečný cíl Odysseova Putování, ale pojímá postavu Odyssea jako dobrodruha toužícího po svobodném životě. Není bez zajímavosti, že část tohoto eposu byla napsána v Čechách, na Božím Daru, kde Kazantzakis pobýval v letech 1930–3 po svém návratu z Ruska.

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ / NIKOS KAZANTZAKIS A BOHUSLAV MARTINŮ

V roce 1954 žil Bohuslav Martinů v Nice v domku svého přítele, malíře Josefa Šímy. V červenci tohoto roku dokončil operu *Mirandolina* a hledal námět pro operní dílo. Uvažoval v té době dokonce o nějaké látce ze Slovenska nebo z moravského Slovácka. Snad jej k těmto námětům vedl stesk po domově. Psal v té době svému příteli M. Šafránkovi, že se chce „znovu dostat k českému textu“ a „být více na zemi a doma“.

Vhodný text pro operu však doma nenašel, našel zato text, jehož hrdina byl „na zemi“. Byl to Alexis Zorbas ze stejnojmenného Kazantzakisova románu, který Martinů četl v anglickém překladu. V tomto románu jej zaujal životní optimismus a přirozené lidství hlavní postavy. Když se dozvěděl, že autor tohoto románu žije v blízkém okolí Antibes, požádal jej, zda by jej mohl navštívit. Tak se rozvinula korespondence, která mezi oběma umělci trvala déle než rok a týkala se převážně práce na libretu opery *Řecké pašije*. O bezprostředním a pracovním rázu této korespondence svědčí autorovo občasně upadání do angličtiny, související s prací s anglickým překladem textu i se snahou vyjádřit se rychle a co nejpřesněji.

Paní Kazantzakisová píše ve svých vzpomínkách: „Jiný velmi významný návštěvník, proslavený v celém světě, jen my jsme jej neznali, přišel poprvé k nám: Bohuslav Martinů. Byl oděn zcela jednoduše, s deštníkem v rukou. Představil se a vůbec se jej nedotklo, když jsme se přiznali, že neznáme ani notu z jeho díla... během několika minut se však oba muži znali jako bratři.“ – Velmi podobně vzpomíná i paní Charlotte Martinů: „Konec září (tj. 1954) přinesl Bohušovi zase jednu radostnou a důležitou událost, seznámil se s řeckým básníkem Nikosem Kazantzakisem.“

Kazantzakis tehdy už žil svým dalším románem *Kristus znovu ukřižovaný*, který řecky vyšel právě roku 1954 (autor napsal originál francouzsky). Už při první návštěvě řekl Martinů: „Myslíte-li si, že můžete tuto knihu (tj. *Zorbu*) shrnout do textu s dvěma třemi osobami, máte můj souhlas. Ale charakter a mentalita postav, jako je Zorbas, lze pochopit je z jejich chování ve styku s desítkami jiných osob a v desítkách různých životních situací. Vy hledáte bohatý děj, Zorbas je způsob života.“ Pak vzal autor z knihovny svazek a řekl: „Chcete-li, přečtete si ji. Tam najdete látku, kterou potřebujete!“ Martinů vzal knihu do rukou a přečetl titul: *Řecké pašije*. – „Skutečný titul je *Kristus znovu ukřižovaný*“ (přesněji: *Krista znova křižují*, pozn. R. D.), dodal Kazantzakis, „knihu přeložil do angličtiny Jonathan Griffin, poslali mi ji před několika dny.“

Martinů na tento okamžik vzpomíná v dopise Šafránkovi v listopadu 1958: „Otázku Kazana jsem Ti, myslím, dost vysvětlil; přitáhl mne Zorba ovšem nejvíce a i Pašije, o nichž jsem v té době neměl představu, že by šly stáhnout do opery...“

nevěděl jsem také, zda má K. jiný nový román, jenom jsem doufal, že má, v čemž jsem se nezklamal, jenomže současně nic nebylo přeloženo, a tedy nic platno mi to nebylo. Měl nový román, který teď už vyšel v překladu Liberté ou la mort (Svoboda

nebo Smrt), vyšel vloni, a něco jako Sodoma a Gomora, popsal mi to, ale sám byl pro Pašije, a řekl, abych se pokusil udělat libreto; tak to tedy začalo.“ Dodejme slova ze vzpomínek paní Kazantzakisové: „Martinů napsal libreto sám, prakticky bez Kazantzakisovy pomoci. Skladatel předložil své ideje a spisovatel neshledáváje, co by na nich změnil, je ihned schválil.“

Postava Krista znepokojovala Kazantzakise celý život, objevuje se v řadě jeho děl, v tragédii Kristus, později je ústřední postavou románu Poslední pokušení a vystupuje i v jednom zpěvu rozsáhlého eposu Odyssea. V postavě ovcáka Manolise řešil Kazantzakis některé své vlastní životní problémy v období, kdy mu řecká ortodoxní církev hrozila vyobcováním a kdy byl v Řecku obviňován z ateismu a z rozvratnictví. Kazantzakise vzrušovala dramatická tragičnost Kristovy postavy, na Martinů působila spíše lyrická a poetická stránka biblických látek, používal jejich textů po celou dobu zralosti své tvůrčí práce, už ve třicátých letech se inspiroval lidovým divadlem a náboženskými hrami středověku.

Z dopisů, které Martinů posílal do Čech, si lze učinit představu, že rozhovory obou umělců se netýkaly jen libreta a filosofie díla, ale také byzantské hudby a řeckého hudebního folklóru, i když Martinů z této hudební inspirace později použil jen málo, řečeno jeho slovy „nakonec to udělal podle svého“ a Šafránkovi na podzim roku 1956 řekl: „Je to české.“ Řecký hudební folklór se mu zdál „hodně pomíchaný“, nacházel v něm „vlivy neapolské, španělské, a ovšem Balkán a Asii“. Za nevhodné považoval upravovat folklór, jak ho na to ostatně upozorňoval řecký hudební vědec Anojanakis (vzkaz v listu paní Agni Rusopulu ze 7. července 1955).

Pokud se týče libreta, přidržel se Martinů úzkostlivě textu románu: „Je těžké doplňovat Kazana, ostýchám se přidávat vlastní slova.“ V září 1958, už po smrti autorově, píše: „Ten poslední akt mi dosud nejde do rozpočtu, schází mi tam text a Kazantzakis už zde není.“ O vřelém vztahu Martinů k autorovi svědčí slova, jimiž psal Šafránkovi o Kazantzakisově úmrtí: „Zemřel Kazan, mnoho mě to rozrušilo... vyšel od něho francouzsky nový román o Chudém z Assisi (česky Chuďásek Boží, 1993, pozn. R. D.). Doufám, že vyjde také ta jeho Odyssea, to má být nejlepší jeho dílo. Je mi smutno, měl jsem k němu vřelý vztah, a to víš, takových lidí jako on je dnes málo, moc málo.“ Z tohoto listu je zřejmé, že besedy obou umělců se netýkaly jen Řeckých pašijí, ale že Kazantzakis se při návštěvách zamýšlel i nad svým dílem a že i ke konci života, kdy byl již světoznámým romanopiscem, nejvýše hodnotil své filosofické epos Odyssea, jak to napsal v knize hostí F. Krause, svého domácího na

Božím Daru 31. května 1932: „Zde jsem napsal největší dílo svého života, Odysseu.“

Později si Martinů postěžoval Šafránkovi, že kdyby byl mohl psát libreto podle českého překladu díla, byl by podle potřeby mohl měnit celé věty, vyjádřit je jiným způsobem, ale vzhledem k tomu, že pracoval s anglickým překladem, byl nucen respektovat text. Český překlad románu (z francouzštiny) vyšel roku 1958, Martinů dokončil svou operu se čtvrtou verzí libreta 21. ledna 1958.

Tak ze společných besed slavného Kréřana a rodáka z Poličky vzešlo i při úzkostlivé věrnosti původnímu textu dílo pojetím bližší povaze Martinů a české poezii: „Celá věc se přesunula z dramatu na dramatický lyrismus, to je zřejmé, to je ovšem daleko víc v mé povaze, to jest vytěžít ten velký lidský lyrism v Kazanově poezii, to se snad podařilo.“ Libreto potlačilo národnostní problém vztahu Turků a Řeků a povzneslo téma do obecné roviny etických a sociálních problémů. V žádosti o Guggenheimovo stipendium hodnotil Martinů právě tuto stránku Kazantzakisova románu: „Našel jsem text, který jsem hledal po léta... V naší době prochází umělec zmatením významu hodnot a hledá řád, v němž jsou zachovávány a potvrzeny lidské a umělecké hodnoty. To je případ románu pana Kazantzakise, a proto jsem jej zvolil jako text tragické opery“, v níž „ti, kteří kráčejí s velikou vírou k všelidské lásce, nalézají cestu zatarasenou těmi, kdož odmítají vzdát se sobectví.“

Ve srovnání s románovou předlohou, která obsahuje silné sociálněkritické rysy, vycházející z osobních prožitků autorových (organizoval například odchod řeckých uprchlíků z oblasti Kavkazu v době ruské revoluce), zdůrazňuje Martinů v úsilí o harmonizaci protikladů „oběť jednotlivce ve prospěch a blaho celku“ a vyzdvihuje obecně lidskou etickou stránku díla. Proti epice hrdinské vzpoury zdůrazňuje lyrickou atmosféru pašijových her. Martinů si těchto rozporů byl dobře vědom a sám se sebou sváděl zápas o nejuvýstižnější pojetí: „Ta věc může být skoro biblická a může být, to jest jako hra by být měla, dramatická... a krvavá.“ Martinů sám škrtl původní podtitul díla „hudební drama“ a chápal je jako jakési moderní scénické oratorium. Ostatně už o Velikonocích 1955 píše Kazantzakis příteli Prevelakisovi: „Kristus znovu ukřižovaný... tu má velký úspěch... jeden slavný hudební skladatel připravuje operu-oratorium.“

Proto byl v prvním českém překladu libreta (z němčiny) zdůrazněn sociálně kritický charakter díla použitím jiných míst z Kazantzakisovy knihy, než použil Martinů. Potlačeny byly náboženské rysy díla, tak slovo „Bůh“ bylo nahrazeno slovy „láska“ nebo „síla“, pomoc nepřináší „kněz“, ale „lidé“ ap. Proti tomuto zkresení záměrů hudebního skladatele se zdvihly protesty už počátkem šedesátých let v souvislosti s přípravou brněnské premiéry roku 1962 a později roku 1962 na Mezinárodním kolokviu o dějinách a teorii hudby. Největší deformace libreta byly poté odstraněny, i když důraz byl při pražské inscenaci 1966–7 stále kladen na stránku sociálně kritickou, nikoli na stránku spirituální, kterou vyjadřuje hudební pojetí díla.

Dobové politické klima, konkrétně napjaté vztahy mezi Velkou Británií a Řec-

kem kvůli kyperské otázce, měly rovněž vliv na to, že Rafael Kubelík nemohl toto dílo, o němž se zajímal už v roce 1957, uvést v Londýnské opeře, řecké téma tu tehdy nebylo vítáno. Premiéra se konala až roku 1961 v Curychu, když spisovatel i hudební skladatel už nebyli mezi živými. Zástupy uprchlíků, které nyní denně vídáme na našich obrazovkách při zpravodajství z Balkánu a kteří s sebou někdy rovněž, jako hrdinové Kazantzakisova románu, berou kosti svých zemřelých, dnes znovu potvrzují aktuálnost díla.

BOHUSLAV MARTINŮ - NIKOS KAZANTZAKIS / ŘECKÉ PAŠIJE

VÝBĚR Z KORESPONDENCE Z LET 1954-1957

17. září 1954

Vážený pane Kazantzakisi,

byl bych nesmírně šťastný, kdybych se s Vámi mohl setkat. Velmi obdivuji Vaše dílo, které jsem měl příležitost číst v Americe. Byl bych Vám velmi vděčný, nežádám-li Vás o přílišnou laskavost, kdybych Vás mohl na malou chvíli navštívit v Antibes. Jsem dost známým skladatelem a Vaše díla na mne udělala takový dojem, že velmi toužím po tom zhudebnit je ve spolupráci s Vámi. Pokud by Vás to zajímalo, rád bych si s Vámi o tom promluvil. Doufám, že jako umělci mi toto setkání neodmítnete. Bydlím nyní v Nice a bylo by pro mne velkým potěšením seznámit se s Vámi.

V očekávání Vaší odpovědi prosím, vážený pane, abyste přijal výraz mého upřímného obdivu.

B. Martinů

Vážený pane,

Váš milý dopis mne zastihl v horách, kde trávím krátký odpočinek. Vracím se do Antibes 2. října a rád se s Vámi seznámím, promluvíme si pak o námětech, které nás zajímají. V očekávání toho prosím, vážený pane, abyste přijal projev mé úcty

Kazantzakis

14. října 1954

Milý pane Kazantzakisi,

existuje mnoho lidí, patřím k nim i já, kteří nemají v lásce moje písmo. Vynasnažím se učinit, co bude v mých silách. Předvedu Vám svou představu o pojetí libreta pro Řecké pašije. Jediným řešením by bylo soustředit děj na hlavní problém, na proměnu Manolise poté, co byl vybrán pro roli Krista. Nebude možné použít ostatní postavy a dialogy, jak je tomu v knize, pro nedostatek času bude třeba mnohé obětovat. Pro udržení napětí bych rád použil komentátora, který vysvětluje děj, a budu potřebovat též chvíle mlčení, během nichž hovoří jen hudba. Chtěl bych uplatnit i řadu krátkých scén, v nichž herci nepřicházejí a neodcházejí, ale stojí na místě, pak náhle mizí a uvolňují prostor další scéně, to lze uskutečnit pomocí reflektorů nebo rychlou změnou scénické výpravy. Proto nebudu moci sledovat přesně text knihy, ale shrnu

více momentů do jedné scény. V opeře rovněž není možné udržovat po celou dobu onen pocit tragična, je zapotřebí chvílí odpočinku, proto bude nutno dobře uspořádat pořadí krátkých scén, které přecházejí do velkých scén s úplnou scénickou vý-

pravou. Prozatím je těžké představit si přesné aranžmá, je však jisté, že bude možno použít pouze část Vaší knihy a nevím, budete-li s tím souhlasit. Zatím je pro mne těžké, abych Vám předložil svou představu, protože to vše je pouze první nápad, abychom si o něm učinili jasno. Mám dost uspořádanou představu o prvním dějství, ale pak se ztrácím v množství děje.

Budete-li souhlasit, mohu stanovit přibližně pořadí scén s minutáží, pak bude jasnější, co se má ponechat a co lze vypustit. Ale v tom případě musím zanešt své poznámky do exempláře, který jste mi půjčil, ale objednám jiný exemplář z New Yorku. Liší se londýnský překlad do angličtiny od překladu z New Yorku nebo je týž?

Je tu rovněž určitá potíž s rozdělením hlasů, je tu málo ženských rolí a použití mužských hlasů a sboru by mohlo operu zatížit. Sdělte mi, mohu-li zatím použít Váš exemplář (knihy), jinak bych byl zcela ztracen a nemohl bych vypracovat synopsi děje. Vidím už nyní, že bude třeba pominout mnohé, ačkoli mne to velmi mrzí, a to nejen v ději, ale i v dialogu, protože je tak krásný, ale pro operu příliš dlouhý. (...)

B. Martinů

16. října 1954

Milý pane Martinů,

odpovídám obratem na Váš dopis. Souhlasím s Vámi, je třeba zkrátit a shrnout celý děj do jedné epizody. Netrpělivě čekám na první náčrt Vaší práce.

Poněvadž budete pracovat s mým románem, prosím, abyste si knihu ponechal. Je Vaše, můžete do ní psát podle libosti.

Překlad vyšel ve stejném znění v Londýně i v New Yorku. Pracujte úspěšně, vytvořte krásné dílo.

Brzy na shledanou, milý pane Martinů.

N. Kazantzakis

(Doporučení N. Kazantzakise pro B. Martinů, adresované archimandritovi v Nice Kallistovi Vafiasovi, řecky)

Antibes 30. ledna 1955

Ctěný, důstojný archimandrito,

doručitel tohoto mého listu, p. Martinů je velmi známý a vynikající hudební skladatel. Velmi se mu líbila kniha, jejímž jsem autorem, Kristus znovu ukřižovaný, a upravuje ji nyní a zhudebňuje jako operu. Potřebuje vyslechnout byzantskou melodii žalmu Zachraň, Pane, svůj lid a žehnej dědictví svému (Ž 28, 9–10) a některých jiných troparií ortodoxní církve. Byl bych Vám velmi zavázán, kdybyste ho přijal a pomohl mu. Děkuji Vám za Vaše přání, i já Vám přeji, aby se Vám splnila všechna přání v roce 1955.

V hluboké úctě

N. Kazantzakis

10. února 1955

Milý pane Kazantzakisi,

jsem velmi rád, že se mnou souhlasíte, co se týče posledního dějství, dělal jsem si trochu starosti, co si o tom budete myslet. Mluvili jsme hodně o dramatické stránce díla, ale v podstatě mi jde o jinou věc, kterou bych rád vyjádřil hudbou, je to poetická stránka tohoto díla. Ve Vašem románu se nachází hluboká poezie a s ní bych chtěl pevně spojit svou hudbu. Je v něm drama, tragičnost, je v něm vše, co do románu patří, ale poněvadž nemůžeme použít celý román v původní podobě, musí se stát základem libreta jeho poezie. V současné době dokončuji práci na Gilgamešovi, proto jsem neměl čas pracovat na libretu, také jsem ještě nenavštívil pana archimandritu, ale snad to všechno zvládnou. Prosím, abyste ze své strany zvážil, co by se dalo udělat. Děkuji za pohled.

Se srdečnými pozdravy

B. Martinů

Antibes, 18. dubna 1955

Milý pane Martinů,

jsem rád, že jste dokončil libreto a že jste s ním spokojený. Bylo by dobré, aby dialogy byly co možná nejkratší. Mohu-li Vám pomoci, rád to udělám.

Řecké znění hymnu je: „Sóson, Kyrie, ton laon su ke evojison tin klironomian su, nikas kata barbarón dórumenos“ (Zachraň, Pane, svůj lid a žehnej dědictví svému dávaje mu vítězství proti barbarům).

Mám v Paříži přítele, který by mohl libreto překontrolovat.

S velkým potěšením jsme poslouchali Vaši hudbu v úterním vysílání.

Váš

N. Kazantzakis

(Úryvek z dopisu N. Kazantzakise paní Agni Rusopulu)

20. června 1955

(...) Román Kristus znovu ukřižovaný bude zfilmován ve Francii a zpracován jako opera významným českým hudebním skladatelem B. Martinů. Nyní prosím o jednu laskavost: Martinů potřebuje melodie našich lidových písní, tanečních, svatebních, žalozpěvů atd. Jistě byly vydány. Prosím Tě, kup mi je a pošli je přímo hudebnímu skladateli: B. Martinů, Bd Mont-Boron 73 bis, Nice. Potřebuje je rychle, prokážeš mi tím službu.

Pax et bonum.

N. Kazantzakis

18. listopadu 1955

Milý pane Kazantzakisi,

jsme v Římě a tak okouzlení tímto krásným městem, že jsem zapomněl na celý svět, ale nezapomněl jsem pracovat a dokončil jsem třetí dějství. Nyní se budu zabývat svatbou, ale chybí mi text. Potřebuji dvě tři písně, které se zpívají při svatbě, hlavně takové, které se zpívají doma, ne v kostele. Pro kostel mám píseň Isai, tanči, mám hudbu, ale nemám slova.

Možná, že si Vaše paní pamatuje verše písní svatebního obřadu, zvláště, co se zpívá doma nebo cestou, kdy průvod jde do kostela. Představuji si, že je to jako u nás, kde existuje mnoho písní, které pobízejí nevěstu, aby vykročila. Jsem si jist, že existují i u vás. Je velmi nesnadné najít vodítko, kterého bych se zachytil. Můžete mi pomoci?

Jsem velmi spokojený se svou prací a, podaří-li se mi ji brzy dokončit, mám v úmyslu Vás pozvat do Curychu na premiéru. Divadlo se stále o operu zajímá.

Bylo příjemné setkat se znovu s Vámi i s Vaší paní v Ženevě. Řím jistě znáte. Jsem velmi rád, že tu mohu zůstat tak dlouho, abych se důkladně seznámil s tímto městem, které je neuvěřitelně působivé.

Byla už vydána Vaše kniha o svatém Františkovi? Velmi rád bych si ji objednal a měl ji ve své knihovně, abych si v ní často mohl číst.

(...) Teď se potýkám s velkými problémy třetího dějství, ale musím je už dokončit, ještě nemá definitivní podobu. A kdy bude hotova Vaše velká kniha, Odyssea?

Já i paní Martinů posíláme Vám i Vaší paní srdečné pozdravy.

Co je nového v Antibes?
Srdečně Váš

B. Martinů

(B. Martinů Paulu Sacherovi)

4. července 1957

Milý Paule a Majo,

četli jsme, že jste odjeli do Anglie, ale teď už jste jistě zpět, proto Vám přežeme hezké prázdniny a příjemný odpočinek.

Jsme stále ještě v Římě, je tu strašné horko. Zůstaneme zde až do října. Protože Charlotte se nemůže vrátit do Francie, nevíme, kam pak půjdeme. Vzhledem k pasovým problémům, které mám i já, bychom se asi měli vrátit do New Yorku, protože kdybych se zdržel v Evropě několik let, ztratil bych právo návratu a pobytu ve Spojených státech.

Ale příliš o to nestojím, nemám tam práci, tento neklidný život mne neuspokojuje, jsem už ve věku, kdy, jak říkají Američané „se musím rozhodnout, co budu v životě dělat“. Nevidím však svou budoucnost růžově, začínám se bát, že už nikdy nebudu mít klid a že se nebudu moci vrátit do Prahy, což by bylo pro mne nejlepším řešením.

Oba jsme dostali do těchto nesnází. Pokusím se získat od State Department výjimku pro sebe, ale nebude-li má žádost mít očekávaný výsledek, budu muset hledat jiné řešení a požádat Tě o radu. Už teď Tě prosím, aby ses na mne nehněval, že Tě obtěžuji svými problémy.

Doufám, že budu mít dost prostředků pro nás oba, abychom se už někde mohli usadit, jak o to stále usilujeme, tak abych mohl pracovat a abych už nemusel pořád cestovat.

Uvažovali jsme o tom, že se usadíme ve Švýcarsku, bude-li to možné, jak to udělaly jiné významné osobnosti, které tam našly azyl. Ale přijaly by nás Švýčari? Myslím, že Kubelík dostal povolení, ale nevím, za jakých podmínek.

To vše jsou jen úvahy, jak se vyrovnat s případným americkým odmítnutím. Jsem si jist, že bys mi mohl poskytnout nějaké informace, za které Ti předem děkuji.

Doufáme, že až skončí pobyt v Římě, zůstaneme ještě v Evropě. Byli bychom velmi šťastní, kdybychom mohli přijet do Schöenbergu na premiéře Gilgameše. Firma Universal vydala konečně partituru pro klavír, myslím, že Ti ji poslali. A také partituru pro orchestr.

Zdá se, že s operou Řecké pašije to pokračuje dobře, snad ji budou v příští sezóně hrát v Covent Garden, i proto bych rád zůstal v Evropě.

Od paní Margity Weberové z Curychu, kterou jistě znáš, jsem dostal objednávku na klavírní koncert.

Děkuji Ti předem za jakoukoli radu.

Charlotte i já Ti posíláme srdečné a upřímné pozdravy.

Tvůj

B. Martinů

31. října 1957

Vážená paní Kazantzakisová,

hluboce nás dojala tragická zpráva o smrti Vašeho manžela, nedokážu Vám ani vyjádřit velikost našeho zármutku. Hluboce s Vámi sdílíme Vaši nesmírnou ztrátu. To-lik jsme doufali, že se oba vrátíme do Antibes.

Osud mu nedovolil, aby se vrátil do svého malého domu, už nenapíše myšlenky a knihy, které nám mohl ještě dát.

Během naší spolupráce jsem se naučil ho chápat a být mu vděčný za hluboké poselství, které odkázal celému světu, a za moudrost skrytou v jeho knihách.

Byl mi přítelem, jako bych jej znal celý život, ačkoli jsme se setkali pouze na několik okamžiků, ty pro mne však zůstanou drahocenné pro celý život a nikdy na ně nezapomenu. Nemohu uvěřit, že odešel navždy.

Vždy mi působila radost myšlenka, že přijdete na premiéru opery, byl jsem šťastný, protože jsem věděl, že bude spokojený, že nebude zklamaný, že mi věnoval svou důvěru.

Teď hledám slova, abych Vám vyjádřil svou soustrast a bolest. (...)

Srdečně Vaši

Bohuslav a Charlotte Martinů

přeložila Růžena Dostálová

JIORGOS SEFERIS / KICHLI

Motto: „*Nešťastní dědici divého běsu a trpkého údělu:
proč mě jen nutíte hovořit o věcech, jež byste raději neměli znát?*“
(Silén Midovi)

I (DŮM U MOŘE)

Míval jsem místa, kde doma jsem býval – a jsou ta tam. Stalo se,
přišla vykořeněná léta: běs války, vyhnanství, bída.
Někdy zahlédne náhončí houf těžných ptáků,
jindy zas ne: honitba
v mých letech bývala dobrá – mnoho jich olovo sklálo,
zbytek tu krouží dál, některé v úkrytech zardousí hrůza.

Nech stranou skřivana, nejmenuj slavíka,
natož drobnou třasořitku
(příšící ocáskem číslice do jasu):
nejsem velkým znalcem domů –
vím, že mají svůj svéráz, jinak nic.
Zprvu nové (s jáсотem dětí,
jež laškují v zahradách s kučerami slunce;
jejich pestré žaluzie, čistotou zářící prahy
zdobí den),
po odchodu stavitele nabývají novou tvářnost:
zvážní, či jim zůstane úsměv, však v některých vzklíčí těž vzdor
vůči těm, kdo zůstali, i oněm, kdo odešli,
jiným, kdo by se vrátili, kdyby jen mohli,
či oněm neznámým – dnes, kdy svět změnil se
v noclehárnu bez hranic.

Nejsem velkým znalcem domů:
vnímám jen jejich radost či žal
ve chvíli oddechu a zamyšlení;

či

(občas – u moře, v zejících pokojích
se železnou postelí, bez špetky soukromí,
sleduje pavouka za soumraku) mě napadá,

že někdo se snad chystá vejít, že jej strojí
v bílá a černá roucha, zdobí pestrou nádherou šperků,
že je obklopen tlumeným hovorem ctihodných dam
(šediny, tmavé vějíře krajek) –
že se chystá vejít a říci mi sbohem;
či že snad jakási žena – svádivých očí, statná v bocích
(v návratu z přístavů na jihu –
Smyrny, Rhodu, Syrakús, Alexandrie –,
z měst dusných za rozpálenými žaluziemi,
s vůněmi zlatistých plodů a bylin)
vystoupí nahoru, aniž si všimne
těch, které pod schody přemohl spánek.

Znáš to – v domech rychle roste vzdor, když si jich
nehledíš.

II (ROZTOUŽENÝ ELPÉNÓR)

Spatřil jsem jej včera: on postál ve dveřích
přímo pod mým oknem (mohlo
být tak sedm); jakási žena byla s ním.
Vypadal jako Elpénór chvíli předtím,
než pádem se zabil – leč nebyl opilý.
Mluvil chvatně – ona pak
pohlížela nepřítomně do výkladu s gramofony;
tu a tam jej přerušila několika svými slovy,
hned hleděla dál unuděně
ke stánku smažených ryb: lačná kočka.

On šeptal s nedopalkem v ústech:

– – „Poslyš ještě tohle. Za svitu luny
sochy skloní se občas jak třtina
do lánu zrajících klasů: sochy...
A z plamene vyraší mladý oleandr –
z plamene, jenž tráví člověka, ten mám na mysli.“

– – „Nic než hra světél... žihání mrákot...“

– – „To se as prostřela noc (modř granátového jablka,
hrud' temnot), a ty toneš tu ve hvězdách –
v úvozu času.

Tak či tak, sochy
občas zlehka se skloní, rozlomí touhu tvou
vedví, jako broskev (a plamen
ti jazykem ožehne údy – jak vzlyk,
jak čerstvý list servaný vichrem) :
skloní se, lehké tíží svého lidství.
To nepřejdeš jen tak.“

– – „Sochy stojí v muzeu.“

– – „Kdepak, jsou ti na stopě – proč děláš jakoby nic?
Totiž, se svými pažemi na kusy –
tajemné podoby, jež nejsi s to rozeznat,
byť jsi je poznal.

Jako bys
na sklonku mládí vzplál láskou
k ženě, jež má dosud půvab – beje se
(když zmohs její nahotu v poledním jasu),
že tu vzpomínka rozpoltí objetí,
že tě polibek zradí

dávným zavátým lůžkům,
jež by tě tak snadno mohla
zaskočit tím, jak vydechnou zpět
přeludy zrcadel, stíny pradávných těl:
jejich touhy.

Jako bys
po letech v cizině náhle zas otevřel
staletí zamčenou prastarou truhlici
a zahléd v ní cáry rouch, jež kdysi nosívals – v pradávných,
šťastnějších dobách, na plesech, tonoucích
v jásavých barvách – třpyt zrcadel, jež nyní pohřbena
v prachu tu leží: vanutí propasti
s podobou v zrodu.

Sochy ovšem nejsou na rumišti

(ty sám jsi pouští):
kráčí ti v patách, nezemsky čisté,
domů, do úřadu, na večírky
pro pozvané, v nepřiznaném děsu spánku;
jsou svědky nezdarů, jež bys byl raději smlčel,
či přijal je až dávno po své smrti –
a v tom je háček, neboť...“

– – „Sochy stojí v muzeu.

Dobrou noc.“

– – „... neboť sochy už nezdobí rumiště:
my sami jsme domovem v poušti. Sochy se lehce ukloní... dobrou
noc...“

S tím se rozešli. On se vydal
pěšinou, jež stoupá k severu –
ona pak se ubírala napříč pláží plnou jasu,
kde vlna se zalyká praskotem rozhlasu:

(Rozhlas)

– – „Plachty napjaté větru vstříc
v paměti zůstaly – jinak nic.
Silice pinií v tišině
balzámem jsou – chladí na ráně,
již v srdce zanechal námořník,
lejsek a konipas, dravý mník.
Ženo, jež ode všech stojíš tu stranou:
hle, svět se rozezněl kvílivou hranou.

Vyprahlý je zlatý džber –
ze slunce zbyl podvečer,
na krku mondény vetčný cár,
jenž beztak neztiší kašle žár;
za létem odvádým nese ji splín,
zlato jí ozdobí plece i – klín.
Ženo, jež pozbylas jasu:
slyš nápěv slepcova hlasu.

Soumrak už pad, tak se zabeďni,
ke flétnám z loňských pňů zasedni
a nech jen zavřeno, byť druzí buší
(pro jejich bezduchý povyk mít uši?).
Popadni brambořík, jehličí pinií –
trs mořských sasanek, písečných lilií,
ženo, již při smyslech nemohli zachovat:
pozor dej, průvod jde vodu tu pochovat...

– – Atény. S úzkostí cítíme zas
blížít se krvavý kvas.
Předseda vlády (slyš jeho hlas)
suše nám oznámí: „Nezbývá čas...“

Popadni brambořík... jehličí pinií...
 jehličí pinií... z písku trs lilií...
 ženo...

– – Lítěji nad míru v nás
 kupčí tu s dušemi mas...

VÁLEČNÝ RAS.“

III (VRAK KICHLI)

„Ta haluz, jež chladila čelo,
 když mi poledne lilo žár do žil,
 v cizím sadu teď rozkveté. Na, já ti jí dávám:
 hled' – vyrosté ti z ní citroník...“

Ten hlas jsem zaslechl,
 jak jsem na moři pátravě vyhlížel
 loď, již tu zničili před léty:
 malý vrak, řečený „Kichli“ (se stěžni
 na kusy, kolébanými v hlubinách – jak chapadla,
 jak paměť snů –; zbyl pouze trup:
 chřtán mrtvé nestvůry vodní,
 ukrytý pod hladinou). Nesmírný klid všude vládl.
 Pak další se přidaly hlasy – jeden po druhém
 z odvrácené, temné strany slunce –,
 tenký žíznivý šepot
 (jako by toužily po kapce krve):
 znal jsem je, však více bych nebyl s to říci.
 Tak i hlas starcův mne dospěl, já cítil,
 jak do nitra jasu se noří –
 tichý, téměř nehybný:
 „A je-li vaší vůlí číše jedu, také dobře.
 Váš zákon nechť je mi zákonem (vždyť kam bych se děl –
 jak rab k cizím prahům snad, částička bludného víru?).
 Volím radš smrt;

kdo z nás si stojí líp, ví pouze Bůh.“

Krajiny sluneční – a přece v nich slunce též zapadá...

Krajiny člověka – a přece v nich člověk je sám.

(Jas)

Jak léta plynou,

přibývá soudců, u nichž bys nedošel milosti;

jak léta plynou a ubývá hlasů, s nimiž rozmlouváš,

pohlížíš na slunce jinýma očima –

je ti jasné: ti, kdo tu zůstali, nehráli poctivě,

prokoukls blouznění těla, úchvatný tanec

končící v nahotě.

Jako bys, zahýbaje v noci na pustou dálnici,

náhle zahlédl blyštění světel jakéhosi zvířete –

světel téměř zavátých; tak vnímáš své vlastní oči:

do slunce patřící, posléze ztracené v mrákotách;

dórský chitón

na soše z mramoru v jasu:

její hlavu však hltají temnoty.

A ony, kdo opustili stadión, aby se chopili zbraní

a dobili sveřepého běžce Maratónu

(a on uzřel arénu topit se v krvi,

svět vyhasínat jak měsíc,

pustnout zahrady slávy):

spatříš je na slunci, za sluncem.

A děti, skákající z můstků,

se jako červi stále vlní –

těla, nahá: noří se do temnot jasu

s mincí v zubech, plují a plují

(zatímco slunce vyšívá zlatistým jehličím

plachty a vlhká ráhna, barevný třpyt hladiny):

stále ještě klesají, unášeny sem a tam,

bílé lékythoi

k oblázkům na dně moře.

Jase, andělský a temný –
úsměve vln širavou hladiny,
úsměve plný slz:
vidí tě stařec prosebník
(než překročí nezřené planiny),
obrážený vlastní krví,
kolébkou to Eteokla, Polyneika.
Andělský a temný, dne:
se slanou příchuť ženy, jež podá číši jedu vězni;
rašící ratolest zdobená kapkami noří se z vln.
Zpívej, malá Antigoné, zpívej, zpívej...
Nelíčím ti věci dávné, mluvím k tobě o lásce,
temná dívka –
ozdob své vlasy trny slunce:
za obzor skrylo se srdce Štíra,
válečník opustil duši člověka,
a všechny dcery moře, Néreidy, Graie,
spěchají do kruhu záře, v níž se tu rodí z vln bohyně:
kdo dosud nemiloval, pozná lásku
v jasu;

a jsi

ve velkém domě s četnými okny dokořán,
běžíš z místnosti do místnosti, nevěda, odkud vyhlédnout dříve,
neboť pominou pinie, stín horských hřebenů na hladině,
zmlknou i fanfáry ptáků,
moře se vyprázdní, střepina láhve, od severu k jihu –
tvé oči pozбудou denního světla:
tak jako náhle ustanou rázem
cikády ve svých ovacích.

(1946)

přeložil Miloš Tomasco

Novověcký básník a překladatel JIORGOS SEFERIS se narodil v roce 1900 ve Smyrně a zemřel v roce 1971 v Athénách. Vystudoval práva v Paříži, pracoval na řeckém ministerstvu zahraničních věcí, byl úředníkem řeckého vyslanectví v Londýně, v Albánii, vyslaneckým radou v Ankaře, Londýně, Bejrútu, velvyslancem v Londýně. V roce 1963 byl vyznamenán Nobelovou cenou za literaturu. Seferis náležel k silné básnické generaci třicátých let, k níž mimo jiné patřili třeba Odysseas Elytis nebo Jannis Ritsos. Ve svých literárních začátcích byl ovlivněn poezií S. Mallarméa a P. Valéryho. Do literatury vstoupil sbírkami *Obrat* (1931) a *Milostné slovo* (1931). Ve sbírce *Legenda* z roku 1935 se pod silným vlivem Eliotovy *Pustiny* pokusil o volný verš. Jako překladatel se Seferis orientoval především na francouzskou a anglickou poezii (kupř. právě Eliotova *Pustina*), ze staré řečtiny do novořečtiny přeložil *Zjevení sv. Jana* a *Píseň písni*. Báseň *Kichli* (Kichli bylo jméno řecké lodi potopené nacisty za druhé světové války) je z roku 1946.

JAN SLOVÁK

* * *

Krajina vyrůstá před očima – obilné pole s osamělým stromem. Vítr se všeho lehce dotýká, když se pole bere vzhůru kopcem. Dům stojí tichý a bílý. Člověk, do jehož tváře nevidím, a když se rukou dotkne, promění se barvy. Pole žlutne položeno napříč. Dům osamělým větrem, nelidským vzduchem a zastavením se drží sevřeně pohromadě.

1994

* * *

V zatáčce před Popovem svítí lampa cesty a světlo dopadá i kus vedle do pole. Světlo je děleno stíny na příčle, kterými prolétá vítr, a jak stoupá jimi, lomcuje lampou a třepe světly, stíny i vlastními chodidly až ke kopci, na kterém hoří strom v dálce červeně a žlutě.

1996

* * *

I.
Poselství Eliášovo
ševelí ve stromech listy.

II.
Svaté zvíře je ševelení
listí na stromě Eliášově.

III.

Eliášovo zvíře porostlé listím.
Vlasy lidí vyrůstají ze země.

1996

* * *

Tvar pole dávno nalomený. Večer na něm postava pohyby naznačuje žnutí
a za ním vázány jsou sněžné snopy. Sklizeň a mlácení. Jasně zelený pták
z obilí vylétá a za ním jezdec bezruký, v zubech vytržený strom.

1996

* * *

Půlkruh světla, večer, na zdi. Rozkrojená širokost. Sníh listuje. Nohy zaboře-
ny poletuje anděl jedné tváře, uvnitř s náplní z mletých ořechů. Hořko.
Blatisko se vynořuje přes asfalt a jasnost barev, kterými neosvětlení, podho-
ření, ale nezapálení.

1996

IKONY

* * *

Ze zád mu vyrůstá okřídlená postava a naklání se k uchu. Malou rukou uka-
zuje vedle ukazující velké ruky.

* * *

Přilévá do nádoby vodu. Sedí v bílé a růžové bez chodidel. Dítě vychází jí
z ruky. Nad nádobou letí keř a pruh hnědé.

* * *

Plášť se nadmul nad vzepjatým hadem.

* * *

Drží ďábla za vlasy. Za bílého dne otevírá se za ním tmavě zelená chodba.

* * *

Ženská hlava noří se z ramene a na ruce dvě dlaně. Nohy se vznášejí. Naklání se. Z keřů padají perly svatého Jiří.

* * *

Bortí se domy. Proti nim pozvedá hůl a ruce nadnášejí mlhu. Dům klesá, okno mění se v tmavou jámu.

* * *

Utíná demony z větví. Hustě obrostlý strom tmavými trsy pod zlatými skalami. Obě nohy přefaté v lýtkách noří se z vody.

* * *

Dva oblouky paží s noži nad jeho hlavou. Uchopená noha v chodidle. Za hlavou modrý vchod v neviditelné skále.

* * *

Polovina těla je modrá. Vzdouvá se plášť. Vedle anděl stojí na ptačích nohách. Z ruky kane červeň.

* * *

V ruce temný prut. Bílá postava za ním, z hnědí černý vchod.

* * *

Z ruky se zvedá modravý mrak. Ruka dotýká se tváře bez očí. Letí tu hlavy nad kádí.

* * *

Ve větvích praskají bílé plaménky. Mezi nimi klečí na haluzích chlapec. Středy obrůstají. Druhý otevírá bránu.

* * *

Uprostřed rostlin a stvolů uřezávají hlavu. Země se rozestupuje. Ze štěrbin raší pruty. Špička meče mizí v obloze.

* * *

Modré keře jsou posety bílými stíny. Vine se kmen, na haluzích ruce a brady. Z nebe zlatý stín mraku roztíná hlavu.

* * *

Postava sevřená dvěma olivovými kopci. Otáčí se ruky okolo těla.

* * *

Přiloženy dřevěné metry, aby změřily tělo. Už zvedají ruce zelené pahorky.

* * *

Na rudého býka usedá ten, co má v těle kost ledu.

* * *

Kácí se postava. Ze zad trčí zlatý plamen.

* * *

Na poli bílé čtvercové kameny. V hlíně vepsáno troubení. Zmítá se nakloněný svah.

1996

JIŘÍ MĚDÍLEK

* * *

Paprsek zlomený
na hraně stolu.
Teď už jen samota
tě navrací lidem,
a pokoj, který nazýváš
nejrůznějšími jmény,
je beze jména.
V té chvíli,
za soumraku,
netopýr křížuje dvůr.
Pod hortenzií
černé kotě.

* * *

Zde je okno
s propastí růže,
několik světel
na listech, stonku
a na sklenici.
A vůně –
obrazy ducha.
Ptám-li se paměti,
nenalézám
nic konečného.

Vedle mě noc
a v té zdi
vylomené dveře.

ODKUD

Hle, věci večera.
Tvář, která neděsí.
Soumrak.
Zeď porostlá stíny.
Poslední pták
v růžovém keři.
Světlo se ještě
navrací –
ozáří dům,
mizí křídly.
Tma bude holá.

* * *

Kopretiny vadnou ve váze.
Dozněl zvon.
Na pozadí snu
s ptáky a květinami
se zjevuje černá postava,
která se téměř ztrácí
v temné krajině.
Je tu pták,
jehož křídla zkameněla
na zdi hřbitova.
Přicházejí.
Mají rozdupaná srdce,

ústa plná hlíny,
už se rozpadají.
Na obzoru je světlo,
ale hasne v nás.

* * *

Den už je nablízku,
noc umře za svítání.
Všechno je připraveno.
Však něco tichého
se stále vrací –
v barvě,
okem kočky,
bílou zdí –
ale jen láska
ti vrací tvář.
Všechno je připraveno
a prochází
jediným bodem.

* * *

Podle žhavých kolejí
se klikatí cesta
bílého motýla.
Míjí osamělého chodce,
prolétá zdí
nádražního domku,
na ostružině usedá.

* * *

Mezi kočkou a kyticí
se chvěje kámen.
Samota ozářila dům,
uvnitř mlčí stíny.
Okolo cesta pustinou.
Září oči zvířat.
Mezi jasany
vyplová člun krajiny.

MILOSLAV TOPINKA / JÁ JE NĚKDO JINÝ

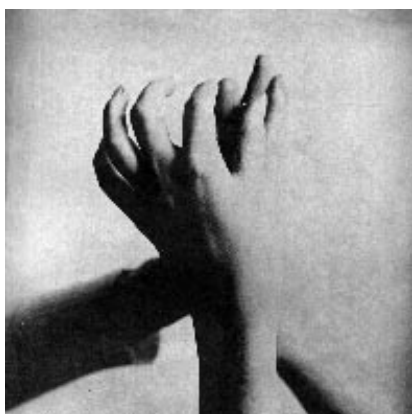
Pravou ruku přiložíš k mé levé, tak aby dlaně
i prsty se navzájem dotýkaly.

Palcem a ukazováčkem druhé ruky lehce
sevřeš oba spojené ukazováčky. Bříšky obou prstů
levé ruky se teď dotýkáš hřbetu svého pravého
a mého levého ukazováčku.

Zvolna, jak nejcitlivěji to jen jde, přejíždíš
po obou spojených prstech směrem vzhůru, jako
když hladíš.

Na vrcholku se na okamžik zastavíš, a pak sjíždíš
zpátky dolů. Pomalu, zlehounka, až ke kloubům.
Pohyb vzhůru, a zase dolů, několikrát ještě
opakuješ.

Tento pokus o proměnu vnímání, o probuzení nové citlivosti, vznikl někdy v roce 1972, tedy zhruba sto let od Rimbaudových „dopisů vidoucího“. Hranice prostoru mizí, hranice těla se rozpouštějí. Aby řeč této poezie, i když tu samozřejmě nejde jen o poezii, byla srozumitelnější, požádal jsem tehdy fotografku Helenu Pospíšilovou, aby to naprosto přesně, dotyk po dotyku, nafotografovala. „Já je někdo jiný“ je součástí už léta připravované, ale zatím ještě nezavřené sbírky, nazvané PROBOUZENÍ.

M. T.

VĚRA JIROUSOVÁ

* * *

chci být v lese
bydlím však tady
spím na vlnách
a probouzím se každé ráno
na břehu na poříčí
někdy se ptám kde jsi?
vždy v sobotu za tebou
jedu přes celé město
žiješ až kdesi na kraji Prahy
nejsi ale doma jen polibek na čelo
víc už se nesetkáme
sedíš tu v cizím těsném pokoji
kouříš a piješ kávu
tvoje ruce se opožďují
za gesty co dnes už nic
o ničem neříkají
ničemu se taky nebráníš
a vedeš nesoustavný
zvláště jímavý neosobní život
který by za tebe
jak si ostatně taky myslíš
mohl klidně vést tvůj sluha
nebo můj podomek
jen kdyby věděl
kde jsi

POHLED PŘES RAMENO

všechno se děje podél řeky
na loďce na ostrově na vlnách
na břehu kde jsme se prvně setkali
na ramenou stromů na náplavce
se právě po oblouku oblaku
vyhoupnul růžový měsíc
pak po celou noc
a příští den plavu naproti
slova mě nechtějí pustit k dřeni
ty k srdci tělo ke slovu
mlčíme v plynulém proudu řeči
jsme spolu bez hlasu
až je odpoledne
za chvíli tu budou děti
přiběhnou přes vodu
po mostě Tobiáš Daniel Sára
navečer bude pršet

vypadá to jako celý život
zřejmě jen mně působí rozpaky
že jsem stará

V LESE

rozhrnuju větve
až vstoupím na mýtinu
naproti na pařezu krouží
ve tmě dvě žhavé oranžové oči
co to znamená?
chtějí mě snad postrašit
vyplašený výr
tu na mě dělá bubo bubu
a nechce mě pustit dál

do nitra paměti
do jižních krajů
než vztáhnu ruce a utrhu
ve větvích dva pomeranče
kde je ale ten třetí?

vždyť ten se po celý čas
kutálí po temném nebi
až z něho zbyl
na severní obloze
jen couvající
ještě horký srpek

ZPÁTKY DO LESA

po tekutém písku slov
po mechu ticha podle hlasu
jdu za tebou do houštin
beze smyslu kde na vrávorajících
rozsochatých nohách kmenů
vlají v cárech souvislosti
něčích životů a vesmíru
zbavené každé naděje
která hřejivá lidská ruka
to udělala? ptám se někdy
v údivu bez otázky
za clonou větví tady doma
v dešti neuhasitelné milosti
s vůní jehličí chvojí a pryskyřice
kterou roní dřevo kříže
vidím že moje splývá
na stole s tkání mramoru
vedle tvé bezmocné pravé
jako dtto

JEDEN DEN

na básnický večer na Strahově
přišli v dubnu odpoledne přátelé
známí i neznámí a Erik Satie
jeho bosé nohy a Markétiny prsty
skákaly po černobílých kaskádách
kláves za oknem se zas jednou
ženili všichni čerti
psa by nevyhnal
později něžně chumelilo
dolů na zasněžené svahy Prahy
a na slova zvony odbíjí Anděl Páně
začaly zvonit zvony

každému přece musí být podezřelé
jak se život až k stáru
a ještě neochotně stává skutečností

pozdě v noci jsem se snesla
z povětrí na Poříčí a na pračku
v koupelně do sklenice s vodou
odložila bílé růže
ráno se děti ptaly: ty už to víš?
přišel opravář a vystavil pračce
úmrtní list

moje duševní bohatství je chudé
nestačí na víc
než na praní u přátel
tj. u Betiny nebo v ruce

1996

Linorytec, malíř, řezbář, básník JAN SLOVÁK se narodil roku 1957 v Pradlisku u Biskupic. Vystudoval filozofii na FF Univerzity Karlovy, potom pracoval jako kotelník. 1994–95 pobýval v USA, nyní je zaměstnán jako učitel na gymnáziu. Žije ve Štítné nad Vláří. Své výtvarné práce vystavoval v pražském Rubínu, v grafickém kabinetu ve Zlíně a jinde, texty publikoval v Literárních novinách, Souvislostech, Hostu a v časopise zlínské galerie Prostor Zlín. V roce 1995 vydalo zlínské nakladatelství Archa několik Slovákových linorytů a básní v próze pod názvem Tisky. Nakladatelství Torst připravuje vydání obsáhlejší sbírky.

Malíř a básník JIŘÍ MĚDÍLEK se narodil v roce 1954 v Olešnici v Červeného Kostelce. V letech 1969–1973 se vyučil litografem. Od roku 1974 byl zaměstnán jako výtvarník v Náchodě; studoval externě gymnázium. V roce 1986 opustil zaměstnání a od té doby pracuje doma. Od poloviny osmdesátých let uspořádal osm samostatných výstav. Od roku 1990 spolupracuje s nakladatelem Pavlem Maurem a připravuje pro něho svazky edice Suma (Trakl, Souček, Renaud Reverdy aj.). Své básně dosud nepublikoval, nakladatelství Maur připravuje pro letošní podzim vydání sbírky.

Básník, esejista a editor MILOSLAV TOPINKA se narodil v roce 1945, studoval psychologii na filozofické fakultě UK, pracoval jako redaktor Sešitů. V roce 1968 se zúčastnil devítiměsíční expedice Lambaréné po čtrnácti afrických zemích. První Topinkova sbírka Utopír vyšla v Mladé frontě v roce 1969. Náklad sbírky Krysí hnízdo (MF 1970) byl zničen, sbírka vyšla v roce 1991 v reedici. Krom několika knížek pro děti, publikací o astronomii aj. je Miloslav Topinka také autorem monografie Jeana Arthura Rimbauda Proti mně jste všichni jenom básníci (Trigon 1995).

Básnířka a historička umění VĚRA JIROUSOVÁ se narodila v roce 1944. Vystudovala dějiny umění na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Do devadesátých let publikovala pouze v samizdatu – jednotlivé básně, prózy a texty o výtvarném umění v samizdatových časopisech a sbornících, básnické knihy v edicích Petlice a Expedice. V 90. letech působila v časopisech Ateliér a Expedice, na ministerstvu kultury, nyní pracuje v kulturní redakci Lidových novin. V roce 1996 vydalo nakladatelství TORST Věře Jirousové výbor z básní pod názvem Co tu je co tu není. Knihu povídek připravuje Nakladatelství Lidové noviny.